

1401

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

1967 MAR - 7

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XIV.

Fasciculus 6.

SZEGED
HUNGARIA
1967

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XIV.

Fasciculus 6.

NAGY KÁROLY

**Az állam elismerése a mai
nemzetközi jogban**

SZEGED

1967

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, ANTAL FONYÓ, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI, KÁROLY NAGY, ELEMÉR PÓLAY

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, FONYÓ ANTAL, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS, NAGY KÁROLY, PÓLAY ELEMÉR

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ELŐSZÓ

Az elismerés kérdése egyike a nemzetközi jog legérdekesebb és legvitatottabb kérdéseinek. Ez a téma számos elméleti problémát vet fel és ugyanakkor aktualitással is rendelkezik. A második világháború után a gyarmati rendszer lassú bomlása kezdődött meg, mely egyre gyorsuló tempóban egy egész sor új állam kialakulására és elismerésére vezetett. A témával kapcsolatos kérdéseket jelentősen érintette az a fejlődés, amelyen a nemzetközi jog 1945 óta keresztülment. Napjainkban a nemzetközi jog a fejlődés, az átalakulás állapotában van. A nemzetközi jogban olyan új alapelvek és jogintézmények jöttek létre, melyek gyökeresen átalakították a nemzetközi jog egész szellemét, sőt részben jogi struktúráját is. Az államok egyéni érdekeinek elvét háttérbe szorította a közösségi érdekek elsőbbségének az elve. A fejlődésnek megfelelően változtak a nemzetközi jognak olyan régi intézményei is, mint az elismerés. A nemzetek önrendelkezési jogának a tétéles nemzetközi jogba való bekerülése sok tekintetben változást eredményezett az új állam, a kormány, a hadviselő fél elismerésének jogintézményében, az antifasiszta és a nemzeti-felszabadító mozgalmak pedig az elismerés új fajtáinak és formáinak keletkezésére szolgáltatottak alapot. Az erőszak alkalmazásának és a támadó háborúnak az eltiltása, valamint az ENSZ által alkalmazható közhatalmi jellegű kényszer erősen korlátozta a jogszerű területszerzés lehetőségét és megváltoztatta az erőszakos területszerzés elismerésének jogi jellegét is. A népeket és nemzeteket megillető önrendelkezési jog pedig gyökerében változtatta meg a nemzeti felszabadító mozgalmak jogi értékelését. A függetlenségükért harcoló népek többé nem a nemzetközi jog által is támogatott „legitim” gyarmatosító uralom ellen harcolnak, hanem a nemzetközi jog által biztosított igényüket érvényesítik. Az említett változások dacára az elismeréssel foglalkozó, egyébként igen bőséges nemzetközi jogi irodalom ezeket a változásokat nem, vagy csak alig vette figyelembe. Különösen a burzsoá nemzetközi jogi irodalomban kísért erősen a nemzetközi jog régi felfogása, a szocialista nemzetközi jog pedig csak az utóbbi időben kezdett foglalkozni az elismerés egyes részkérdéseivel. A jelen munka egy szerény kísérlet az elismerés egyes kérdéseinek az ENSZ Alapokmányában foglalt újszellemű nemzetközi jognak megfelelő vizsgálatára.

Munkámban nem foglalkozom a nemzetközi elismerés valamennyi kérdésével, itt csak az állam elismerésével kapcsolatos kérdésekre igyekszem választ adni, a kormányok elismerésének vizsgálata egy későbbi tanulmány feladata lesz.

A kézirat lezárva 1967. április 15-én.

I. Fejezet

A NEMZETKÖZI JOGI ELISMERÉS ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI

1. Az elismerés jogi természete

Az elismerés nem a nemzetközi jog sajátos jogintézménye, hanem a belső jogban is ismert, általános jogi fogalom. Az elismerés általános jogi fogalma a jogalany olyan nyilatkozatát jelenti, amely egy tény és az ebből következő jogviszony létezését megállapítja és amelyhez a jogrend bizonyos joghatásokat fűz.¹ Így pl. a magyar polgári jogban a tartozás elismerése az elismerőre hárítja annak bizonyítási terhét, hogy az elismert tartozás nem áll fenn, bírósági úton nem érvényesíthető, vagy a szerződés érvénytelen.² Az atyaság elismerése a házasságon kívül született gyermek tekintetében egy ténynek és az ebből származó jogviszonynak a létezését deklarálja, amelynek szintén bizonyos jogkövetkezményei vannak.

Az elismerés a belső jogban az elismerő egyoldalú nyilatkozata útján, tehát egyoldalú akaratnyilvánítással jogérvényesen létrejön. Az elismerés nemzetközi jogi fogalmát vizsgálva megállapítható, hogy itt a kérdés korántsem olyan egyszerű. Mivel a nemzetközi jogi elismerés lényegére, fogalmára vonatkozó tételes nemzetközi jogi meghatározás nincs, ezért ezek meghatározását a jogtudománynak kell elvégeznie. A nemzetközi jogi irodalomban azonban az elismerés fogalmára vonatkozólag egymástól eltérő álláspontokat találunk. Az egyes álláspontok különbözősége az elismerés jogi természetére és főleg joghatásaira vonatkozó nézetek sokaságában rejlik. Az elismerés általános nemzetközi jogi fogalmával kapcsolatosan először az a kérdés döntendő el, hogy az elismerés — a belső joghoz hasonlóan — a jogalany, tehát az állam egyoldalú nyilatkozata-e, vagy pedig kétoldalú akaratmegegyezésnek tekinthető.

A nemzetközi jogi irodalomban mindkét felfogással találkozhatunk. Anzilotti az állam elismeréséről szólva először azt írja, hogy a nemzetközi jogi normák megegyezés útján jönnek létre, majd abból az álláspontból kiindulva, hogy „a nemzetközi jog alanyai attól a pillanattól kezdenek létezni, amikor létrejön az első megegyezés”,³ megállapítja: „Az elismerés nem egyéb, mint a pacta sunt servanda alapján kötött szerződés (pacte), mely „kölcsonös és konstitutív”.⁴ A szocialista jogirodalomban kétoldalú aktusnak tekinti az állam elismerését Herczeg István, aki szerint az elismerés joghatása abban van, hogy az elismerő állam a nemzetközi jog szabályainak megfelelően tudomásul veszi

¹ *Dernburg* fogalma szerint a római jogban az elismerés „eine Erklärung welche Bestehen oder Inhalt eines Rechtsverhältnisses feststellt.” (Lásd *H. Dernburg: System des römischen Rechts*. Berlin, 1911. I. Teil, 143. old.).

² Lásd Ptk. 242. §. (1).

³ *D. Anzilotti: Cours de Droit International*. Paris, 1929. Tome I. 161. old.

⁴ I. h. Anzilotti nézetét fogadja el Salvioli is, aki szerint „az elismerés akkor is kétoldalú aktus, ha formálisan csak a régi államok részéről történik” (*G. Salvioli: Les règles générales de la paix. Recueil des Cours*, 1943. Tome 46. 48. old.)

az elismert állam belső jogrendjét. Nézete szerint nemcsak „az elismerő állam köteles figyelembe venni az elismert állam belső jogrendjét, hanem az elismert államot is ugyanilyen kötelezettség terheli az elismerővel szemben,”⁵ ez a kötelezettség viszont csak az elismert állam akaratnyilvánításából eredhet, ezért „a külszínre egyoldalú aktus a valóságban kétoldalú akaratnyilvánítás jellegét ölti fel.”⁶ A fentebb idézett álláspont az állam elismerését tulajdonképpen nem kétoldalú, hanem viszonyosságon alapuló aktusnak fogja fel. Ilyen aktusnak tekinti az állam elismerését Kelsen is, aki szerint ugyan „az elismerés mint egy tény megállapítása egyoldalú aktus,”⁷ de nézete szerint a nemzetközi jog csak akkor alkalmazható az elismerő és az elismert állam között, ha az elismert állam „maga is elismeri az elismerő államot.”⁸

Ami az elismerés általános, tehát valamennyi elismerési tárgyra vonatkozó nemzetközi jogi fogalmát illeti, az semmi esetre sem tekinthető kétoldalú aktusnak. Az elismerés tárgya nemcsak állam lehet, hanem minden olyan tény, vagy helyzet is, melynek létezéséhez harmadik államoknak érdeke fűződik. Ilyen tény pl. a területszerzés vagy egy állam állandó semlegessége, melyek elismerés tárgyai lehetnek. Az egyoldalú aktus fogalmilag azt jelenti, hogy az ilyen aktus egy akaratnyilatkozattal jogérvényesen létrejön és kiváltja a hozzáfűződő joghatásokat. Az egyoldalú aktus érvényességéhez tehát nem szükséges a másik érdekelt fél beleegyezése. Ha az elismerés tárgya egy állam bizonyos területi igénye,⁹ úgy ennek a területi igénynek harmadik államok részéről történt elismeréséhez teljesen értelmetlen dolog lenne az igényt bejelentő állam beleegyezését is szükségesnek tartani ahhoz, hogy az elismerés érvényes legyen.

Nem eleme az elismerés általános jogi fogalmának a viszonyosság sem. A területi igény elismerésének példájánál maradva, itt a viszonyosság azt jelenti, hogy az állam, amelyiknek területi igényét elismerték, szintén elismerné az elismerő államok területi vagy valamely más igényét. Ez már csak azért sem lehetséges, mivel az elismerő államnak esetleg nincsenek is elismerésre váró területi vagy más igényei.

Ennélfogva az elismerés általános nemzetközi jogi fogalma alatt egyoldalú aktus értendő, de rendszerint egyoldalú az elismerés akkor is, ha tárgya az állam létezése. Ha az állam elismerése csak nemzetközi szerződés útján történhetne, úgy kétségtelen, hogy kétoldalú aktusnak kellene tekinteni, mivel nemzetközi szerződés csak kölcsönös akaratmegegyezés útján jöhet létre. Az államok gyakorlatában csakugyan vannak olyan esetek, amikor nemzetközi szerződés tartalmaz rendelkezést az állam elismeréséről. Így a Fülöp-Szigetek függetlenségét és önálló államiságát az Amerikai Egyesült Államok a két állam

⁵ Herczeg István: Államok és kormányok elismerése. Jogtudományi Közlöny. 1959. 9. sz. 466. old.

⁶ I. h.

⁷ H. Kelsen: Recognition in International Law. Theoretical observations. The American Journal of International Law. 1941. Vol. 35. 4. szám. 609. old. (Továbbiakban idézve Kelsen: Recognition.)

⁸ I. h. Ugyanezt a nézetet fejti ki Kelsen másutt is: „... the recognized community must, on its part, recognize the recognizing state.” Kelsen: Principles of International Law. New York. 1956. 273. old. (Továbbiakban idézve Kelsen: Principles.)

⁹ Így pl. a szocialista államok több esetben elismerték Indonézia jogos területi igényét Nyugat-Iriánra, amely 1962. októberéig holland gyarmat volt.

között Manilában 1946. július 4-én kötött szerződésben ismerte el.¹⁰ Amikor az állam elismerése nemzetközi szerződésben történik, az elismerő állam a szerződéses formát nem azért választja, mert egyébként az elismerés nem lenne érvényes, hanem az újonnan elismert állammal jogilag szabályozni kívánja jövőendő kapcsolatait. Így pl. Portugália 1825. augusztus 29-én egy Brazíliával kötött nemzetközi szerződésben ismerte el Brazília függetlenségét, magáról az elismerésről azonban csak a szerződés 1. cikke szól,¹¹ a többi cikk a két állam jövőendő kapcsolatait részletezi.¹² A szerződéses forma tehát nem annyira az elismerés, mint inkább a két állam kapcsolatának rögzítése miatt szükséges, néha az is előfordul, hogy az ilyen jellegű szerződés nem is tartalmazza az elismerés kifejezését. Pl. az 1921. március 16-án megkötött angol—szovjet kereskedelmi egyezmény a Szovjetunió de facto elismerését jelentette Nagy-Britannia részéről.¹³ Ez a szerződés azonban nem tartalmazott olyan cikket, amelyik az elismerésről szólt volna, hanem a két állam jövőbeni kapcsolatát rendezte és mégis a Szovjetunió kormányának elismerését jelentette, mely a szerződés megkötésének tényéből, valamint az abban foglalt rendelkezésekből következett.

Amikor az állam elismerését nemzetközi szerződés tartalmazza, akkor tulajdonképpen két dologról van szó: egyrészt a szerződés tartalmazza az új állam elismerésének egyoldalú aktusát, másrészt rögzíti az ezen elismerésen alapuló államközi kapcsolatokat.¹⁴ Az állam nemzetközi szerződés útján történő elismerése formailag kétségtelenül kétoldalú aktus, de mégis elkülöníthető a szerződés egyéb rendelkezéseitől, ami legvilágosabban akkor tűnik ki, ha az elismerést tartalmazó kétoldalú szerződés pl. háború következtében hatályát veszti. Ilyenkor ugyanis az abban kifejezett elismerés „továbbra is teljes hatályban marad.”¹⁵

A nemzetközi jog nem ismer kötelező formát az elismerés megadására,¹⁶ még kevésbé írja elő azt, hogy az elismerést nemzetközi szerződés formájában kell megadni. Az állami gyakorlatban az elismerés inkább egyoldalú nyilatko-

¹⁰ H. Briggs: Recognition of States: Some reflections on doctrine and practice. The American Journal of International Law. 1949. 115. old. E szerződésben foglalt elismerés tulajdonképpen csak megerősített egy hallgatolagos magatartást, mellyel az USA már 1942-ben elismerte a Fülöp-Szigetek függetlenségét.

¹¹ „His Most Faithful Majesty recognizes Brazil as an Empire, independent and separate from the Kingdoms of Portugal and Agarve...” (Lásd Lauterpacht: Recognition in international law. Cambridge, 1947. 56—57. old. Későbbiekben idézve Lauterpacht: Recognition)

¹² Ugyanaz a helyzet a fentebb említett manilai szerződésnél is, ott is az első cikk szól az elismerésről és a többi cikk a két állam jövőbeni viszonyát rendezi. (Lásd Briggs: I. m. 115—116. old.) Hasonlóan Németország Csehszlovákia függetlenségét a versailles-i békeszerződésben (81. cikk) ismerte el. Ennek azonban nem az volt az oka, hogy egy más formában megadott elismerés nem lett volna érvényes, hanem így lehetőség nyílt a Szövetséges és Társult Hatalmak és főleg Csehszlovákia számára, hogy Németország jogi kötelezettséget vállaljon az új csehszlovák állam határainak elismerésére.

¹³ P. L. Bobrov: Международно-правовое признание Советского Государства. Ученые записки. Серия Юридических Наук. I. kötet. 77. old. Leningrád. 1948.

¹⁴ Vö.: Lauterpacht: Recognition. 56. old.

¹⁵ Lauterpacht: Recognition. 57. old.

¹⁶ Anzilotti: I. m. 170. old., R. Erich: La naissance et la reconnaissance des Etats. Recueil des Cours. 1926. Tome 13. 469. old., Kunz: Die Anerkennung von Staaten und Regierungen im Völkerrecht. Handbuch des Völkerrechts. Zweiter Band. Stuttgart, 1928. 43. old. (Későbbiekben idézve Kunz: Anerkennung)

zatban, pl. jegyzékben, vagy táviratban történik. Így Peru 1869-ben kormányhatározattal ismerte el a kubai felkelőket hadviselő félnek és elhatározását jegyzékben közölte az érdekelt hatalmakkal.¹⁷

Táviratban ismerte el a francia kormány 1924. október 28-án a Szovjetuniót,¹⁸ a Vietnami Demokratikus Köztársaság pedig az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormányát.¹⁹

Természetesen a jegyzékben, vagy táviratban kifejezett elismerésre az elismert állam a nemzetközi udvariasság szabályainak megfelelően válaszolni szokott, melyben az elismerést megköszöni, vagy tudomásul veszi. Így pl. a Szovjetunió kormánya 1924. február 8-án kelt, Nagy-Britanniához intézett jegyzékében — melyben válaszolt az 1924. február 2-án kelt és a Szovjetunió de jure elismerését tartalmazó brit jegyzékre — megelégedését fejezte ki a brit jegyzék tartalmát illetően.²⁰ Az a körülmény, hogy az új államok kormányai, vagy az elismert új kormány az elismerésüket tartalmazó jegyzékre válaszolni szoktak, nem jelenti azt, hogy elismeréshez kétoldalú akaratmegegyezés lenne szükséges. A válasz nem az elismert állam, vagy kormány saját elismerésére vonatkozó akaratát tartalmazza, hanem csak az elismerés tudomásulvételét, vagy az azért kifejezett köszönetét.

Nem teszi a kölcsönösség se kétoldalúvá az elismerés aktusát. A gyakorlatban előfordult ugyan, hogy két állam kormánya kölcsönösen elismerte egymást,²¹ azonban ebben a ritkán előforduló esetben is két, egymástól különböző, egyoldalú aktust lehet megállapítani, amelyek tárgya nem ugyanazon, hanem két különböző kormány elismerése. Nincs tehát arról szó, hogy az elismert állam elfogadta volna saját maga elismerését. Az állam elismerése tehát általában az elismerő egyoldalú aktusa,²² néha azonban az elismerés megadása nemzetközi szerződésben történik.

¹⁷ C. Wiese: *Le Droit International appliqué aux guerres civiles*. Lausanne, 1898. 32. old.

¹⁸ Ch. Rousseau: *Droit International Public*. Paris, 1953. 311. old.

¹⁹ M. Bedjaoui: *La Révolution algérienne et le droit*. Brüsszel, 1961. 118. old.

²⁰ F. I. Kozsevnjykov: *Советское государство и международное право*. 1917—1947. Moszkva, 1948. 52. old.

²¹ Így a spanyol és a szovjet kormány kölcsönösen elismerték egymást két kölcsönös deklaráció útján 1933. július 28-án. (Lásd: I. m. 311. old.) Az újabb időkben pedig kölcsönösen elismerte egymást Algéria Ideiglenes Kormánya és a kongói Gizenga-kormány. (Lásd Bedjaoui: I. m. 124. old.)

²² Ez a nézet általánosan elfogadott a nemzetközi jogi irodalomban. Így pl. erre mutat rá Jevgenyev, az 1957. évi szovjet nemzetközi jogi tankönyv társszerzője. *Международное право*. Moszkva, 1957. 112. old. Kazarovec, kifejezetten megállapítja: „Az új államok és kormányok elismerése a többi állam egyoldalú aktusa.” (E. M. Kazarovec: *Вопросы признания новых государств и правительств в современном международном праве*. Издательство Московского Университета. 1958. 9. old.) Egyoldalú aktusnak vagy nyilatkozatnak tekinti az elismerést G. Geamănu román nemzetközi jogász is (G. Geamănu: *Dreptul international contemporan*. Bukarest, 1965. 193. old.) Hasonló megállapítást tartalmaz az Egyesült Nemzetek Szervezete főtitkárának Kína ENSZ képviselőjével kapcsolatosan a Biztonsági Tanács elnökéhez 1950. március 8-án eljuttatott memoranduma: „The recognition of a new State or of a new government of an existing State, is a unilateral act, which the recognizing government can grant or withhold.” (Lásd Q Wright: *Some thoughts about recognition*. The American Journal of International Law. 1950. 548. old., idézi továbbá Kazarovec is. (I. m. 10. old.)

Egyoldalú aktusnak tekinti az elismerést F. Berber (Lehrbuch des Völkerrechts. München und Berlin, 1960. I. Band. 228. old.), F. Pflüger (Die einseitige Rechtsgeschäfte

Az elismerés általános, tehát valamennyi elismerési tárgyat felölelő fogalomra a nemzetközi jogi irodalomban viszonylag kevés meghatározást találunk.²³ Erich szerint a nemzetközi elismerést úgy lehet meghatározni, „mint egy olyan egyoldalú aktust, amellyel az állam megerősíti, elfogadja, vagy a kifejezést a legszélesebb értelemben használva, megerősítő értelemben nyilatkozik a dolgok állapotáról, egy szervezet létezéséről, egy helyzetről, vagy egy olyan változásról, mely a nemzetközi kapcsolatokban következik be.”²⁴ Fischer Williams szerint az elismerés olyan aktus, amely által „egy elismert minőség megállapítást nyer és először fogadják el mint egy dologhoz, vagy egy személyhez tartozót”.²⁵ O' Connel ausztráliai nemzetközi jogász szerint az elismerés olyan politikai aktus, amelynek útján az állam kifejezi hajlandóságát, hogy tudomásul vegyen egy tényleges helyzetet és hogy bizonyos jogkövetkezményeket fűzzön ehhez a tudomásulvételhez.²⁶ Charpentier az elismerésben jogalkotási eljárást lát a jog alá vetettek körének növelése útján, az szerinte „egy joghatások előidézésére szánt akaratnyilvánítás”,²⁷ mely szándékos (intentionelle) „abban az értelemben, hogy az állam, amelyik elismer, megszabja a joghatásokat, melyeket az elismerés előidéz és az állam csak azokon a határokon belül van kötelezve, amelyekben belül saját magát kötelezni kívánta”.²⁸ Közel áll ehhez az a nézet, amely szerint az elismerés „az államok közötti viszony természetének és terjedelmének a meghatározása”.²⁹

Schwarzenberger az elismerés fogalmának az egységére utal, majd megállapítja „az olyan eszköz, melynek segítségével az államok kifejezik egymással szemben hajlandóságukat, hogy egymás létezését, egy helyzet vagy eljárás olyan joghatásait elismerik, amelyek az ilyen elismerés hiányában nem jönnek figyelembe”.³⁰ A Ross dán professzor az elismerésben új jogi alapot lát, szerinte „az ugyanolyan hatású, mint a polgári jogban a tartozáselismerés, mely viszont novációnak tekinthető”.³¹

Nézetem szerint az elismerésben semmiképpen sem lehet jogalkotási eljárást látni. A nemzetközi jogalkotáshoz legalább két jogalany, tehát két

im Völkerrecht. Zürich, 1936. 136. old.), *Lauterpacht* (Recognition in international law. 56. old.), *Rousseau* (I. m. 292. old.) *Rougier* (Les guerres civiles et le droit des gens. Paris, 1902. 499. old.), *Kelsen* (Recognition in International Law. 609. old.), *Strupp*: Les règles générales du droit de la paix. Recueil des Cours. 1934. Tome 47. 440. old.

²³ Q. Wright szerint ennek az az oka, hogy az egyes szerzők annyira igyekeztek bizonyos dolgok elismerése között különbséget tenni, hogy ennek következtében elhanyagolták az elismerés fogalmának a meghatározását. (I. m. 555. old. 14. sz. jegyzet.)

²⁴ Erich: I. m. 457. old.

²⁵ Fischer Williams: La doctrine de la reconnaissance en droit international et ses développements récents. Recueil des Cours. 1933. Tome 44. 206. old.

²⁶ D. P. O'Connell: International Law. London, New York. 1965. Vol. I. 137–138. old.

²⁷ J. Charpentier: La Reconnaissance Internationale et l'Evolution du droit des gens. Paris, 1956. 238. old.

²⁸ Charpentier: I. m. 239. old.

²⁹ Ph. Marshall Brown: The legal effects of recognition. The American Journal of International Law. 1950. 617. old.

³⁰ G. Schwarzenberger: The fundamental principles of international law. Recueil des Cours. 1955. Tome 87. 228–229. old.

³¹ A. Ross: A text-book of International Law. London — New-York — Toronto, 1947. 115. old.

szuverén állam egyező akarata szükséges. Az elismerés nem jogot alkot, legfeljebb lehetőséget teremt bizonyos, már előzőleg létező nemzetközi jogszabályok gyakorlati alkalmazására, vagy új jogszabályok alkotására. Az igaz, hogy az egyes államok jogosultak egy másik állammal fennálló viszonyuk természetét, annak jogi terjedelmét meghatározni, ezt azonban nem az elismerés, mint az egyik állam egyoldalú aktusa, hanem közösen a két állam által létrehozott nemzetközi jog útján végzik. Csak részben fogadható el Charpentiernek az a megállapítása is, hogy az elismerő állam egyedül és maga szabja meg az elismerés joghatásait. Amennyiben ezek a joghatások az elismert államhoz való viszonyát érintik, ez utóbbi éppen úgy jogosult megszabni az elismerő állammal kapcsolatos viszonyát, mint megfordítva. Ez azt jelenti, hogy maga az elismert állam is jogosítva van az elismerés rendszerinti joghatásainak a bekövetkezését (az állam elismerése esetén pl. a diplomáciai kapcsolatok felvételét) megakadályozni.

Az elismerés tehát nem nemzetközi jogalkotás, mert nem teremt államok közötti normákat. Ellenben alapjául szolgál a már fennálló nemzetközi jog alapján létező kötelezettségek érvényesülésének. Az elismerés a belső jogban is bizonyos kötelezettség vállalását jelenti, pl. tartózáselismerés esetén a viszázfizetési kötelezettség megerősítését vagy megújítását. Valamely tény elismerése a nemzetközi jogban is azt jelenti, hogy az elismerő állam kötelezte magát bizonyos jogkövetkezmények vállalására. Így pl. egy határvonal elismerése annak a kötelezettségnek a vállalását jelenti, hogy az elismerő állam nem vonhatja kétségbe az érintett államok jogát az adott határvonalhoz. Vagy ha az állam elismeri egy másik állam területgyarapodását, úgy nem vonhatja kétségbe a kérdéses területen gyakorolt felségjogának jogszerűségét sem.

Nem lehet az elismerést novációnak sem tekinteni, legalábbis bizonyos elismerési tárgyak esetében. A nováció ugyanis feltételez egy előzőleg fennálló kötelezettséget, melyet annak elismerése megerősít, viszont pl. egy új határvonal elismerése esetén nehéz lenne kimutatni egy annak tiszteletbentartására irányuló előző kötelezettséget, hiszen az elismerést megelőzőleg ez az új határvonal esetleg nem is létezett.

Összegezve az elmondottakat, az elismerés általános nemzetközi jogi fogalma alatt az elismerőnek olyan nyilatkozatát kell érteni, amelynek tartalma valamely tény létezésének és az abból folyó jogkövetkezmény vállalásának a megállapítása. Az elismerés maga jogi tény, melyhez joghatások fűződnek, azaz jogok keletkezését, változását vagy megszűnését eredményezheti. Az elismerés jogkövetkezményeit, jellegét az egyes konkrét esetekben az a tény szabja meg, amelyikre az elismerés vonatkozik, azaz az elismerés tárgya. Így pl. egy területszerzés elismerése egy kívülálló állam részéről többek között azzal a joghatással jár, hogy az elismerő állam jogai, pl. a részére biztosított legnagyobb kedvezmény elve a kereskedelemben erre a területre is érvényesek lesznek. Teljesen mások az elismerés joghatásai, ha annak tárgya pl. a felkelő párt hadviselő minősége. Ilyenkor a felkelőket hadviselő félként elismerő külállamok az elismerés következtében a semlegesség nemzetközi jogi státusába kerülnek,³² míg ha az elismerést az a kormány adja meg a felkelőknek, amelyik ellen a polgárháború folyik, a joghatás éppen az ellenkező lesz, ugyanis az elismerő állam a nemzetközi jog értelmében hadviselő félnek mi-

³² H. Wehberg: La guerre civile et le droit international. Recueil des Cours. 1938. Tome 62. 40. old.

nősül.³³ Az elismerés jogkövetkezményei tehát az elismerő alanyoktól függően is különbözhetnek. Bármely tárgyra vonatkozó elismerésben azonban közös az elem, hogy az elismerés valamilyen tény létezését deklarálja.

2. A nemzetközi jogi elismerés tárgya

Arra a kérdésre, hogy mi lehet ez a tárgy, amelyekre az elismerés vonatkozik, a nemzetközi jogi irodalomban szintén különböző feleleteket kapunk. Vannak akik az elismerés tárgyát egészen le kívánják szűkíteni. Így pl. Kazarovc szovjet nemzetközi jogász úgy látja, hogy a nemzetközi jogban „ismertes néhány elismerési címzett, ugyanakkor az elismerési gyakorlatban az esetek túlnyomó többségében az elismerés csak két címzetre korlátozódik: az államra és a kormányra”.³⁴ Bobrov szerint az elismerésnek öt fajtája különböztethető meg: a felkelők, a hadviselő fél, a nemzet, az állam és a kormány elismerése.³⁵ Mint látható, az általa felsorolt elismerési fajták az elismerés tárgyában különböznek egymástól,³⁶ tehát az elismerés fajainak a felsorolása tulajdonképpen itt az elismerési tárgyak felsorolását jelentette.

Az előbb idézett elismerési tárgyak mindegyike szoros kapcsolatban van az állam és a kormány elismerésével, melyek kétségtelenül a leggyakoribb és legjelentősebb elismerési tárgyak, de ezek mellett az elismerés sokkal szélesebb körben is használatos, amint erre a nemzetközi jogi irodalom is rámutat.³⁷ Quincy Wright pl. az elismerés tárgyával kapcsolatosan a következőképpen ír: „Rendkívül sokfajta tény jár jogi következményekkel és éppen ezért azok elismerés tárgyai lehetnek. Ezek a változatok magába foglalják mindazokat a megállapított tényeket, amelyek államok, protektorátusok, nemzetközi gyámsági megbízatások, nemzetközi szervezetek és más nemzetközi jogalanyok státusát meghatározzák; továbbá kormányok, diplomataik, konzulok, nemzetközi jogalanyok megbízottainak és más képviselőinek jogi helyze-

³³ Ezzel az elismeréssel a polgárháború nemzetközi jogi háborúvá alakul át, ami természetesen szintén azzal a következménnyel jár, hogy az abban részt nem vevő államok semlegesek lesznek. (Lásd Búza László: A felkelők nemzetközi jogi helyzete és a spanyol polgárháborúba való be nem avatkozás. Menyhárh-Gáspár Emlékkönyv. Szeged, 1938. 61. old. (Továbbiakban idézve Búza: A felkelők nemzetközi jogi helyzete.)

³⁴ Kazarovc: I. m. 4. old.

³⁵ Bobrov: I. m. 72. old. A szovjet nemzetközi jogi írók közül *Liszovszkij* ugyancsak öt elismerési tárgyat sorol fel, ezek: állam, hadviselő fél, felkelő nép (восставший народ) nemzet és kormány. (Международное право Kiev, 1955. 72. old.)

³⁶ Az elismerés fajtái között *Feldman* szintén az elismerés tárgya szerint tesz különbséget, nála azonban már hat elismerési tárggyal találkozunk: állam, kormány, felkelő fél, harcoló fél, függetlenségért harcoló nemzet és ellenállási szervezet. (D. I. Feldman: Признание правительств в международном праве. Издательство Казанского Университета 1961. 7. old.) Továbbiakban idézve *Feldman*: Признание правительств

³⁷ Így *Lazarev* ezzel kapcsolatosan kifejti: „Az elismerés a nemzetközi közjogban magában foglalja a protektorátus, a befolyási övezetek, a szuverénitás, valamely meghatározott terület feletti jog, a lobogó, valamint bizonyos más tények elismerését.” (M. I. Lazarev: К вопросу о признании в международном праве. Советское государство и право. 1948. 8. sz. 44. old.) Az elismerési tárgyak sokféleségére mutat rá *Kunz* is: „... im Völkerrecht vieles „anerkannt“ werden kann. Tatsächlich begegnen wir dem Worte Anerkennung in der Staatenpraxis bei den verschiedensten Gelegenheiten.” (Kunz: Anerkennung. 9. old.) Hasonló nézetet képviselnek: *Fischer Williams* (I. m. 209. old.), *Pfluger* (I. m. 142. old.), *Búza László*: (Az elismerés jogi természete a nemzetközi jogban. Különlenyomat a Kolozsvár-Emlékkönyvből. Budapest, 1929.

tét; a hadviselés, felkelés, semlegesség, agresszió és más rendellenes (abnormal) helyzetek jogi minősítését, szerződéseket, nemzeti, politikai, vagy jogi nyilatkozatokat, nemzetközi konferenciák, vagy a szervezetek határozatait, nemzetközi bíróságok döntéseit és egyéb eljárásait (transactions), területi jogcímeket, hatásköröket és más, a nemzetközi jog alá tartozó jogokat".³⁸

Amint látjuk, itt az elismerés tárgyainak igen széles kiterjesztéséről van szó és ez a kiterjesztés jogellenes helyzeteket is felölel. Kérdéses azonban, hogy az elismerési tárgyak köre korlátlanul kiterjeszthető-e, más szóval lehet-e elismerés tárgya a nemzetközi joggal ellentétes úton létrejött, vagy azzal tartalmilag ellentétes tény? Az elismerés tárgyával kapcsolatosan megvizsgálandó másik kérdés pedig az, hogy lehet-e elismerni nem létező tényt?

3. Jogellenes tények és helyzetek elismerése, a Stimson-elmélet

Az államok egymás közötti kapcsolatában vannak olyan törekvések, melyek a nemzetközi joggal ellentétes helyzetek el nem ismerésére irányulnak és ezzel bizonyos értelemben az elismerés tárgyát a jogszerű tények és helyzetek elismerésére kívánják szorítani. Ilyen kísérletet jelentett az ún. Stimson-elmélet. Ez az elmélet abban a jegyzékben nyert kifejezést, amelyet 1932. január 7-én Henry Stimson, az USA akkori külügyi államtitkára intézett Kínához és Japánhoz, Mandzsúria meghódításával kapcsolatban. Az említett jegyzék kimondta, hogy az Egyesült Államok kormányának nincs szándékában elismerni egyetlen olyan helyzetet, szerződést, vagy megállapodást, amelyik az 1928. augusztus 27-én kelt párizsi szerződéssel (azaz a háborúról való lemondásról szóló Kellogg-Briand paktummal) ellentétes módon jött létre.³⁹ A Stimson-doktrína csak az erőszakos területszerzés elismerésével szállt szembe, nem volt tehát olyan tartalma, hogy elvetette volna minden jogellenes úton létrejött helyzet elismerését. Mint az USA által kifejtett nézet, csak egy állam véleményét tükrözte, egyetlen állam törekvéseit pedig nem lehet nemzetközi gyakorlatnak minősíteni.

A Stimson-elmélet azonban később alkalmazást nyert más államok, sőt a Nemzetek Szövetségének a gyakorlatában is. Így a Nemzetek Szövetségének Közgyűlése Japánnak Mandzsúria meghódítására irányuló akciójával kapcsolatban 1932. július 4-én hozott egy határozatot, amely szerint a Nemzetek Szövetségének a tagjai kötelesek tartózkodni „minden olyan helyzet, szerződés és megállapodás elismerésétől, melyek az Egyezségokmánnyal, vagy a párizsi szerződéssel ellentétes módon jöttek létre”.⁴⁰ Ugyanezt az elvet kimondta a Nemzetek Szövetségének a Közgyűlése 1936. július 4-én kelt határozatában Abesszínia olasz annexiója alkalmával is. A határozat-tervezet szövegét azonban Abesszínia nem találta elég határozottnak és ellene szavazott, így a határozat az egyhangúság hiánya miatt nem vált érvényessé.⁴¹

3. old.), *Lauterpacht*: Recognition. 5. és 91. old.) és *Berezowski*: (La reconnaissance internationale des divers régimes de propriété. *Revue Générale de Droit International Public*. 1961. 705. old.)

³⁸ Q. Wright: I. m. 555. old.

³⁹ Rousseau: I. m. 289. old.

⁴⁰ Búza: Az elismerés jogi természete a nemzetközi jogban. 9. old.

⁴¹ Rousseau: I. m. 290. old.

Az erőszakos területszerzés elismerésének elutasítása kifejezésre jutott a nagyhatalmak gyakorlatában Németország háborús hódításainak elismerésével kapcsolatban is. Csehszlovákia német protektorátus alá helyezése alkalmával, a szovjet, a francia, az amerikai és az angol kormány 1939. márciusában Németországhoz intézett jegyzékei visszautasították az egyoldalú cselekvéssel létrehozott új helyzet elismerését.⁴² Az erőszakos területszerzés elutasítását jelentette az első moszkvai értekezlet (1943. október 19–30.) határozata is, amelyben az Egyesült Királyság, a Szovjetunió, valamint az Amerikai Egyesült Államok megegyeztek abban, hogy „Ausztriának Németország részéről 1938. március 15-én történt annexióját érvénytelennek tekintik és az ez idő óta ott végrehajtott változásokat magukra nézve semmiben sem tekintik kötelezőnek.”⁴³

Az erőszakos területszerzés elismerésének elutasítása tételes szabályozásra is került az amerikai regionális nemzetközi jogban. Az 1933. december 26-án kötött montevideói egyezmény 11. cikke⁴⁴ eltiltja az erőszakos területszerzés elismerését. Az erőszakos területszerzés tilalmára vonatkozó rendelkezést felvették az Amerikai Államok Szervezetének az Alapokmányába is.⁴⁵

A Nemzetközi Jogi Bizottság által 1949-ben készített, az államok alapjogairól és kötelezettségeiről szóló tervezet az alapkötelezettségek között tartalmaz olyan rendelkezést, amely a jogellenes területszerzéstől való tartózkodást írja elő.⁴⁶ A tervezetből nem lett ugyan nemzetközi jogszabály, azonban a tervezetben megfogalmazott alapjogok és kötelezettségek lényegileg a nemzetközi jog alapelveit tartalmazzák.⁴⁷ Ebből következőleg a jogellenes, erőszakos területszerzés elismerése a nemzetközi jog alapelveibe ütközik. Nem fér össze az ilyen területszerzés elismerése az ENSZ Alapokmányával sem.⁴⁸ Az erőszakos területszerzés ugyanis szükségképpen sérti az érintett állam szuvere-

⁴² I. h.

⁴³ Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya négy nyelven. Documenta Danubiana. Budapest, 1947. 118. old.

⁴⁴ Az idézett cikk szövege a következő: „The contracting states definitely establish as the rule of their conduct the precise obligation not to recognize territorial acquisitions or special advantages which have been obtained by force whether this in the employment of arms, in threatening diplomatic representations or in any other effective coercive measures. The territory of a state is inviolable and may not be the object of military occupation nor of other measures or force imposed by another state directly or indirectly or for any motive whatever even temporary.” (The American Journal of International Law. 1934. Supplement. 77. old.)

⁴⁵ A Bogotai Karta 17. cikkében a következő rendelkezés található: „...Az erőszak alkalmazásával, vagy bármely más kényszerítő eszközzel elért területi hódítások vagy különös előnyök nem ismerhetők el.” (Nemzetközi szerződések gyűjteménye 1945–1958. Budapest, 1958. 107. old.)

⁴⁶ A tervezett 11. cikke kimondja: „Every State has the duty to refrain from recognizing any territorial acquisition on another State acting in violation of Article 9.” (Lásd Kelsen: The draft declaration on rights and duties of States. Critical remarks. The American Journal of International Law. 1950. 272. old.)

⁴⁷ Lásd Búza: A nemzetközi jogi normák kialakulásának útja. A fejlődésnek az ENSZ Alapokmányában meghatározott iránya a békés egymás mellett élés s a jószomszédi és baráti együttműködés szellemében. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József. Nominatae. Tomus X. Fasc. 1. 16. old. (Továbbiakban idézve Búza: A nemzetközi normák kialakulásának útja.)

⁴⁸ Ezt a nézetet képviseli B. Wiewióra lengyel nemzetközi jogász is, aki szerint az ENSZ tagjait el nem ismerési kötelezettség terheli minden olyan területszerzés tekintetében, mely erőszak alkalmazásával változtatja meg a második világháború után kialakult helyzetet. (Uznanie nabytkow terytorialnych w prawie miedzynarodowym. Poznan, 1961. 227. old.)

rénítésát és területi épségét, agressziót jelent vele szemben, mely az Alapokmány értelmében tilos. Az ilyen cselekmény elismerése politikai támogatást jelent a hódító állam részére, holott az egyes államok éppen az ellenkezőjére vállaltak kötelezettséget,⁴⁹ tehát az erőszakos területszerzés elismerése is jogellenes cselekmény. A jogellenes területszerzés elismerésének elutasítása nem jelenti azonban azt, hogy minden olyan területszerzés jogellenes, melynek során erőszakot alkalmaztak. A háború indítása az ENSZ Alapokmánya értelmében jogellenes cselekmény, nemzetközi deliktum. Az az állam, mely a nemzetközi joggal ellentétesen mégis háborút indít, agressziót, tehát nemzetközi jogi deliktumot követ el, amelyért viszont nemzetközi jogi felelősséggel tartozik. Ennek a nemzetközi jogi felelősségnek a következménye az agresszorral szemben bizonyos területek elcsatolásában is kifejezésre juthat. A terület elcsatolása ilyen esetben szankciót jelent az agresszorral szemben, melynek mintegy büntetés jellege van. Az állami szuverenitás ugyanis „nem zárja ki fogalmilag, hogy a nemzetközi jog büntetéseket alkalmazzon azokkal az államokkal szemben, melyek a nemzetközi jog rendelkezéseit megsértették”.⁵⁰ Ilyen jellegűeknek kell tekinteni azokat a területelcsatolásokat, melyeket Németországgal szemben alkalmaztak a második világháború után.

Egy megvizsgálandó kérdés, hogy milyen hatással van az elismerés a jogellenes cselekményre, vajon az elismerés a jogsértés legalizálását jelenti-e? Az kétségtelen, hogy egyes elismerési tárgyak tekintetében az elismerést az államok a jogszerűség igazolására kérik, illetve használják fel, s az elismerés amellet, hogy meghatározott tények létezését deklarálja, tartalmaz bizonyos jogi értékelést is, tehát a jogszerűség egyik bizonyítéka is lehet. Nehéz lenne valamely tényre azt mondani, hogy az jogellenes, ha a kérdéses tényt pl. valamennyi állam elismerte. A jogellenes tényekkel szemben ugyanis az államok általában tiltakozni szoktak, vagy legalábbis azzal juttatják kifejezésre ellenérzésüket, hogy az ilyen cselekményeket nem ismerik el. Az el nem ismerés mint szankció hatástalan, de alapul szolgálhat egyéb szankciók alkalmazásának.⁵¹ Néha azonban az államoknak politikai okokból nincs lehetőségük arra, hogy a jogellenes cselekmény ellen szankciót alkalmazzanak, vagy tiltakozzanak, illetve tiltakoznak ugyan, de kénytelenek azt elismerni. Ebből meg lehet állapítani, hogy az elismert helyzetet nem tekintik jogszerűnek, de politikai okokból mégis kénytelenek azt elismerni.

Az elismerésben sokszor az államoknak nem az a meggyőződése jut kifejezésre, hogy az elismert tény jogszerű, sokkal inkább az, hogy a kérdéses tény elismerése számukra szükséges, hasznos vagy éppen elkerülhetetlen. „Egy helyzet elismerése nem jelenti szükségszerűen annak igazolását”.⁵²

⁴⁹ Az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete értelmében a Biztonsági Tanács az agresszor ellen intézkedéseket fogantat, a tagoknak pedig „tartózkodniuk kell attól, hogy segítséget nyújtsanak olyan állam részére, amely ellen az Egyesült Nemzetek megelőző, vagy kényszerítő intézkedéseket fogantat.” (2. cikk 5. pont.)

⁵⁰ Búza L.: A büntetés kérdése a nemzetközi jogban. Kolozsvár, 1945. 8—9 old. Az állam nemzetközi büntetőjogi felelősségét lásd V. V. Pella: La criminalité collective des Etats et le droit pénal de l'avenir. Bukarest, 1925.

⁵¹ Ti-Chiang-Chen: The International Law of Recognition. With special Reference to Practice in Great Britain and the United States. London, 1951. 441. old.

⁵² Rousseau: I. m. 291. old. Ugyanezt a gondolatot fejezi ki Búza László is: „Az elismerés sohasem jogi értékelése azoknak az eseményeknek, melyek a fennálló helyzetet előidézték. Sohasem arra vonatkozik, hogy a kérdéses helyzet jogszerűen, vagy jogellenesen jött-e létre, az elismerés mindig ténykérdést és sohasem jogkérdést dönt el.” (Búza: A felkelők nemzetközi jogi helyzete. 62. old.)

A burzsoá nemzetközi jogi irodalomban sűrűn találkozhatunk ellentétes nézetekkel is. Fischer Williams szerint az erőszakkal véghezvitt annexióra az elismerés az érvényesség bélyegét nyomja rá.⁵³ Djuvara burzsoá nemzetközi jogász szerint az illegálisan létrejött helyzet elismerése legalizálja a kérdéses helyzetet, csupán az a lényeg, hogy azok részéről származzék az elismerés, akiknek jogát a jogellenes helyzet sérti.⁵⁴

Lauterpacht úgy látja, hogy nem a jogtalan aktus legalizálásáról, hanem a jogtalanság hatásának tagadásáról van szó. Szerinte a jogtalanság hatásainak az elismerése lehet a nemzetközi politika egyik okos fegyvere, vagy az elkerülhetően politikai szükségesség keserű pirulája, jogilag az ilyen aktus quasi legislatív abban az értelemben, hogy egy állam vagy az államok egy bizonyos száma betölthet a törvényhozónak fenntartott funkciókat is.⁵⁵ Végső soron tehát Lauterpacht is úgy látja, hogy az elismerés valamiféle jogalkotási úton mégis jogossá teszi a jogtalan cselekményt.

Az erőszakos területszerzés és más nemzetközi jogellenes cselekmény elismerése nem teheti jogossá a cselekményt, mely szemben áll a nemzetközi jogrenddel. Ha az államok elismernek egy nemzetközi jogellenes cselekményt és ezáltal az elismert cselekményt jogosnak tekintjük, úgy ez azt tételeznél fel, hogy az elismerés a jogtalan cselekmény által sértett nemzetközi jogszabályt hatályon kívül helyezi. Ilyen hatása azonban nincs az elismerésnek. Az állam azzal, hogy elismer egy jogtalan helyzetet, nem helyezheti hatályon kívül a jogellenes helyzet által sértett általános nemzetközi jogszabályt. Mint Charpentier rámutat, az természetesen lehetséges, hogy a törvényhozó új szabállyal helyettesíti a régi szabályt, de nem tehet ellentétes nyilatkozatot egy olyan szabállyal szemben, mely továbbra is hatályban marad.⁵⁶

Az agresszió következtében előállott helyzet elismerése pl. nem teheti jogossá az agressziót, még kevésbé helyezheti hatályon kívül az agresszió tilalmára vonatkozó általános jogszabályt. A jogellenes cselekmény jogossá csak úgy válhatik, ha az általa sértett nemzetközi jogszabályt hatályon kívül helyezi, mely viszont nemzetközi jogalkotást tételez fel. Két állam is jogosult egymás közötti hatállyal nemzetközi jogszabályt létrehozni, mely ellentétes lehet az univerzális nemzetközi joggal. Az elismerés — ha nemzetközi jogalkotás lenne — szintén hatályon kívül helyezhetné a jogellenes cselekmény által sértett nemzetközi jogszabályt. Csakhogy mint láttuk, az elismerés nem a nemzetközi jogot létrehozó kétoldalú aktusok szférájába tartozik, tehát a jogellenes helyzet által sértett nemzetközi jogszabályt nem helyezheti hatályon kívül, az továbbra is hatályba marad.

Másrészt ha az elismerés jogalkotást jelentene is, akkor is felvetődik az a kérdés vajon minden univerzális nemzetközi jogszabály helyettesíthető-e kétoldalú szerződéssel? Ez más szóval azt a kérdést veti fel, hogy vannak-e a nemzetközi jogban olyan normák, melyek az ún. *jus cogens* jellegével bírnak?

A nemzetközi jogi irodalomban ezzel kapcsolatosan megoszlanak a nézetek. Guggenheim a szerződések tartalmáról szólva úgy látja, hogy a nemzet-

⁵³ F. Williams: I. m. 280. old. *Bindschedler* más megfogalmazásban, de hasonló gondolatot juttat kifejezésre: „Der Anerkennende kann unter Umständen auch die Rechtmässigkeit der anerkannten Situation oder eines Anspruchs nicht mehr bestreiten.” (*R. L. Bindschedler: Die Anerkennung im Völkerrecht. Archiv des Völkerrechts. 1961—1962. 9. Band. 378. old.*)

⁵⁴ M. Djuvara: *Le fondement de l'ordre juridique positif en droit international. Recueil des Cours. 1938. Tome 64. 581. old.*

⁵⁵ Lauterpacht: *Recognition. 430—431. old.*

⁵⁶ Charpentier: I. m. 225. old.

közi jog alapvetően diszpozitív jellegének megfelelően, semmiféle korlátozás nincs a nemzetközi szerződések lehető tartalmát tekintve és nincs „semmiféle szabály, amelynek alapján különbséget lehetne tenni kötelező és nem kötelező nemzetközi jog között...”⁵⁷ Mások ezzel szemben rámutatnak arra, hogy az államok szerződések kötése esetén bizonyos általános normákhoz kötelesek igazodni. Így ez a nézet jut kifejezésre az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságában is.⁵⁸ Tunkin helyesen mutat rá, hogy vannak olyan nemzetközi jogi alapelvek, mint pl. a meg nem támadás elve, melyek imperatív jellegű elvek és normák és azok hatályát „semmiféle partikuláris megállapodás nem szüntetheti meg”.⁵⁹ A nemzetközi jog bizonyos normái, pl. az ENSZ Alapokmányának egyes rendelkezései, tehát kogensek abban az értelemben, hogy nem helyezhetők hatályon kívül kétoldalú megállapodással.⁶⁰ A kogens normák mellett a szabályok legnagyobb része azonban a nemzetközi jogban diszpozitív jellegű.

A nemzetközi jogi elismerésnek kivételesen lehet olyan hatása, hogy nemzetközi jogalkotási aktust helyettesít. Ha az egyébként jogellenes nemzetközi helyzetet az államok túlnyomó többsége elismeri, vélelmezhető, hogy az ugyanarra a helyzetre irányuló egybevágó akaratnyilatkozatok új nemzetközi meg-

⁵⁷ *Guggenheim: Lehrbuch des Völkerrechts*, Basel, 1948. I. Band, 56. old.

Hasonló nézetén van A. *Miaja de la Muela* spanyol nemzetközi jogász is, aki szerint a jus cogens és a jus dispositivum közötti megkülönböztetés irreleváns. (Introducción al Derecho Internacional Público. Tercera edición. Madrid, 1960. 91. old.)

⁵⁸ G. *Fitzmaurice* a Nemzetközi Jogi Bizottságban mint a szerződések jogának előadója, jelentésében először megállapítja, hogy két vagy több államnak lehetősége van megegyezni abban, hogy létrehozzanak maguk közötti alkalmazás céljából egy olyan szabályt, vagy rendszert, melyek elvetik a nemzetközi szokásjog diszpozitív jellegű szabályait és ebben az esetben a szerződés érvényes lesz, majd így ír: „Par suite ce n'est que si le traité s'écarte des règles ou interdictions absolues et impératives du droit international ayant le caractère de règles ou interdictions de jus cogens (kiemelés az eredetiben: NK.) ou est en conflit avec ces règles ou interdictions, qu'il peut y avoir cause de nonvalidité” (Annuaire de la Commission du Droit International. 1958. Volume II. 27. old.) *Verdross* úgy látja, hogy az egyetemes nemzetközi jog legtöbb normája diszpozitív, de van egy-két kogens szabály is, ilyenként említi a tengerek szabadságának elvét. (Völkerrecht. 79. old.) *Kelsen* megállapítja, hogy az állam azon képessége, hogy szerződéseket kössön, elvben korlátlán, de hozzáteszi: „A szerződések tartalma nem kerülhet összeütközésbe az általános nemzetközi jog olyan normájával, melynek nem jus dispositivum, hanem jus cogens jellege van.” (Kelsen: *Principles*. 322—323. old.)

⁵⁹ *Tunkin*: A nemzetközi jog elméleti kérdései. Budapest, 1963. 122. old. Tunkin idézett művében az „imperatív normák,” kitétel alatt jus cogens jellegű szabályokat ért. A jus cogens kifejezés ilyen helyettesítése félreértésekre adhat alapot, az „imperatív” kitévelt szabatosabb a permisszív szabályokkal való összevetésben használni.

⁶⁰ Ez világosan látszik az Alapokmány 103. cikkéből, amely szerint: „Ha összeütközés állna be az Egyesült Nemzetek tagjainak ebből az Alapokmányából folyó és egyéb nemzetközi kötelezettségei között, az Alapokmányból folyó kötelezettségeiket illeti elsőbbség.”

Az ENSZ Alapokmányának elsődleges jellege az idézett cikk alapján csak a tagállamokra nézve kötelező, de bizonyos vonatkozásban ugyanez érvényesül a nem tagállamok tekintetében is. A 2. cikk. 6. pontja szerint ugyanis az ENSZ biztosítani fogja, „... hogy amennyiben a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében szükséges, azok az államok is, amelyek az Egyesült Nemzeteknek nem tagjai, ezeknek az elveknek megfelelően járjanak el.” A kérdéses elvek a viszályok békés elintézésére, az erőszaktól való tartózkodásra irányulnak, az ezekre vonatkozó szabályok tehát minden állam tekintetében cogens jellegűek, függetlenül attól, hogy tagjai az ENSZ-nek, vagy sem, sőt kötelező lesz a jövőben megalakuló államokra is.

egyeztést jelentenek. A jogellenes helyzet által sértett nemzetközi jogszabály hatályon kívül helyezése ilyen esetben vélemezhető,⁶¹ ha az nem kogens jellegű,⁶² a hatályon kívül helyezés ténye az államok akarátmegegyezéséből következik, nem pedig az egyes elismerési nyilatkozatokból, melyek hatása egyébként is csak az elismerő és a címzett állam között következik be.

Az elismerés legalizáló hatásának elmélete, tehát annak hirdetése, hogy az egyes államok egyoldalú nyilatkozattal, a fennálló nemzetközi jogra tekintet nélkül jogszerűvé tehetnek egyébként jogellenes cselekményeket az imperiálismus érdekeit szolgálja, ellentétes a nemzetközi törvényesség elvével. Az imperialista államok jogellenes cselekményei mindig támogatásra találnak más imperialista államok részéről és ha az azok által megadott elismerés jogszerűvé tenné a nemzetközi jogba ütköző cselekményt, úgy ez a nemzetközi jog sárbatiprását jelentené. „Az elismerés nem jelentheti a nemzetközi jogszabályok betartásának kötelezettsége alóli kibújást.”⁶³

Az elismert nemzetközi jogellenes helyzet tehát az elismerés után továbbra is jogtalan marad mindaddig, amíg az ilyen helyzet vagy tény által sértett nemzetközi jogszabály hatályban van. A kérdés csupán az, hogy mi az ilyen elismerés jogi jellege, rendelkezik-e joghatásokkal, egyáltalán jogilag érvényes-e?

A belső jogban a jogellenesség szankciója az érvénytelenség. Ezt az elvet a nemzetközi jog tekintetében azonban nem lehet minden további nélkül alkalmazni. A nemzetközi jog nem áll az államok felett és nincs valamiféle államok feletti hatóság sem, mely az érvénytelenséget hivatalból megállapíthatná. A jogalkalmazó a nemzetközi jogban tipikusan maga az állam, mely az érdekelt többi államnak közösen dönt a kapcsolatokat rendező nemzetközi jogszabály érvényessége tekintetében. Azt a kérdést tehát, hogy egy kérdéses jogszabály két állam között fennáll-e, vagy megszűnt már, továbbá, hogy ezen két állam viszonyát érintő jogi aktus (mint pl. az elismerés) érvényes-e vagy semmis, elsősorban ez a két érdekelt állam jogosult eldönteni. Mint-hogy az általános nemzetközi jognak — az említett kivételtől eltekintve — nincs kogens jellege, így a nemzetközi jogi semmisség is eltérően jelentkezik a belső joghoz képest. A kogens jellegű nemzetközi jogszabályokon kívül minden más szabályt a két állam a maga közötti viszonyában az általános nemzetközi jogtól eltérő bilaterális szabállyal helyettesíthet és ezen jogszabályok nemzetközi jogi jellegét aligha lehetne kétségbe vonni. Ennélfogva a jogellenességet a nemzetközi jogban mindig konkrétan kell vizsgálni a két állam között hatályos nemzetközi jog figyelembevételével. A követség által nyújtott asylum pl. az egyetemes nemzetközi jog alapján jogsértő cselekmény, mivel sérti a fogadó állam területi és személyi felségjogát, akadályozza a belső joghatóságának a gyakorlását. Hiányzik azonban az asylum jogellenes jellege, ha az érdekelt államok által létrehozott partikuláris nemzetközi jog megengedi az asylum nyújtását, amint pl. ez a helyzet a dél-amerikai államok egymás közötti viszonyában. A diszpozitív jellegű egyetemes nemzet-

⁶¹ Hasonló nézetet képvisel *Chen*, aki szerint az elismerés egy quasi törvényhozási aktust jelenthet, ha azt elég nagyszámú állam tette és lehet olyan hatása, hogy legalább az elismerő állam vonatkozásában előzőleg nem létező jogokat adjon. (*Ti-Chiang Chen*: I. m. 411. old.)

⁶² Így a kogens jellegűnek minősíthető ENSZ Alapokmány módosítása csak annak XVIII. fejezetében foglaltak szerint történhet.

⁶³ *Berezowski*: I. m. 704. old.

közi joggal ellentétes helyzet tehát nem feltétlenül jogellenes két állam viszonyában is. Így a jogellenes aktus semmissége az egyetemes nemzetközi jog alapján csak akkor áll fenn, ha az aktus az egyetemes nemzetközi jog kogens jellegű szabályait sérti. Az ilyen aktus érvénytelenségét az ENSZ tagok közötti viszonylatban maga az ENSZ is megállapítja, tehát azt, hogy egyik-másik tagállama az Alapokmányt megsértette és szüksége esetén intézkedéseket is foganosíthat a jogsértővel szemben. A kogens jellegű szabályok köre azonban meglehetősen szűk, a nemzetközi jog univerzális szabályainak többségét a diszpozitív rendelkezések teszik ki, melyek két állam viszonyában csak akkor kerülnek alkalmazásra, ha nincsen a felek között hatályos különös nemzetközi jogszabály.⁶⁴

Ha a jogellenes aktus hatásai csak két állam egymás közötti viszonyát érintik, úgy semmissége csak ezen két állam által állapítható meg. Az elismerés hatásai rendszerint csak két állam egymás közötti viszonyában következnek be,⁶⁵ így érvényességét, vagy semmisségét az érintett államok vannak hivatva eldönteni.

Nem bizonyos azonban, hogy valamely tény jogossága vagy jogtalansága tekintetében az érdekelt államok véleménye megegyezik. Kérdés az, hogy ilyenkor hogyan lehet a kérdéses tény jellegét eldönteni? Salvioli ezzel kapcsolatosan a teljes viszonylagosság álláspontjára helyezkedik és azt állítja, hogy az ilyen tények egyszerre jogosak és jogtalanok attól függően, hogy melyik állam szempontjából vizsgáljuk őket.⁶⁶ Nézetem szerint a jogtalanságnak a nemzetközi jogban sem lehet ilyen viszonylagosságot tulajdonítani. Ha két állam nem tud egy olyan kérdésben megegyezni, melynek tárgya egy tény jogos vagy jogszerűtlen volta, ezt a vitát az általános nemzetközi jog által biztosított békés eszközök útján kell megoldaniok és ez a megoldás csak egyféle lehet; a kérdéses cselekmény vagy jogosnak vagy jogtalanoknak fog minősülni.

Az elismerésnek amellet, hogy nem lehet olyan joghatást tulajdonítani, hogy jogossá tehet egy jogtalan cselekményt, nincs általában olyan joghatása sem, hogy bizonyos, a jog által nem szabályozott folyamatokat tegyen jogszerűvé.⁶⁷ Ilyen, a jog által nem szabályozott folyamat pl. az állam keletkezése.

⁶⁴ Így pl. a diplomáciai képviselők nemzetközi jogi helyzetét most az 1961. évi bécsi egyezmény, régebben pedig a nemzetközi szokásjog határozta meg, annak megsértése nemzetközi jogellenes cselekmény. De nincs akadálya annak, hogy két állam, egymás közötti viszonyában ezt a kérdést eltérően szabályozza. Így az állam diplomáciai képviselőit mentesség illeti meg a fogadó állam joghatósága alól, az az állam, amelyik ezt nem biztosítja, nemzetközi jogsértést követ el. A fogadó állam magatartása mégsem jogellenes, ha a két állam közötti kétoldalú szerződés nem biztosítja a diplomáciai képviselőknek ezt a különleges jogi helyzetét. Így az 1921. március 18-án kötött angol—szovjet kereskedelmi egyezmény értelmében a két állam hivatalos képviselői csak pontosan felsorolt diplomáciai mentességgel rendelkeztek, melyek közül hiányzott „a normális diplomáciai kapcsolatok esetén szokásos, a diplomáciai képviselőknek a helyi joghatóság alól való minden kérdésre vonatkozó mentessége.” (Bobrov: *Международно-правовое признание Советского Государства*. 81. old.)

⁶⁵ Ez nem minden elismerési tárgyra vonatkozik, tehát nem abszolút érvényű (azaz vannak olyan elismerési tárgyak, amelyek elismerése más államokat is érint.) (Lásd bővebben V. Fejezetet.)

⁶⁶ G. Salvioli: *Il riconoscimento degli Stati*. *Rivista di Diritto Internazionale*. 1926. 344. old.

⁶⁷ Ezzel ellentétes nézetet képvisel Anzilotti, aki szerint az elismerés pótolja az elévülés jogintézményét és nem lehet a jogosságát kétségbevonni annak, ami el lett ismerve. Nézete szerint a nemzetközi jogban nincs elévülés és ezért „nem az idő múlása, hanem az elismeréssel kinyilvánított akarat az, amely az idő eltéleése kö-

Az állam létezése az elismerés elnyerésével éppen úgy nem lesz jogszerűvé, mint ahogyan nem volt jogszerűtlen az elismerés megadása előtt. Az államok szuverénitását és egyenlőségét sértene, ha létezésük jogos, vagy jogtalan volna más államok értékelésétől függene. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az elismerés nem rendelkezik joghatásokkal. Az elismeréssel az állam tényleges létezéséhez fűződő és már meglevő joghatásokhoz további joghatások fűződnek, melyekről később még lesz szó.

4. Nemlétező tények elismerése

Az elismerésnek tehát lehetnek olyan tárgyai, melyek keletkezése nincs nemzetközi jogilag szabályozva. Az ilyen elismerési tárgyak jogos, vagy jogtalan volta ennél fogva nem vetődhet fel, de kérdéses lehet az, hogy az elismert tény tényleg létezik-e?

A tényleges létezés elsősorban az állam és a kormány elismerésénél rendelkezik jelentőséggel. A gyakorlatban vitás lehet, hogy az állam ténylegesen létrejött-e, vagy még fennáll-e, hogy az elismert kormány hatalmon van-e, stb. Az állam létrejötté, a kormány megalakulása több, lemérhető fázison mehet keresztül, így a felkelő szervezet a polgárháború számára sikeres befejezése után állammá alakulhat és elszakadhat a régi államtól, a nemzeti ellenállási szervezet később kormánnyá alakulhat és megszerezheti a hatalmat az adott országban. A tényleges megalakulás előtt az állam, vagy a kormány mint olyan nem létezik, az ebben az időpontban megadott elismerés az idő előtti, vagy más néven az elszórt elismerés szférájába tartozik. Az ezekkel kapcsolatos problémákkal külön fejezetben kívánok foglalkozni.⁶⁸

Itt csupán az a kérdés vizsgálendő, hogy egy nem létező ténynek az elismerése jogilag hogyan minősíthető? Kunz nézete szerint az elismerés a ténylegesség hiánya miatt jogilag érvénytelen.⁶⁹ Ez az álláspont jogilag kétségtől mentes, de akkor azt is meg kellene vizsgálni, hogy milyen következményekkel jár az ilyen jogi aktus érvénytelensége. Egy jogi aktus érvénytelensége nem jelenthet mást a nemzetközi jogban sem, mint azt, hogy az érvényes jogi aktushoz egyébként fűződő joghatások az érvénytelen aktus esetén nem következhetnek be, vagy pedig a bekövetkezett joghatások érvényessége megtámadható. Tekintve, hogy az elismerés joghatásai általában csak az elismerő és az elismert állam között következnek be, az érvénytelenség csak akkor lenne megállapítható az általános nemzetközi jog alapján, ha azt kogens jellege miatt az államok nincsenek jogosítva maguk között más szabállyal pótolni. Maga az elismerési nyilatkozat tehát csak akkor ütközhet az általános nemzetközi jog sza-

vetkeztében a tényleges helyzetet jogi helyzetté változtatja." (I. m. 348. old.) A tényleges helyzetek vonatkozásában az elismerésnek lehet ilyen szerepe, ha az elismerő maga rendelkezik azzal az érdekléssel, mely az elismert tényleges helyzethez fűződik és elismerése nem sérti más államok alapvető jogait, vagy az általános nemzetközi jog olyan cogens jellegű, normáit, melyek az ENSZ Alapokmányában találhatók. Amennyiben ez a tényleges helyzet jogellenes, úgy sem az elismeréssel, sem az elévüléssel nem lesz jogszerű, hiszen az azt tiltó nemzetközi jogszabály továbbra is hatályban marad, tehát nem szűnik meg az elismeréssel. Az elévülés a belső jogban sem teszi a jogtalan cselekményt jogossá, a tolvaj nem birtokolhatja el a lopott dolgot, vagy a büntetett cselekménye sem lesz jogszerű az elévülés útján, mely csupán a büntethetőséget zárja ki.

⁶⁸ Lásd az V. fejezetet.

⁶⁹ Kunz: Anerkennung. 55—56. old.

bályaiba, ha ez utóbbi valamilyen elismerési tárggyal kapcsolatos elismerési tilalmat állít fel, vagy ha nincs is ilyen kifejezett tilalom, de az mégis implicité következik egyéb rendelkezésekből.

Valamennyi elismerési tárgy tekintetében a nemlétező tények elismerése az elismerő államra azt a kötelezettséget rója, hogy amikor az elismerés tárgya tényleg létrejön, nem bújhat ki az elismerésből eredő joghatások alól azáltal az ürüggyel, hogy az elismert tény nem létezik.

A nemlétező tények elismerésétől tehát általában származnak jogkövetkezmények, az ezzel kapcsolatos kérdések azonban igen különbözőek lehetnek az egyes elismerési tárgyaktól függően.

5. A nemzetközi elismerés fajtái és formái

A nemzetközi elismerés fajtái, formái és módjai tekintetében nincs egyetértés a nemzetközi jogi irodalomban. Bobrov a nemzetközi jogi elismerés két fajtája között tesz különbséget, ezek a de jure és a de facto elismerés.⁷⁰ Nézete szerint ez a megkülönböztetés csak az állam és a kormány elismerésére vonatkozhat, mivel a felkelőként hadviselő félként és nemzetként való elismerésre a de jure kifejezés nem alkalmazható.⁷¹

Kazarovec a de jure és facto elismerést ugyanakkor elismerési formának tekinti.⁷² Cserepahina elismerési fajtának tekinti a de jure és a de facto elismerést,⁷³ de az elismerés tárgyai alapján is osztályozza az elismerés fajtáit.⁷⁴

A nemzetközi jogi elismerés fajtait többen az egyes elismerési tárgyak szerint különböztetik meg⁷⁵ és ez a helyes megoldás. Az elismerési fajták közötti különbségtétel elsősorban az elismerési tárgyak alapján lehetséges, jórészt ettől függenek az elismerés joghatásai is. Külön kell tehát beszélni az állam, a kormány, a hadviselő fél, stb. elismeréséről. Az elismerés tárgyaktól függően egészen más megítélés alá eshet az elismerés visszaható ereje, annak visszavonása, az elismerés jogos, vagy jogtalan volta, stb. Még azonos elismerési tárgyon belül is lehetnek bizonyos, néha csak árnyalati különbségek. Ha az elismerés tárgya pl. egy állam területi igénye, úgy egyáltalán nem közömbös az, hogy ez a területi igény egy másik állam területére, a nyílt tenger egy részére (a parti tenger kiterjesztése útján), az Antarktiszra, vagy a levegőn túli terület egy részére irányul, holott mindegyik igényt lehet nemzetközi elismerés tárgya. Ugyanígy nem mindegy az sem, hogy az elismerés tárgyát képező kormány külföldön levő emigráns kormány, katonailag megszállt, vagy megszűnt állam menekült kormánya, az ország egy részén hatalmat gyakorló helyi hadviselő kormány, vagy egy állam egyetlen tényleges hatalmat gyakorló, forradalmi úton létrejött kormánya.

⁷⁰ Bobrov: Международно-правовое признание Советского Государства, 75. old.

⁷¹ Bobrov: Uo. 2. jegyzet.

⁷² Kazarovec: I. m. 6. old.

⁷³ T. B. Cserepahina: Признание в международном публичном праве. Ученые Записки Свердловского Юридического Института. Том второй, 1947. 222—223. old.

⁷⁴ Az elismerési tárgyak alapján Cserepahina 5 elismerési fajtát sorol fel. (I. m. 225. old.)

⁷⁵ Így pl. Bobrov: Международно-правовое признание Советское Государства.

72. old., Feldman: Признание правительств 7. old., Modzsorjan: К вопросу о субъектах международного права. Советское государство и право. 1956. 6. sz. 99. old.

Nyilvánvaló az is, hogy az elismerés tárgyától függenek az elismerés előfeltételei is, tehát az elismerés egyes fajai között legcélszerűbb az egyes elismerési tárgyakkal megfelelően különbséget tenni.

Ami az elismerés formáit illeti, Feldman szerint az elismerés a de jure vagy a de facto elismerés formáját öltheti fel, nézete szerint az elismerés formájában rejlő különbségek az elismerés jogi következményeiben mutatkoznak.⁷⁶ Az kétségtelen, hogy a de jure és a de facto elismerés joghatásai nem ugyanazok, a fenti megkülönböztetés azonban nem az elismerés formáira, hanem az elismerés jogkövetkezményeinek a terjedelmére vonatkozik.

Az elismerés formája alatt azt a magatartást kell érteni, amelyben az elismerésre irányuló akarat kifejezésre jut. Ez a forma lehet kifejezett, vagy hallgatólagos⁷⁷ és vonatkozhat akár de jure, akár de facto elismerésre.

Végül az elismerés módjairól az elismerő állammal összefüggésben lehet beszélni, azaz az elismerés történhetik az egyes államok részéről külön-külön (egyéni elismerés) vagy egyidejűleg több állam részéről (kollektív elismerés).⁷⁸

⁷⁶ Feldman: Признание правительств 7. old.

⁷⁷ Tunkin megfogalmazása szerint az elismerés különböző formában fejeződhet ki, lehet „egyes kinyilvánítás (заявления) vagy más tevékenység, mely bizonyítja vagy magába foglalja az elismerést.” Основы современного международного права. Учебное пособие. Москва, 1956. 22. old.

⁷⁸ Vö.: Feldman: Признание правительств 7. old.

AZ ÁLLAM ELISMERÉSÉNEK FOGALMA

1. Az állam elismerésének jogi természete: a konstitutív és deklaratív elmélet

A nemzetközi jogi elismerés egyik legfontosabb és leggyakoribb fajtája az állam elismerése. Az állam elismerésének politikai és nemzetközi jogi jelentőségét az adja meg, hogy az állam a nemzetközi jog alanya, a szuverénitás hordozója. Az állam elismerésének fogalma és joghatásai egyike a nemzetközi jog legvitatottabb kérdéseinek. Az állam elismerése alatt általában olyan aktust szoktak érteni, amellyel az elismerő állam kinyilvánítja, hogy „az elismert politikai egység rendelkezik az államiság attribútumaival”.¹

A burzsoá nemzetközi jogi irodalomban találkozunk olyan nézetekkel is, amely szerint az elismerés nem egységes aktus. Így Kelsen úgy látja, hogy az állam elismerése két egészen különböző aktusból áll. Az egyik aktus nézete szerint az elismerés jogi aktusa, ami azt jelenti, hogy az elismerő állam megállapítja, hogy az elismert közösség a nemzetközi jog értelmében vett államnak tekinthető.² A másik az elismerés politikai aktusa, mely azt jelenti, hogy az elismerő állam politikai és más egyéb kapcsolatba kíván lépni az elismert állammal, olyanfajta kapcsolatba, melyek általában fennállnak a nemzetek családjának tagjai között.³ Verdross osztrák professzor ugyancsak kettős aktust lát az elismerésben: „Az állami gyakorlat elemzése megmutatja nekünk, hogy az elismerésnek nevezett eljárás két részből áll: először az elismerő állam azon megállapításából, hogy egy új, független, remélhetőleg tartós uralmi rend (Herrschaftsordnung) alakult ki; továbbá az állammal való hivatalos kapcsolatok felvételéből”.⁴ Az elismerés jogi és politikai aktusa közti különbségtételt helyesnek tartja Kunz is.⁵

Az elismerés kettőssége más vonatkozásban is felmerült. Cavaré úgy látja, hogy az új állam elismerése két fázisban történik, az első szociológiai, a másik pedig politikai elismerésnek nevezhető.⁶ A szociológiai elismerés csak az új csoport jogalanyiságának megállapítására korlátozódik, míg a politikai elismerés Cavaré szerint több következménnyel jár, egyrészt üdvözlí a jogközség új tagját, az új állam megalakulásának a hitelesség jellegét adja, megkönnyíti a jogok és kötelezettségek gyakorlását.⁷

Bourquin az elismerésben szintén kettős hatályú aktust lát, mely egyrészt megállapítja egy új állam létezését, másrészt pedig magába foglalja az elismerő államkapcsolatok létesítésére irányuló óhaját és létrehozza a kapcsot

¹ Ph. Jessup: A modern law of nations. New-York, 1948. 43. old.

² Kelsen: Principles. 268. old.

³ Kelsen: Recognition. 605. old. és Principles. 268. old.

⁴ Verdross: Völkerrecht. Wien, 1955. 185. old.

⁵ J. Kunz: Critical remarks on Lauterpacht's „Recognition in International Law.” The American Journal of International Law. Vol. 44. 1950. 714. old. (Továbbiakban idézve Kunz: Critical remarks.)

⁶ L. Cavaré: La reconnaissance de l'Etat et le Mandchoukouo. Revue Générale de Droit International Public. 1935. Tome XLII. 69. old.

⁷ L. Cavaré: I. m. 71. old.

latok fenntartására irányuló hatáskört (compétence).⁸ Ehhez a nézethez közel áll Rolin, belga nemzetközi jogász álláspontja, aki szerint „ha az állami elismerés egy szabadnak mondott aktus, úgy ennek az az oka, hogy vegyes jellegű, félig jogi, félig politikai”.⁹

A felsorolt nézetek különfélesége bizonyítja, hogy az állam elismerésének fogalmát szinte mindenki másképpen határozza meg, attól függően, hogy milyen joghatásokat tulajdonít az elismerés aktusának. Az állam elismerésének fogalma következőképpen az elismerés joghatásain keresztül vizsgálándó.

Az állam elismerésének jogi természete tekintetében a nemzetközi jogi irodalomban két fő álláspont alakult ki, a konstitutív és a deklaratív elmélet.

A konstitutív elmélet szerint az állam elismerésének jogi természete abban rejlik, hogy az újonnan keletkezett állam az elismerés útján lesz a nemzetközi jog alanya. Legélesebben ezt Oppenheim fejezi ki: „Az állam nemzetközi jogalannyá csupán és kizárólag az elismerés útján válik.”¹⁰ Ugyanezen a nézeten van Kelsen is: „Az elismerés jogi aktusa által lesz az elismert közösség jogilag létező az elismerő állammal szemben és ezáltal válik a nemzetközi jog alkalmazhatóvá ezen államok közötti viszonylatban.”¹¹ Hasonló nézeten vannak a konstitutív elmélet más hívei is.¹²

A konstitutív elmélet szerint tehát az elismerés létesíti az új állam jogalanyiságát és az elismerés aktusa útján lesz az új állam tagja a nemzetközi jogközösségnek.¹³ A konstitutív elmélet szerint az állam jogi létezése relatív, vagyis az állam „jogilag csak a többi állammal való kapcsolatában létezik”,¹⁴ ami azt jelenti, hogy az őt elismerő államok tekintetében jogalany míg az összes többi állam vonatkozásában nem az. A konstitutív elmélet legszélsőbb változata ezen is túlmegy és azt állítja, hogy az elismerés az az eljárás, mely a jogi értelemben vett államot létrehozza.¹⁵

Ezzel szemben a deklaratív elmélet azon az állásponton van, hogy az el-

⁸ M. Bourquin: Règles générales du droit de la paix. Recueil des Cours. 1931. Tome 35. 111 old.

⁹ H. Rolin: Les principes de droit international public. Recueil des Cours. 1950. Tom 77. 328. old.

¹⁰ Oppenheim — Lauterpacht: International Law. London—New-York—Toronto, Seventh Edition. 1948. Vol. 1. 121. old.

¹¹ Kelsen: Recognition in International Law. 609. old. Kelsen egyébként régebbi munkáiban a deklaratív elmélet híve volt. (Lásd Kelsen: Théorie générale du droit International public. Recueil des Cours. Tome 42. 268—294. old.)

¹² Így pl. Liszt: „Ein Staat, der neu entstanden ist oder bisher noch nicht angehört hat, bedarf, um völkerrechtliches Rechtssubjekt zu werden, der Anerkennung — reconnaissance — durch die übrigen Mächte” (Liszt — Fleischmann: Das Völkerrecht. Berlin, 1925. 91. old.). Szinte pontosan ugyanezt a gondolatot fejezi ki Gemma is. „Az államnak az elismerés nemzetközi jogalanyiságot ad, a jogalany minőségét adja azokkal az államokkal szemben, melyek őt elismerik.” (S. Gemma: Les Gouvernements de fait. Recueil des Cours. 1924. Tome 4. 333. old.)

A. Hobza ugyanezt a gondolatot úgy fogalmazza meg, hogy „mindaddig amíg az új államot más államok nem ismerik el, nem létezik jogilag, csak de facto létező.” (A. Hobza: La République Tchecoslovaque et le droit International. Revue Générale de Droit International Public. Tome XXIX. 1922. 391. old.)

¹³ Találkozunk olyan nézettel is, hogy az államok elismerése a jogközösségen kívül is megtörténhet. Így Kunz — aki egyébként a deklaratív teoria képviselője — úgy látja, hogy lehetnek államok „melyek elismertek, anélkül, hogy a nemzetközi jogközösséghez tartoznának.” A nemzetközi jogközösségen kívül álló államok ezen elismerését nevezi Kunz részleges elismerésnek. (Kunz: Anerkennung. 105. old.)

¹⁴ Kelsen: Recognition in International Law. 609. old.

¹⁵ Így ezen a nézeten van Sander: Das Faktum der Revolution und die Kon-

ismerés csupán az állam létezésének deklarálása, az állam az elismeréstől függetlenül alanya a nemzetközi jognak. Az elismerés ezen elmélet szerint „a befejezett tény megállapítása”,¹⁶ az állam jogalanyisága az elismerés bármilyen formájától függetlenül létezik.¹⁷ A szovjet és a népi demokratikus nemzetközi jogi irodalom szinte kivétel nélkül ezen a nézeten van.¹⁸

Minkét elméleten belül számos változat alakult ki,¹⁹ a sarkalatos különbség minden esetre abban van a két elmélet között, hogy a konstitutív elmélet az elismerésben az állam jogalanyiságát keletkeztető tényezőt látja, míg a deklaratív elmélet szerint az állam jogalanyisága független az elismeréstől.

tinuität der Rechtsordnung. (Idézi Búza L.: Az elismerés jogi természetét a nemzetközi jogban. Különlenyomat a Kolosváry-Emlékkönyvből. Budapest, 1939. 4. old.)

¹⁶ Rivier: Principles du Droit des Gens. (Idézi Kunz: Anerkennung. 67. old. 17. jegyzet.)

¹⁷ Így ezen a nézeten van Alvarez, aki rámutat arra, hogy a modern elmélet szerint „egy új állam létezhet és bizonyos jogokkal rendelkezhet mielőtt még elismernék.” (A. Alvarez: La reconstrucción del derecho de gentes. El nuevo orden y la renovación social. Santiago, 1944. 241. old.) A deklaratív teóriát fogadják el: Erich: (I. m. 461. old.), L. L. Briery: (The Law of Nations, An introduction to the international law of peace. Oxford, 1963. 138—139. old.), Ti Chiang-Chen: (I. m. 50. old.). Legélesebben a szocialista nemzetközi jogi irodalom képviseli ezt a nézetet. Így Schirmer szerint: „Nincs állam, amely nem lenne nemzetközi jogalany, nincs állam nemzetközi jogalanyiság nélkül.” (Schirmer: Zur Völkerrechtssubjektivität der Staaten und zum Problem ihrer völkerrechtlichen Rechtmässigkeit. Staat und Recht. 1963. 4. sz. 653. old.) Hasonló gondolatot fejez ki Jovanovics is: „Jelenleg az állam elismerése csak az új állam születése befejezett folyamatának konstatálására szolgál, mely a nemzetközi jog alanyává vált még az elismerés előtt.” (B. Jovanovics: Dualité de l'institution de la reconnaissance de l'Etat en droit international. Le Nouveau Droit Yougoslave. Beograd, Janvier-septembre, 1961. 134. old.)

¹⁸ Így az állam elismerésének deklaratív elméletét fogadja el Krülov — Durgenevskij: Международное право. Moszkva, 1947. 131. old., Kozsevnjykov: Fejezetek a nemzetközi közjog köréből. 64. old., Liszovszkij: I. m. 72. old., V. V. Jevgenyev: Международное право. Moszkva, 1957. 117. old., Bobrov: Два вопроса теории признания новых государств и правительств, Советское государство и право. 1958. 1. szám 87—88. old., (Továbbiakban idézve Bobrov: Два вопроса теории признания) Lazarev: I. m. 47—48. old., Zadorozsnij: Учебный курс международного права, Moszkva, 1964. (Főszerkesztő: Kozsevnjykov.), G. Herder — H. Wünsche: Die Deutsche Demokratische Republik ist völkerrechtlich anerkannt. Staat und Recht. 1959. 8. sz. 923. old., Herczeg I.: I. m. 465. old., H. Kröger: Das demokratische Völkerrecht und die Grundlagen der „Hallstein—Doktrin.” (II. Teil) Zur Frage der völkerrechtlichen Rechtmässigkeit der beiden deutschen Staaten. Staat und Recht. 1961. 7. sz. 1188 old., M. Kohl: Die Bedeutung der völkerrechtlichen Anerkennung für die Rechtsstellung neuer Staaten und Regierungen. Staat und Recht. 1956. 3. sz. 286—296. old., J. Peck: Zum Völkerrechtlichen Status der Deutschen Demokratischen Republik. Berlin, 1956. 18—29. old., H. Uljanova: Признание государств и правительств и участие о многосторонних договорах. Советский ежегодник международного права. 1961. 312. old., Feldman: Признание государств и членство в международных организациях. Советский ежегодник международного права. 1961. (Továbbiakban idézve Feldman: Признание государств) 52. old., G. Geamănu: I. m. 193. old.

¹⁹ Ilyen közbenső állásponton van pl. Salvioli, aki az elismerésnek konstitutív jellegét tulajdonít, bizonyos jogok tekintetében, másrészt úgy látja, hogy „minden állam attól a pillanattól fogva, hogy végérvényesen megalakul, még mielőtt az elismerés formális aktusa megnyilvánul, már fel van ruházva bizonyos meghatározott jogokkal a többi állammal szemben, különösen és mindennek felett joga van a létezéshez és a fennmaradáshoz...”

(G. Salvioli: Il riconoscimento degli Stati. Rivista di Diritto Internazionale. 1926. 333. old.) Salvioli álláspontja szerint tehát az elismerés bizonyos jogok tekintetében deklaratív (létezéshez való jog), míg más jogok tekintetében konstitutív.

2. A nemzetközi jogalanyiség és az elismerés.

A jogalanyiség fogalma valamennyi államon belüli jogág kapcsán felmerül, egyike a jog legáltalánosabb fogalmainak. „A jogviszony alanyai azok, akik jogok és kötelezettségek hordozói lehetnek, vagyis akiket az adott szocialista jogrendszer szerint jogok illethetnek és köteleességek terhelhetnek”, írja Szabó Imre.²⁰ „A jogalanyoknak azt a sajátosságát, hogy jogok és köteleességek hordozói lehetnek, általános fogalommal jogképességné nevezzük.”²¹ Az idézett tétel a jogalanyiságot potenciálisan határozzák meg, azaz a jogalanyiség fogalmilag nem szükségképpen tételezi fel a jogok és kötelezettségek tényleges fennállását egy konkrét jogalany tekintetében, hanem már a *lehetőség a jogok és kötelezettségek hordozására* megvalósítja a jogképesség fogalmát. Ugyanilyen potenciális meghatározást találunk a magyar polgári jog egyetemi tankönyvében is.²²

A nemzetközi jogi irodalomban találkozunk olyan nézetekkel, melyek a jogalanyiség általános fogalmát csak bizonyos eltérésekkel tartják alkalmazhatónak a nemzetközi jogra, nevezetesen a jogalanyiség általános fogalma mellett bizonyos többlettelemelek létezését kívánják meg. Így Modzsorjan nézete szerint a nemzetközi jog alanyainak szükségképpen tulajdonsága, hogy a nemzetközi életben felsőbb hatalomként lépjenek fel, alkalmasak legyenek a jogalkotásban való részvételre, kötelezettség vállalására, azok teljesítésére és annak elérésére, hogy a jog normáit a jogalanyok betartsák.²³ A kérdéssel részletesen a magyar nemzetközi jogi irodalomban Haraszi György foglalkozott, aki helyesen szögezi le, hogy a jogalanyiságnak a jogelmélet által kidolgozott általános fogalma irányadó a nemzetközi jogra is.²⁴ Meghatározása szerint a nemzetközi jog alanyai azok, akik „a nemzetközi kapcsolatok terén jogok és kötelezettségek hordozói, vagyis akiknek bizonyos jogai és kötelezettségei nemzetközi szerződésekben, vagy nemzetközi szokásjog által nyernek közvetlen szabályozást és nemzetközi síkon érvényesülnek, tehát nemzetközi jellegűek.”²⁵ A

²⁰ Szabó Imre: A szocialista jog. Budapest, 1963. 359. old.

²¹ I. h.

²² „Jogképesség alatt az embernek, az államnak, valamint az állam által jogalanyok elismert szervezeteknek (az ún. jogi személyeknek) azt a képességét értjük, hogy polgári jogviszonyok alanyai lehessenek”... (Világhy—Eörsi: Magyar polgári jog. I. kötet. Budapest, 1962. 95. old.)

²³ Modzsorjan: Субъекты международного права. Moszkva, 1958. 7. old. A nemzetközi jogalanyiség fogalmának leszűkítésével találkozunk a nemzetközi jog magyar egyetemi tankönyvében is, amelyik azzal az érveléssel tagadja a nemzetközi szervezetek jogalanyiságát, hogy ezek a szervezetek „nem rendelkeznek azzal a kizárólag az államokat illető joggal, hogy nemzetközi jogot alkossanak.” (Búza László — Hajdú Gyula: Nemzetközi jog. Budapest, 1961. 114. old.)

²⁴ Haraszi Gy.: A nemzetközi jogalanyiség kérdéséhez. Acta Facultatis Politico-Juridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae. Tomus II. Fasciculus I. Különlenyomat. Budapest, 1960. 34. old.

²⁵ I. h. Ez a fogalom meghatározás kifejezetten a jogok és kötelezettségek tényleges fennállására utal, tehát a jogalanyiságot nem mint egyszerű lehetőséget fogja fel, de hogy a szerző nézete szerint nem szükséges a jogalanyiség fogalmához valamennyi, a nemzetközi jog által szabályozott jog és kötelezettség tényleges fennállása, hanem elég azok lehetősége, azt bizonyítja az idézett részt megelőző mondat második fele, amely szerint „jogalany általában az a személy, akinek bizonyos alanyi jogai és kötelezettségei vannak, illetve lehetnek.” (Haraszi: Uo.)

A jogalanyiség ugyanilyen potenciális meghatározását adja Knubben: „...Völkerrechtspersönlichkeit im engeren, eigentlichen Sinne ist die Fähigkeit, Subjekt völkerrechtlicher subjektiven Rechte bzw. Pflichten zu sein.” (R. Knubben: Die Sub-

nemzetközi jogban tehát a jogalanyiságnak ugyanazt a fogalmát kell használni, mint amit a többi jogág használ. Ennek a megállapításnak a helyessége kézenfekvő. Ha a nemzetközi jogra nem illenének rá a jog olyan általános jogi fogalmai, mint a jog, jogforrás, jogviszony, jogalanyiség, stb., úgy ez azt jelentené, hogy a nemzetközi jog nem olyan jog, mint a többi jogág, vagyis hogy nem jog.

Ha viszont a nemzetközi jogalanyiség fogalmilag ugyanazt jelenti, mint a jogalanyiség általános jogi fogalma, tehát jogalany az, akinek a nemzetközi jog által előírt kötelességei és biztosított jogai vannak vagy lehetnek, úgy ebből szükségszerűen folyik az a következtetés, hogy a nemzetközi jog alanyai nem szükségképpen és nem kizárólag az államok, hanem nemzetközi jogalanyisággal rendelkeznek a nemzetközi szervezetek is.²⁶ Ez világosan látszik abból is, hogy az egyes nemzetközi szervezetek egymással vagy az államokkal szerződéseket köthetnek. Ezek a szerződések nemzetközi szerződések, az általuk megállapított normák pedig nemzetközi jogi normák,²⁷ melyeknek alanyai az egyik oldalon a nemzetközi szervezetek. Ilyen nemzetközi szervezetek által kötött szerződések hiányában is rendelkezhet egy nemzetközi szervezet nemzetközi jogokkal és kötelezettségekkel saját alapokmánya alapján.²⁸ A jelen tanulmánynak nem feladata a nemzetközi jogalanyiség körének vizsgálata, — mely egyébként az államokon és a nemzetközi szervezeteken kívül egyéb alanyokra is kiterjedhet²⁹ — az állam elismerése és a nem-

jekte des Völkerrechts. Allgemeine Lehre von der vollen und beschränkten völkerrechtlichen Rechts — und Handlungsfähigkeit. Handbuch des Völkerrechts. Stuttgart, 1928. 241. old.) *Liszovszkij* meghatározása szerint is a jogképeség az államok azon képessége, hogy a nemzetközi kapcsolatokban jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezhetnek. (I. m. 68. old.)

²⁶ Ugyanezt a következtetést támasztja alá *Haraszi György* azon megállapítása, hogy az ENSZ — mely kétségtől nem állam — saját tagállamaihoz való viszonyában egy sui generis jogalany, melynek jogképesége egyrészt származékos, másrészt sokkal kisebb kiterjedésű, mint az államoké. (I. m. 45. old.) *Bokorné Szegő Hanna* ugyancsak leszögezi, hogy „...ma az államokon kívül a nemzetközi jog síkján számos nemzetközi szervezet rendelkezik bizonyos, nemzetközi síkon érvényesíthető jogosultságokkal.” (Az önrendelkezési jog nemzetközi jogi tartalma a gyarmati rendszer felbomlásának tükrében. Állam és Jogtudomány, 1965. 3. szám. 348. old. A továbbiakban idézve: *Bokorné: Az önrendelkezési jog nemzetközi jogi tartalma.*) A szovjet nemzetközi jogászok közül *Tunkin* szintén úgy látja, hogy a jogalanyiség jellemvonásával rendelkezik az ENSZ, az UNESCO, a Nemzetközi Munkaügyi Világszervezet, az Egészségügyi Világszervezet, stb.) *Tunkin: Основы современного международного права.* Moszkva, 1956. 18. old. Mások ezzel ellentétes nézetet vannak, így pl. *Moazsorjan: Субъекты международного права.* Moszkva, 1958. 31—40. old., *Jevgenjev: Правосубъектность, суверенитет и невмешательство в международном праве Советское государство и право.* 1955. 2. sz. 75—77. old.

²⁷ *Tunkin: A nemzetközi jog elméletének kérdései.* Budapest, 1964. 87. old.

²⁸ A szovjet nemzetközi jogi írók közül ugyanezen a nézetet van *Levin* professzor, aki arra a kérdésre, hogy lehetnek-e a nemzetközi szervezetek a nemzetközi jog alanyai, a következőképpen válaszol: „Feltétlenül lehetnek azokban az esetekben, ha ezek a szervezetek saját alapokmányaik alapján rendelkeznek saját jogaik és kötelezettségeik meghatározott körével az egyes államokhoz való kapcsolatokban...” (*Levin: К вопросу о понятии системе современного международного права.* Советское государство и право. 1947. 5. sz. 11. old.)

²⁹ Így pl. a nemzetek önrendelkezési joga nemcsak az állammá szerveződött nemzetet illeti meg, hanem minden, függetlenséggel még nem rendelkező népet vagy nemzetet is, ez a körülmény pedig kétségtelenül szélesíti a nemzetközi jogosultságokkal rendelkezők körét (Lásd *Bokorné: Az önrendelkezési jog nemzetközi tartalma a gyarmati rendszer felbomlásának tükrében,* 347—350. old.) *R. Arzinger* ugyancsak

zetközi jogalanyiség viszonyának vizsgálata szempontjából elegendő annak megállapítása, hogy a nemzetközi jogalanyiség nem szükségképpen esik egybe az államisággal. Ez nem jelenti azt, hogy a nemzetközi szervezetek jogalanyiséga független az államoktól, illetve az államok jogalanyiségától, csupán arról van szó, hogy az államok nemcsak egyedül és külön-külön lehetnek alanyai a nemzetközi jognak, hanem jogalanyiségüket az általuk létrehozott nemzetközi szervezet útján is gyakorolhatják.³⁰ A nemzetközi szervezet az államok hozzájárulással létre és szüntetik meg, ugyancsak az államok azok, melyek meghatározzák a nemzetközi szervezet jogalanyiségének terjedelmét is. A nemzetközi szervezet jogalany, ha a nemzetközi jog által előírt jogai és kötelességei vannak,³¹ jogalanyiségének az az alapja, hogy tagjai államok. Természetes személyek semmilyen szervezete sem lehet a nemzetközi jog alanya.

A nemzetközi jogalanyiságnak van egy olyan sajátossága, mely a nemzetközi jog sajátos jogi szerkezetéből kifolyólag bizonyos mértékben eltér a jogalanyiség általános, a belső jogban érvényesülő sajátosságaitól. Az államokon belüli jogban a jogalanyiség egy mindenkire egyformán érvényes és egységes tárgyi jog által biztosított lehetőség alanyi jogok és kötelezettségek hordozására, az egyes jogalanyokra nézve ténylegesen fennálló alanyi jogok és kötelezettségek azonban természetesen eltérőek lesznek. Az államokat ténylegesen megillető nemzetközi jogok és az őket terhelő kötelezettségek szintén nem lesznek azonosak, de emellett maga a jogalanyiságot biztosító tárgyi jog is el fog térni az egyes államok tekintetében. Az államoknak lehetőségük van ugyanis az egyetemes nemzetközi jog mellett partikuláris és bilaterális nemzetközi jog létrehozására is, mely az egyetemes nemzetközi jog érintett szabályai helyébe lépve tulajdonképpen szintén tárgyi jog lesz, tehát azon belül az egyes jogalanyok helyzete, vagyis tényleges jogaik és kötelezettségeik ismét eltérőek lesznek. A nemzetközi jogalanyiség tehát az egyetemes nemzetközi jog alanyiséga mellett magába foglalja a partikuláris és bilaterális nemzetközi jog alapján biztosított nemzetközi jogképeséget is. Így lehetséges azután, hogy ugyanannak az államnak egy meghatározott magatartása attól függően fog minősülni, hogy azt melyik állammal szemben fejtette ki, pl. ha Argentína egyik latinamerikai államban levő követsége nyújt asylumot, úgy ez egy alanyi jognak a gyakorlását jelenti, melyet számára a regionális amerikai nemzetközi jog, mint tárgyi jog biztosít, ellenben ugyanez a cselekménye egy európai államban már jogellenes magatartás

úgy látja, hogy a mai nemzetközi jogban az önrendelkezési jog alanyaiként a nemzeteket kell elismerni. (Das Selbstbestimmungsrecht im allgemeinen Völkerrecht der Gegenwart. Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik. Berlin, 1966. 242. old.) Nem korlátozza az államokra a nemzetközi jogalanyok körét *Kozsevnnyikov* az 1964. évi szovjet nemzetközi jogi tankönyv főszerkesztője sem, aki megállapítja, hogy a nemzetközi jog alanyai az államok, a függetlenségükért harcoló népek, valamint a nemzetközi szervezetek is. Учебный курс международного права. Москва, 1964. 38. old.) *Salvioli* szintén azon a nézeten van, hogy „léteznek visszavonhatatlan jogok olyan társadalmi csoportok irányában is, amelyek nem államok” (*Salvioli*: Il riconoscimento degli Stati. 365. old.)

³⁰ Vö. *Búza L.*: Az ENSZ föltitkáranak nemzetközi jogi helyzete. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica. Tomus VIII. Fasc. I. Szeged, 1961. 4. old.

³¹ Ilyen nemzetközi jogai és kötelezettségei vannak az Egyesült Nemzetek Szervezetének az Alapokmány rendelkezései szerint. (Lásd erről bővebben *Haraszti*: I. m. 40–48. old.)

lesz, tekintve hogy ezt a jogot az egyetemes nemzetközi jog már nem ismeri el.

Mint erről már szó volt, az állam fogalma a nemzetközi jogalanyiság fogalmától elválasztható. Ha kizárólag az elismerés keletkeztetné a nemzetközi jogalanyiságot, úgy a nemzetközi szervezeteknek is valamilyen elismerésre lenne szükségük ahhoz, hogy a nemzetközi jog alanyai lehessenek, ilyenről azonban velük kapcsolatban nem beszélhetünk.

Nem keletkezteti az elismerés az államok nemzetközi jogalanyiságát sem, mint később látni fogjuk az államok éppen úgy alanyai lesznek a nemzetközi jognak keletkezésük tényével, mint ahogyan az újszülöttek alanyai lesznek az államon belüli jognak pusztán születésük tényével és bármilyen elismeréstől függetlenül.³²

3. A nemzetközi jogközösség és az elismerés kapcsolata a mai nemzetközi jogban

Az állam elismerése kapcsolatban van a nemzetközi jogközösséggel és az államnak ebben a jogközösségben való tagságával.

A nemzetközi jogközösséggel kapcsolatosan először annak kialakulása tisztázandó.

Fauchille nézete szerint a kezdeti időszakban minden állam elszigetelten létezett, de nem tudott megmaradni az elszigeteltségben, mivel a társaság törvénye nemcsak az egyénekre, hanem az államra is kötelező.³³ „Az államoknak kölcsönös érdekük, hogy kerüljék a konfliktusokat és a háborúkat... Tudatára jöttek annak, hogy nem lehetnek tartós és teljes elszigeteltségben és a nemzetközi kapcsolatok ezen szükségességéből folyik a békés és szervezett nemzetközi élet szükségessége.”³⁴ Fauchille elképzelése szerint az államok ezt felismerve „megalkottak maguk között egy nagy és széles (vaste) társaságot”³⁵ és így jött létre a nemzetközi jogközösség. Az idézett elmélet, mely a közismert „appetitus societatis”-ből vezeti le a nemzetközi jogközösség kialakulását, nem tekinthető a nemzetközi jogközösség kialakulása tudományos magyarázatának. A nemzetközi jogközösség kialakulása szorosan összekapcsolódik a római katolikus vallás elterjedésével és az azon alapuló pápai hatalommal. A nemzetközi jog ugyan egyidős az állammal, így már az ókori rabszolgatartó keleti államok között is voltak nemzetközi jogszabályok, de a mai nemzetközi jog elemei az európai államok között alakultak ki. A nemzetközi jog kialakulása szoros kapcsolatban van a kereszténység elterjedésével. Kifejlődését az segítette elő, hogy a római birodalom szétbomlása, valamint az északi törzsek állammá szerveződése következtében Európában elég nagy számú állam jött létre, melyek egymással kapcsolatba kerültek. Ezt a

³² Vö. J. Louter: *Le droit international public positif*. Oxford, 1920. Tome I. 217. old. Ugyanezt a gondolatot Velasco úgy fejezi ki, hogy van egy nemzetközi norma, mely ipso jure jogalanyiságot ad egy olyan közösségnek, mely megfelel bizonyos ismérveknek. Ezek az ismérvek: népesség, terület, és szuverén szervezet, vagyis az államiság ismérvei. (M. Díez de Velasco: *Curso de Derecho internacional publico*, Madrid, 1963. Tomo primero. 198–199. old.)

³³ P. Fauchille: *Traité de Droit International Public*. Tome I. Première Partie. 7. old.

³⁴ Fauchille: I. m. 8. old.

³⁵ Fauchille: I. m. 9. old.

kapcsolatot nagymértékben elősegítette a közös vallás is. Ennek a közös vallásnak a hatására a jogot, közte a nemzetközi jogot is, úgy tekintették, mint amit Isten ajándékozott az embereknek. A jog tehát csak azokra terjedt ki, akik ezt a vallást elfogadták, vagyis csak azokat tekintették a jog alanyainak, akik keresztények voltak. Ebből az álláspontból logikusan következett aztán az a nézet, mely szerint a nemzetközi jog is csak keresztény államok között volt érvényes. A jogközösségben való részvétel a keresztény nemzetközi joghoz való tartozást jelentette, az azon kívül állókat szabad prédának tekintették, akikkel szemben nincs jogi kötelezettség. Tehát az azonos vallású, egymáshoz földrajzilag közelfekvő európai államok között kialakult egy nemzetközi jog, amelyet csak maguk között tartottak alkalmazhatónak. A vallásos felfogás nemzetközi vetületeként jelentkezett az a nézet, hogy vannak a nemzetközi jogközösségen belül és azon kívülálló államok. A közösséghez tartozás, illetve az azon kívülállás idővel már nem vallási színezetben jelentkezett. A nem keresztény államok ugyanis rendszerint gazdaságilag és társadalmi fejlődés tekintetében elmaradt keleti államok voltak és célszerűbbnek látszott, ha őket elmaradott barbároknak tüntetik fel a meghódításukra törekvő keresztény államok és ezzel indokolják azt, hogy miért nem részesei ezek az államok a nemzetközi jogközösségnek.

A kereszténység elterjedése után tehát egy jó ideig a közfelfogás szerint a nem keresztény, a „pogány” államok nem lehettek a nemzetközi jog alanyai, így elismerésük kérdése fel sem vetődött. Az elismerés fogalma csak akkor jelentkezett a nemzetközi jogban, amikor az államok között vallási alapon tett megkülönböztetés helyét a civilizáció foka szerinti megkülönböztetés vette át. Az ilyen megkülönböztetés már nem jelentett elvileg áthághatatlan határokat, hiszen idővel minden „barbár” állam civilizálódhatott. Miután így lehetővé vált a nemzetközi jogközösség bővítése nem keresztény államok befogadása útján, megjelent az állam elismerésének nemzetközi jogintézménye is, mely kezdetben még éles különbséget tett az egyes államok között.

Lorimer ennek a felfogásnak megfelelően az emberiséget civilizált, barbár és vad emberiségre osztja fel. A „civilizált emberiség” jelentette nála a nemzetközi jogközösség államait, a „barbár emberiség” a nemzetközi jogközösségen kívülálló államokat, majd a „vad emberiség” alatt állammá még nem szerveződött emberi közösséget értett és az elismerésnek is három fokát különböztette meg ezen fokozatoknak megfelelően.³⁶ Ez a szemlélet korántsem vesztett ki, még napjainkban sem. Így pl. egy olyan modern nemzetközi jogi kézikönyv, mint a Lauterpacht kiadásában 1948-ban megjelent „International Law”, mely Oppenheim ismert művének átdolgozott kiadása, a nemzetközi jogot az 1. §-ban úgy határozza meg, hogy a civilizált államok közötti viszonyokat szabályozó jog. Az olyan törekvéseknek, hogy a nemzetközi jogot, mint „keresztény” vagy mint „civilizált” népekre vonatkozó jogszabályok összességét tüntessék fel, az a célja, hogy jogi alapot teremtsen a gyarmati elnyomás kizsákmányoló rendszerének. Ez a teória tette lehetővé pl. hogy a régi nemzetközi jog alapján „uratlan területeknek” tekintsenek sokszor sűrűn lakott területeket, melyeken indián vagy néger törzsek éltek. A „civilizálatlan” népek kultúrája azonban néha sokkal ősiabb volt, mint ma-

³⁶ Lorimer: La doctrine de la reconnaissance fondement du droit international. (Idézi Kunz: Anerkennung. 29. old.)

guké a hódítóké (Pl. Indiában több ezeréves múlta tekinthet vissza), de hódítási ürügynek mégis megfelelt az a szépen hangzó állítás, hogy a gyarmatosítás célja a kultúra terjesztése a „vad” népek között. Az ilyen elmélet kifejezetten a gyarmati felszabadító mozgalom ellen irányul, célja ezen mozgalmakat kizárni a nemzetközi jog által biztosított védelemből.³⁷ Az államoknak „civilizált” és „nem civilizált” államokra való felosztása a mai tételes nemzetközi jogban is kísért, így pl. a Nemzetközi Bizottság Statutumának 38. cikke civilizált nemzetek által elismert általános jogelvekről beszél.

A nemzetközi jogközösség a régi felfogás szerint valamiféle szervezethez hasonlított, melyben a felvétel az egyes tagállamok elismerési aktusa alapján történt.³⁸ Az államok jogalanyisága és jogközösségi tagsága azonban ebben az időben nem esett szükségszerűen egybe. Jovanovics jugoszláv professzor a nemzetközi jogközösség fejlődését vizsgálva, ezzel részben ellentétes következtetésre jut. Először helyesen megállapítja, hogy az új állam csak azután léphetett be a nemzetközi közösségbe, miután elnyerte az európai koncert hozzájárulását, majd így ír: „A pozitív nemzetközi jog hatályban levő szabályai nem nyertek alkalmazást a civilizálatlannak minősített államokra és nemzetekre mindaddig, amíg nem vették fel őket az akkor igen megszorítva értelmezett nemzetközi jogközösségbe. Ha a hasonló államok nem élvezhették létezésük tényéből az államiság alapvető jogait, úgy világos, hogy az el nem ismert állam jogalanyisága nem rendelkezhetett tényleges alappal.”³⁹

Kétségtelen, hogy az ún. „nem civilizált” államokat a XX. századig nem tekintették a nemzetközi jog alanyainak, de ténylegesen nemcsak a jogközösségen belül álló államok voltak a nemzetközi jog alanyai.

Így voltak olyan nem keresztény államok, melyeket nem tekintettek a nemzetközi jogközösség tagjának, holott már megelőzőleg nemzetközi kapcsolatot tartottak fenn velük. Így pl. a nemzetközi jogi irodalomban elterjedt nézet szerint Törökország csak 1856-ban lett a nemzetközi jogközösség tagja,⁴⁰ holott vele már sokkal régebben nemzetközi szerződéseket kötöttek és állandó követségeket tartottak fenn,⁴¹ tehát 1856 előtt már alanya volt a nemzetközi

³⁷ Vö. Sz. B. Krülov: Oppenheim tankönyve I. részének orosznyelvű kiadásához írt bevezetésével. Moszkva, 1948. 18. old. Hasonló gondolatot fejez ki Tunkin is: „A régi nemzetközi jog olyan normákat és intézményeket tartalmazott, amelyek a népek gyarmati leigázásának eszközeként szolgálnak, szentesítették és jogilag megszilárdították a gyarmati rendszert.” (Tunkin: A nemzetközi jog elméleti kérdései. 204. old.)

³⁸ „A nemzetközi jogközösség az egymással érintkező államok jogi organizációja, a nemzetközi jogközösség tagjai az államok. Az állam a nemzetközi jogközösség tagjává az elismerés — reconnaissance — által lesz.” (Búza L.: A nemzetközi közjog tankönyve. Budapest, 1935. 20—21. old.)

³⁹ B. Jovanovics: Dualité de l'institution de la reconnaissance de l'Etat en droit international. Le Nouveau Droit Yougoslave. Beograd, Janvier-septembre, 1961. 130. old.

⁴⁰ Vö. László—Fleischmann: Das Völkerrecht. Berlin, 1925. 25. old. Apáthy I.: Tételes európai nemzetközi jog. Budapest, 1888. 25. old., Fischer Williams: I. m. 232. old.

⁴¹ Az európai hatalmak Törökországgal számos nemzetközi szerződést kötöttek. Így 1535-ben Franciaország uralkodója I. Ferenc egyezményt kötött a török szultánnal, 1673-ban XIV. Lajos és IV. Mohamed, 1740-ben XV. Lajos és I. Mahmud kötöttek egyezményt, melyek alapján kialakult a konzuli bíraskodás intézménye. (Vö. Lers V.: A konzuli bíraskodás intézménye. Nemzetközi jogi tanulmány. Budapest, 1904.) Uthalatunk itt továbbá a magyar állam és Törökország között még korábbi időkben kötött békeszerződésekre. (Pl. I. Ulászló által kötött szegedi békeszerződés 1444-ben.) Ezeknek a szerződéseknek a nemzetközi jogi jellegét rendkívül nehéz lenne tagadni, hiszen államok közötti viszonyokat szabályozott. Az európai hatal-

jognak.⁴² A régi nemzetközi jogban tehát bizonyos államokat nem tekintettek a nemzetközi jogközösség tagjainak, de ténylegesen azok is alanyai voltak a nemzetközi jognak. Az a törekvés tehát, hogy csak azok a keresztény és civilizált államok legyenek a nemzetközi jog alanyai, melyeket a politikai életben jelentős szerepet játszó nagyhatalmak maguk közé befogadnak, nem tudott abszolút módon érvényesülni, az általánosan hangoztatott elvet ugyanezek a hatalmak néha gyakorlati szükségszerűségből áttörték. *Annak biztosítására, hogy csak azok az államok lehessenek a nemzetközi jogközösség tagjai, melyek felvétele kívánatosnak látszik, az állam elismerésének nemzetközi jogintézménye szolgált.* Az elismerés azonban nem a közösségnek, mint egésznek az aktusa volt, hanem az egyes államok egyéni aktusa maradt.

Ha régen, az akkori nemzetközi jog szerint volt is valami alapja az államok olyan megkülönböztetésének, hogy vannak „civilizált”, a nemzetközi jogközösségen belül álló és azon kívüleső „civilizálatlan” államok, a mai nemzetközi jogban már ez a nézet nem tartható fenn. A nemzetközi jog a keresztény népközösség keletkezése óta hatalmas utat tett meg, fejlődése méginkább gyorsult a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után. A két ellentétes társadalmi rendszer együttes létezése idején egyre nagyobb hatást gyakorolnak a szocialista államok a nemzetközi jog fejlődésére. „A régi nemzetközi jog sok reakciós intézménye elavult ebben az időszakban, olyan új elvek és normák keletkeztek, amelyek a béke megszilárdításának szempontjából nagy jelentőségűek, fejlődtek és megerősödtek a nemzetközi jog régi, demokratikus elvei.”⁴³ A szocializmus világrendszerének kialakulása mellett porondra léptek a gyarmati rendszer romjain keletkezett új afrikai és ázsiai államok, melyeket még nem is olyan régen „barbár” vagy éppen „vad emberiségnek” tartottak, ma pedig a nemzetközi kapcsolatok teljes jogú alanyai. Az államok között a civilizáció foka szerint tett megkülönböztetés sérti az államok szuverén egyenlőségét, mely a mai nemzetközi jog egyik legalapvetőbb principiuma.⁴⁴

A nemzetközi jog fejlődésének eredményeképpen a kialakult újszellemű nemzetközi jog alapelvei a múltnak adták át a nemzetközi jogközösség régi fogalmát is. Ma már nincsenek a nemzetközi jogközösségen kívülálló, másodrendű államok, melyeknek a jogközösségbe való befogadása más államok tetszésére lenne bízva. *A mai nemzetközi jog szerint minden új állam, mely függetlenségét megszerezte, ezzel egyidejűleg tagja lesz a nemzetközi jogközösségnek is. Nincs ennél fogva olyan állam, mely kívül állna a közösségen.*

Brierly már 1936-ban helyesen ismerte fel, hogy a nemzetközi jogközös-

mak Törökországban már jóval 1856. előtt (Anglia pl. 1583-tól) követeket és konzulokat tartottak fenn, akiknek jogi helyzetét nemzetközi szerződések szabályozták. (Lásd Lers: I. m. 70—75. old.)

⁴² M. Brown: helyesen jegyzi meg ezzel kapcsolatosan, hogy mivel Törökország sok nemzettel tartott fenn diplomáciai és más kapcsolatokat és ezért a párizsi szerződéseknek az elismerést tartalmazó rendelkezése „alig volt egyéb udvarias gesztusnál.” (M. Brown: The legal effects of recognition. 623. old.)

⁴³ Tunkin: A nemzetközi jog elméleti kérdései. 33. old.

⁴⁴ Nagyon határozottan szögezi le ezt az elvet Búza László is: „A tételes nemzetközi jog nem ismer különbséget civilizált és nem civilizált nemzetek között. Ez merőben ellentétes volna az államok egyenjogúságának elvével.” (Búza L.: A nemzetközi jogi normák kialakulásának útja. 6. old.) Maga Lauterpacht: is kénytelen elismerni: „A modern nemzetközi jog nem ismer különbséget az elismerés szempontjából civilizált és nem civilizált államok, vagy olyan államok között, amelyek kívül állnak a civilizált államok közösségén.” (Recognition in International Law. 31. old.)

ség több, különböző típusú civilizációt egyesít magában, melyre a „világközösség” (La communauté du monde) kifejezést használja.⁴⁵

A mai viszonyok között a nemzetközi jogközösség valamennyi létező és ezután keletkező állam közösségét jelenti, ahol az alapelveiben egységes nemzetközi jog érvényesül. Nincs és nem lehet olyan állam, mely ki lenne rekesztve ebből a közösségből. Az államok pusztán létrejövetelük tényével tagjai lesznek ennek a közösségnek, függetlenül attól, hogy államiságukat egyes államok elismerik, vagy nem és hogy tagjai-e az ENSZ-nek vagy sem.

4. A konstitutív elmélet bírálata

Az állam elismerésének konstitutív elmélete szerint az államoknak a nemzetközi jogalanyiságot egy másik állam adja meg elismerés útján. Így ezen teória szerint az egyes államok maguk döntenek el azt a kérdést, hogy egy új közösség tényleg állam-e és ettől függően megadják vagy visszatartják az elismerést. Kelsen ezzel kapcsolatosan a következőket mondja: „Annak a kérdésnek a megválaszolása, annak a ténynek a megállapítása, hogy az adott esetben létezik-e” a nemzetközi jogi értelemben vett állam, az általános nemzetközi jognak megfelelően az érdekelt államok joghatósága alá tartozik. Ez a megállapítás az elismerés jogi aktusa.”⁴⁶ Nézete szerint nincsenek olyan tények, melyek önmagukban jogkövetkezménnyel járnának. „Az igazságszolgáltatás alapvető elve, hogy a belső jogban nincsenek... önmagukban való tények, hanem csak olyan tények vannak, melyeket az illetékes hatóság állapít meg a jogrendben meghatározott eljárás útján.”⁴⁷ Kelsen felfogása szerint tehát az egyes államok vannak feljogosítva egyrészt az új állam létezésének megállapítására, másrészt, a nemzetközi jogalanyiság megadására elismerés útján. Ez a nézet és az állam nemzetközi jogalanyiságát az elismerésből levezető konstitutív elmélet több ellentmondást rejt magában:

a) A konstitutív teória ellenfelei joggal vetik fel a kérdést, hogy ha az állam jogalanyisága az elismeréstől függ, honnan szerezte az első állam a nemzetközi jogalanyiságát?⁴⁸ A nemzetközi jog több állam együttes létezése folyamán alakult ki, amikor az elismerés nemzetközi jogintézménye még nem létezett, tehát feltétlenül „kell lenni néhány államnak, melynek nemzetközi jogalanyisága nem az elismerésből származik.”⁴⁹ Ha viszont akár csak egyetlen olyan állam van, mely más államok részéről megadott elismerés nélkül alanya a nemzetközi jognak, úgy már nem lehet abszolút érvénnyel állítani azt, hogy az állam nemzetközi jogalanyisága csak az elismerésből származhat.

A konstitutív felfogás szerint az állam nemzetközi jogalanyisága relatív olyan értelemben, hogy az új állam csak azokkal az államokkal szemben lesz a nemzetközi jog alanya, melyek számára az elismerést megadták.⁵⁰ Ebből logikusan az következik, hogy ha az elismerő állam elismerése adja az elismert

⁴⁵ J. L. Brierly: Règles générales du droit de la paix. Recueil des Cours. 1936. Tome 58. 14. old.

⁴⁶ Kelsen: Recognition. 607. old.

⁴⁷ Kelsen: Recognition. 606. old.

⁴⁸ Lásd Ti-Chiang Chen: I. m. 39. old., M. Kohl: I. m. 288. old.

⁴⁹ Chen: Uo.

⁵⁰ Az állam jogi létezésének relativitására utal pl. Kelsen: „A state exists legally only in its relations to other States” (H. Kelsen: Recognition. 609. old.)

államnak az elismerővel szembeni jogalanyiságát, úgy az elismert államnak is meg kell adni az elismerést az őt elismerő államnak ahhoz, hogy az vele szemben jogalanyiságot szerezzen. A nemzetközi jogi irodalomban találkozunk is ilyen nézetekkel.⁵¹ Mint már erről szó volt, a gyakorlatban viszontelismerés csak kivételesen fordul elő, gyakorlatilag mindig a fennálló régi államok azok, melyek elismerik az új államot. Honnan ered a régi államoknak ez a joga? Az új államtól kapott elismerésen nem alapulhat, mivel ilyen elismerést attól nem kapnak. Az állam elismerésének konstitutív elméletéből az következik, hogy a régi állam ezt a jogát a még régebben létrejött államoktól kapott elismerés alapján szerzi meg, vagyis az elismerés útján egyes államok tekintetében egyszer már megszerzett relatív jogalanyiság abszolút lesz, ugyanis elismerés nélkül érvényesül minden újonnan keletkezett állammal szemben. Ezen nézet tehát önmagával kerül ellentmondásba, mert így megdől, az a nézet, hogy az elismerésnek csak két állam között van hatálya. A mondottak szerint az elismert állam minden újonnan keletkezett állam tekintetében már eleve nemzetközi jogalanyisággal rendelkezik és ha a jogalanyiság az elismerésből származik, így ennek alapja csak más államok részéről, már előzetesen megadott elismerés lehet. Ha viszont csak az őt megelőzőleg ismert régi államok tekintetében lenne jogalanyiséga, úgy nem lenne jogilag releváns az elismerési nyilatkozata az új állam felé, hiszen jogilag érvényes nyilatkozatot csak jogalany tehet.

b) Az állam elismerésének konstitutív elmélete az elismerést kirekeszti a nemzetközi jog köréből, ezen elmélet alapján ugyanis az elismerést nem lehet jogi aktusnak tekinteni, az csak politikai aktus lehet. Érvényes jogi nyilatkozatot ugyanis csak jogalany felé lehet tenni, a konstitutív elmélet szerint azonban az elismert állam csak az elismerés tényével lesz jogalany. Ha az elismerést egyoldalú aktusnak tekintjük, úgy az nem rendelkezik jogi hatásokkal, mivel az ilyen aktusnak jogi hatásai csak jogalanyok között lehetnek. Kétoldalú aktusnak pedig még inkább nem lehet a konstitutív elmélet szerint tekinteni az elismerést, mivel az egyik fél nem jogalany. A konstitutív teória szerint tehát az elismerés nem lehet sem egyoldalú, sem kétoldalú jogi aktus, mivel nem jogalanyok között jön létre.

c) A konstitutív elmélet szerint az állam csak fokozatosan lehet a nemzetközi jog alanyává, vagyis csak azon államok szempontjából létezik jogilag, melyek már elismerték. Ez azt jelenti, hogy lehetnek államok, melyek jogalanyok bizonyos államokkal szemben, de nem jogalanyok ugyanakkor az államok egy másik csoportjához való viszonyukban. Ugyanígy az állam tagja a nemzetközi jogközösségnek azon államok szempontjából, melyek elismerték, de nem tagja a többi állam tekintetében.⁵² Ez a megállapítás azonban ellentmondásos. A közösséghez tartozás, a közösségi tagság a tagnak a közösséghez, mint egészhez való viszonyát jelenti. Az állam vagy beletartozik a jogközösségbe, vagy nem, a közösséghez való viszonyát ez a két lehetőség kimeíti. Lehet persze arra az álláspontra is helyezkedni, hogy néhány állam

⁵¹ Így ezen a nézeten van Kelsen. (Recognition. 609. old.)

⁵² „Ha az új állam elismerése nem egyidejűleg történik meg az összes államok részéről, az új állam az első elismeréssel csak annyiban lesz tagja a nemzetközi jogközösségnek, hogy az elismerő államhoz való viszonyában a nemzetközi alkotmány szabályai lesznek irányadók. Nemzetközi jogközösségi tagsága azonban csak akkor lesz teljes, ha az elismerés az összes többi államok részéről is megtörténik.” (Búza L.: A nemzetközi jog tankönyve, Budapest, 1935. 22. old.)

elismerése már létrehozza a jogközösségi tagságot, tehát azt a viszonyt, mely egy állam és az államok közössége között fennáll. Igen kérdéses viszont az, hogy az új államnak hány elismerés szükséges ahhoz, hogy a többi állammal egyenjogú tagja lehessen a nemzetközi jogközösségnek és hogy kik legyenek az elismerő államok? Másrészt ez azt jelenti, hogy az egyes államok elismerési aktusa kötelezné a közösségnek az elismerést megtagadó tagjait is. Ha viszont ilyen hatása nincs az egyes államok elismerésének a közösség többi tagjai tekintetében, úgy csak az a megoldás lehetséges, hogy az állam tagja is a közösségnek, de másrészt nem is tagja a jogközösségnek, egyszerre jogilag létező és nemlétező. Viszont joggal vetődik fel a kérdés, hogyan lehet egy állam jogilag létező és ugyanakkor jogilag nemlétező is!?

d) A konstitutív elmélet szerint az új állam jogalanyiságát a régi államok adják meg elismerés útján, az új állam jogalanyiséga tehát a régi államok tetszésétől függ. Ha politikai ellenszenv, vagy más okok miatt az új államot a már létező államok egy csoportja mondjuk 50 évig nem ismer el államként, úgy részlegesen az új állam ennyi ideig meg lenne fosztva a nemzetközi jogalanyiságtól az el nem ismerő államok tekintetében.

A konstitutív teória éles ellentétben áll az államok szuverénitásával is. Hogyan lehetne szuverénnek tekinteni azt az államot, mely nem alanya a nemzetközi jognak, tehát jogilag nem is létezik? Nincs egyetlen olyan nemzetközi jogszabály, mely előírná, hogy az állam csak elismerése után lesz a nemzetközi jog alanyává. Az állam elismerésének megtagadása olyan helyzetet teremtet — ha az el nem ismert államot jogilag nemlétezőnek tekintjük —, mely nem egyeztethető össze az államok egyenlőségének elvével sem, e szerint az állam jogi létezése más államok tetszésének függvénye.

Ha a jogalanyiség megadása egy másik állam ténye, úgy ilyen alapon azt a másik állam vissza is vonhatná, azon a címen, hogy az általa elismert állam nincs többé, az jogilag ismét nem létezik. Legalább is ez lenne a logikus következtetés abból kiindulva, hogy a régi államok jogosultak megadni a jogalanyiságot az új államnak. Ha az állam jogosult megadni egy másik államnak egy jogi minőséget, úgy mi alapja van annak a feltételezésnek, hogy nincs jogosítva azt visszavonni? Ha az állam jogosult eldönteni, hogy egy másik állam jogalany, vagy sem, úgy ez a jogosultsága lehetővé tenné saját döntésének revideálását is, megszabhatná továbbá, hogy milyen feltételek teljesítése esetén hajlandó a jogalanyiságot a másik államnak megadni. Ugyanúgy a már egyszer elismert állam, miután jogalannyá lett, jogosítva lenne felülbírálni az őt elismerő államok jogalanyiságát is és azt a körülményektől függően esetleg megvonni.

Ha az elismerés keletkeztetné az állam nemzetközi jogalanyiságát és ennélfogva a jogalanyiség visszavonható lenne, ez a teljes önkénynek és anarchiának adna helyet a nemzetközi jogban, az államok pillanatnyi politikai érdekeinek megfelelően döntenék el, hogy kit tekintenek a nemzetközi jog alanyának.

e) A konstitutív teória szerint az el nem ismert állam teljesen lehetetlen helyzetben van, hiszen jogilag nem létezik. Ez az alábbi legfontosabb következményekkel járna:

Teljesen bizonytalan lenne az el nem ismert állam területének nemzetközi jogi helyzete. Ha az új állam egy másik, elismert államtól szakadt el és jogilag az új államot nem tekintjük létezőnek, úgy a kérdéses terület tovább-

ra is a régi állam területe. Ha az új állam egyesülés útján keletkezett, területe az egyesüléssel megszűnt régi államnak a területe marad az el nem ismerő állam szempontjából.

Azt állítani viszont, hogy pl. az Egyesült Államok szempontjából az NDK területe a hitleri Németország területe, az NSZK területe, vagy esetleg uratlan terület és hogy ennek megítélése továbbá kizárólag az Egyesült Államoktól függ, olyan képtelen és kockázatos álláspont, melyet még a konstitutív teória hívei sem állítanak.

Ha volna állam jogalanyiség nélkül, úgy az ilyen állam ellen nem lehetne jogsértést elkövetni, hiszen jogsértést nem lehet azzal szemben elkövetni, aki nem alanya a jognak. Tehát az el nem ismert állam ellen intézett fegyveres támadás nem agresszió, ellene jogszerű védekezés sem fejthető ki, mivel jogos védelmet is csak jogalany fejthet ki.

Ebből az álláspontból pl. az következik, hogy az Egyesült Államok katonai repülőgépei által 1965 elején megindított és a Vietnami Demokratikus Köztársaság ellen irányuló sorozatos bombatámadások nem tekinthetők a nemzetközi jog megsértésének, mivel az USA még nem ismerte el a Vietnami Demokratikus Köztársaságot.

Az el nem ismert állam elleni háború továbbá nem lenne háború nemzetközi jogi értelemben, ott a hadviselés szabályai nem kötelezőek, az ellene agressziót elkövető fegyveres támadó állam nemzetközi jogilag sem nem semleges, sem nem hadviselő, mivel nem áll fenn a háború állapota.

A konstitutív elmélet lehetővé tenné, hogy a régi állam erőszakkal beavatkozzék az új állam belső ügyeibe, ugyanis ha nem ismeri el ezt az új államot, úgy cselekménye jogilag nincs megtiltva, mivel nem jogalany ellen irányul.

Másrészt az el nem ismert állam semmilyen cselekményért nem vonható felelősségre, hiszen nem lévén jogalany, nem szeghetett meg semmiféle nemzetközi jogszabályt, amely rá kötelező lenne, cselekménye tehát nemzetközi jogilag közömbös. Gyakorlati példára alkalmazva az előbb elmondottakat, ez azt jelenti, hogy Izrael 1956 őszén nem követett el agressziót Egyiptomban, mivel őt az arab államok — közöttük az EAK — nem ismerték el, velük szemben tehát még nem alanya a nemzetközi jognak. Másrészt, ha az arab államok elfoglalnák Izrael területét, ez nem lenne agresszió, mivel még nem adtak Izraelnek velük szembeni nemzetközi jogalanyiságot elismerés útján.

Az el nem ismert állam állampolgárai vagy hontalanok, vagy a régi állam állampolgárai lennének, ha ugyanis jogilag nem létezik az állam, nem létezhet az állampolgársága sem.

Teljesen igaza van Bourquin-nak, aki a konstitutív elméletet bírálva rámutat, hogy ha az elismerés létesítené az új állam jogalanyiságát, úgy az új, még el nem ismert állam polgárai ellen külföldön tiltott cselekményeket lehetne elkövetni anélkül, hogy az valamilyen nemzetközi jogszabály megsértését jelentené.⁵³

A további következmények felsorolása, úgy hiszem, feleslegesnek tűnik, az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy nem az elismerés létesíti az állam jogalanyiságát. Mindebből az a következtetés vonható le, hogy az állam jogalanyisága független bármiféle elismeréstől.

⁵³ Vö. Bourquin: I. m. 110. old.

Az állam elismerésének másik nagy elmélete, a deklaratív teória, már sokkal jobban megközelíti a valóságot, amikor azt állítja, hogy az állam jogalanyisága független elismerésétől, tehát a jogalanyiságot az elismerés nem alkotja, csupán annak létezését megállapítja. Az a körülmény, hogy a nemzetközi jogalanyiságot nem az elismerés létesíti, még nem zárja ki azt, hogy az elismerés más joghatásokkal rendelkezzen. A deklaratív elmélet egyes szélsőséges hívei azonban ezt is tagadják. Így pl. Brierly szerint „az elismerés nem hoz létre semmiféle joghatást.”⁵⁴ Ez az álláspont tulajdonképpen annak állításával egyenlő, hogy az elismerés teljesen kívül esik a nemzetközi jog szféráján, hiszen ha semmiféle jogi hatása sincs, úgy nem lehet jogi aktus, sőt jogi tény sem. Ebben az esetben viszont joggal vetődik fel a kérdés, hogy akkor egyáltalán mi szükség van az elismerésre?

Ha az elismerés nem keletkeztet jogokat és kötelezettségeket és nem rendelkezik egyéb joghatásokkal sem, úgy ebből az következne, hogy az el nem ismert állam nemzetközi jogi helyzete semmiben sem különbözik az elismert állam nemzetközi jogi helyzetétől.

A deklaratív elmélet egyik szovjet képviselője, Kozsevnnyikov, ezzel kapcsolatosan megállapítja, hogy „az elismerés önmagában nem konstitutív, azaz jogalkotó jelentőségű, mégis az elismerés lényegében elengedhetetlen, mint konstatáló megállapító tény.”⁵⁵ Ugyanezen a helyen viszont azt írja továbbá: „Az elismerés csak deklaratív aktus jellegével bír, azonban csak az változtatja az államok sorába való belépését jogi valósággá.”⁵⁶ (A szerző kiemelése. NK.)

Az idézett álláspont a deklaratív hatályú elismerést jogi jellegűnek tekint, hiszen nem képzelhető el olyan nem jogi jellegű aktus, mely bármit is jogi valósággá tehetne. Az állam elismerésének tisztán deklaratív elmélete csak úgy vehető fel, ha az elismerés csupán a diplomáciai kapcsolatok felvételére irányuló kívánságnak tekintjük. Ezen a nézeten van Kazarovec,⁵⁷ aki szerint az új államok „igen gyakran vezetnek háborút, kereskednek, tárgyalásokat folytatnak, résztvesznek a konferenciákon, egyezményeket írnak alá és mindez olyan államok viszonylatában történik, melyek őt hivatalosan nem ismerik el.”⁵⁸ Az idézett nézet szerint tehát az elismert és az el nem ismert állam nemzetközi jogi helyzete között nincs semmi különbség. Ez az álláspont azonban ellentmond az államok gyakorlatának és a nemzetközi jognak is.

Az elismerés deklaratív elmélete helyesen küszöböli ki a konstitutív teória ellentmondásait, ugyanakkor azonban maga sem tud egyértelmű választ adni az elismerés joghatásaira. Ha az elismerés nem keletkeztet bizonyos jogokat,

⁵⁴ Brierly: *Régles générales du droit de la paix*. 61. old.

⁵⁵ Kozsevnnyikov: Fejezetek a nemzetközi közjog köréből. (Kézirat fordítás) 64. old.

⁵⁶ I. h.

⁵⁷ Nézete szerint az elismerés „az állam olyan aktusa, mely uralkodó osztálya érdekében kifejezi azt a szándékát, és óhaját, hogy meghatározott nemzetközi kapcsolatba lépjen az elismerést elnyerővel.” (I. m. 4. old.) Hasonló nézeten van R. Monaco is, aki szerint az elismerés olyan aktus, mellyel az elismerő állam „nyíltan, formálisan vagy hallgatólagosan kinyilvánítja azt, hogy egy másik állammal nemzetközi kapcsolatokra akar lépni.” (R. Monaco: *Manuale di Diritto Internazionale pubblico e privato*. Torino, 1949. 82. old.)

⁵⁸ Kazarovec: I. m. 20. old.

úgy nem lehet kielégítő magyarázatot találni arra, hogy mi szükség van a felkelők hadviselő félként való elismerésére és nehéz lenne annak megállapítása is, hogy a polgárháborúra minek következtében nyerne alkalmazást a hadviselés szabályai. Az a körülmény, hogy egy aktus bizonyos jogok tekintetében deklaratív jellegű, még nem zárja ki azt, hogy joghatásokkal rendelkezék.

Az állam elismerését különböző joghatások kísérik és helyesen állapítja meg Zadorozsnij professzor, hogy az elismerés „az új nemzetközi jogalany keletkezését megállapító, egyszerű deklaratív aktusnál sokkal nagyobb jelentőségű.”⁵⁹ Ha az elismerés csak a diplomáciai kapcsolatok felvételére irányuló kívánság lenne, úgy semmi szükség sem lenne az elismerésre, ha ilyen kapcsolatot az államok nem kívánnak létesíteni. Másrészt ebben az esetben a diplomáciai kapcsolatok megszakítása az elismerés megvonását jelentené. Valójában a kérdés nem ilyen egyszerű.

Az állam elismerése joghatásait el kell választani azoktól a joghatásoktól, melyek magát az állam keletkezését kísérik. Az állam keletkezésére Verdross négy lehetőséget említ meg: 1. uratlan területen élő emberek állammá szerveződnek; 2. egy terület elválik az anyaországtól; 3. több állam egyesül; 4. egy állam több új államra bomlik széjjel.⁶⁰ Könnyű belátni, hogy az első eset gyakorlatilag ma már nem fordulhat elő, míg a másik három esetben az állam keletkezése olyan területen megy végbe, mely már megelőzőleg is államterület volt. Ezekben az esetekben az állam keletkezése jogi tény, mivel jogok keletkezését és megszűnését eredményezi. Így ha egy terület elválik attól az államtól, amelyhez megelőzőleg tartozott és új önálló állammá alakul, ez azt jelenti, hogy a kérdéses területen élőknek megszűnik a régi állampolgársága és új állampolgársági jogviszony keletkezik. Megszűnik a kérdéses területre vonatkozó nemzetközi jogi szolgálat, az azzal kapcsolatos nemzetközi szerződések hatálya, stb. Az új államnak, mint a nemzetközi jog új alanyának pedig bizonyos jogai keletkeznek létrejövetele tényével. Az állam keletkezésével kapcsolatosan felvetődik az a kérdés, hogy az államalakulás folyamatát mennyiben érinti a szervezetek önrendelkezési jogának megjelenése? A magyar nemzetközi jogi irodalomban Bokorné ezzel a kérdéssel foglalkozva először megállapítja, hogy az államalakulás folyamata általában a nemzetközi jog szféráján kívül megy végbe, tehát nem esik nemzetközi jogi szabályozás alá, majd arra a következtetésre jut, hogy az önrendelkezési jog nemzetközi jogi normaként való elismerése miatt az ilyen jog érvényesüléseként végbemenő államalakulás már nem teljesen jogon kívüli folyamat, mivel az „olyan állami magatartás mely nem segíti elő, hanem hátráltatja az önálló államiság kialakításának folyamatát... a nemzetközi jog szabályaival ellentétesnek minősül.”⁶¹ Az idézett álláspont helyesen mutat rá, hogy az önrendelkezési jog elismerése bizonyos kötelezettségeket teremt az államok számára, maga az államalakulás folyamata viszont továbbra sincs jogi szabályozás alá helyezve. Az állam keletkezésének jogi szabályozás alá vonása azzal a veszéllyel járna, hogy így különbséget lehetne tenni jogosan és jogtalanul létrejött államok között, me-

⁵⁹ G. P. Zadorozsnij: Учебный курс международного права. Москва, 1964. (Főszerekesztő: Kozsevnjnikov.) 171. old.

⁶⁰ Verdross: Règles générales du droit international de la paix Recueil des Cours 1929. Tome 30. 325. old.

⁶¹ Bokorné Szegő Hanna: I. m. 351—352. old.

lyet erre alkalmas szerv hiányában a többi állam állapítana meg. Az ilyen különbségtétel sértené az államok egyenjogúságát és idegen államok minősítéstől tenné függővé az egyes államok létezésének jogosságát. A kérdés különös jelentőséggel bír az elismerési kötelezettséggel kapcsolatosan is, melyre a későbbiekben kívánok foglalkozni.⁶²

Az állam keletkezésének módját tehát a nemzetközi jog nem szabályozza, de joghatásokkal kíséri az állam megjelenését és ezeket a joghatásokat nem szabad összetéveszteni az állam elismerésének joghatásaival. A kettő között mindenekelőtt különbség van abból a szempontból, hogy az első esetben a joghatásokat az állam keletkezésének ténye váltja ki, míg a második esetben egy idegen állam erre irányuló akaratnyilatkozata. A másik fő különbség a joghatások által érintettek körében van. Az állam keletkezésének tényéből eredő joghatások elvben valamennyi államra vonatkoznak, így pl. minden régi állam köteles lesz tisztelni az új állam területi főhatalmát és szuverenitását. Ezzel szemben az elismerésből származó joghatások egészen más természetűek. Az ugyan nincsen kizárva, hogy egy államnak egy másik államot elismerő nyilatkozata egy harmadik államot érintsen,⁶³ mégis általában az elismerés joghatásai csak az elismerő és az elismert állam között következnek be, semmiképpen sem rendelkeznek általános érvénnyel. Ennélfogva helytelen Cavaglieri megállapítása, aki szerint „az elismerésnek általános hatály tulajdonítható, ha azt a nagyhatalmak, vagy az államok többsége eszközölte és a többi állam nem tett semmiféle ellenvetést.”⁶⁴ Az állam szuverenitásával ellentétben lenne, ha idegen államok elismerési nyilatkozata őt köteleznék.

Az állam elismerésének általános joghatásait legegyszerűbben úgy lehet megállapítani, hogy különbséget vonunk az elismert és az el nem ismert állam nemzetközi jogi helyzete között.

6. Az állam elismerésének joghatásai, az el nem ismert állam nemzetközi jogi helyzete

Az újonnan keletkezett állam egy bizonyos ideig szükségképpen az el nem ismertség állapotában van. Az abszolút el nem ismertség időtartama igen változó lehet, néha csak néhány óra,⁶⁵ de kivételesen egészen hosszú ideig is eltarthat, amint ez pl. Rhodézia esetén történt, melyet — fajgyűlölő politikája miatt — megalakulása után másfél évvel sem ismertek még el. Rendszerint az új államot keletkezése után pár hónapon belül a többi állam elismeri, arra azonban nem igen van példa, hogy az új államot valamennyi már létező állam egyszerre ismerje el. Mindig van néhány állam, amely az új államot annak megalakulása után hónapok, sőt évek után sem ismeri el. Az új állam ezen őt el nem ismerő államok tekintetében el nem ismert állam lesz, még ha a

⁶² Lásd az V. Fejezet 3. pontját.

⁶³ Lásd erről az V. Fejezetet.

⁶⁴ A. Cavaglieri: *Règles générales du droit de la paix*. Recueil des Cours. 1929. Tome 26. 364. old.

⁶⁵ Így pl. 1964. október 4-én vált függetlenné a volt brit gyarmat Észak-Rhodézia, Zambia néven. Az új afrikai államot a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége még aznap táviratban üdvözölte és közölte, hogy a Szovjetunió független és szuverén államnak ismeri el Zambiát s kész vele nagykövetségi szinten diplomáciai kapcsolatokat létesíteni. Ugyancsak a függetlenség napján ismerte el az új államot az NDK és Bulgária is. (Lásd Népszabadság, 1964. október 25-i számát.)

többi állam már el is ismerte. Az állam elismerése tehát relatív, így az új állam helyzete is viszonylagos, egyes államok által elismert, mások által nem.

Vajon azt jelenti-e ez, hogy nem jogszerű az el nem ismerő államok tekintetében? A kérdésre adott válasz a nemzetközi jog alapján — mint azt már fentebb láttuk — csak nemleges lehet, az állam az elismerés nélkül is alanya a nemzetközi jognak, az őt el nem ismerő államok tekintetében, a nemzetközi jog általános szabályai az irányadók. G. Schirmer ezzel kapcsolatosan helyesen állapítja meg, hogy az agresszió és a belügyekbe való beavatkozás nemcsak az elismert államok között tilos, az általános nemzetközi jogi normák szintén kötelezőek, akár szokásjogi, akár kodifikált általános szerződésjogról van szó, következésképpen „a nemzetközi politikában nincs jogüres tér.”⁶⁶ Így két állam közötti fegyveres küzdelem háború lesz a nemzetközi jog értelmében még akkor is, ha nem ismerik el egymást, s ebben a háborúban a hadviselés nemzetközi szabályai az irányadók.⁶⁷ Az el nem ismert állam ellen indított fegyveres támadás agresszió minősül, de agresszió lesz az is, ha a támadást az el nem ismert állam követi el.

Így az Amerikai Egyesült Államok fegyveres erői által a Vietnami Demokratikus Köztársaság ellen elkövetett akciók, különösen pedig az észak-vietnami területek bombázása agresszió minősül függetlenül attól, hogy az USA mindeddig hivatalosan nem ismerte el a Vietnami Demokratikus Köztársaságot. Másfelől az izraeli fegyveres erő támadása Egyiptom ellen 1956. október 29-én szintén agresszió volt annak dacára, hogy Egyiptom (mai nevén az Egyesült Arab Köztársaság) nem ismerte el Izrael államot.

Az el nem ismert állam területe államterület, melyen az ilyen állam területi fennségjogot gyakorol, s ezen fennségjog alá vannak vetve mindazon idegen állampolgárok is, akik ezen a területen tartózkodnak, függetlenül attól, hogy saját államuk elismerte az új államot, vagy sem. Az el nem ismert állam parti tengere nem nyílt tenger, légitereinek megsértése nemzetközi jogellenes magatartás, stb. Annak megállapítása után, hogy az el nem ismert állam alanya a nemzetközi jognak, hátra marad annak vizsgálata, hogy miben állnak az elismerés joghatásai? Korovin szovjet professzor tankönyvében részletesen foglalkozik az államok elismerésének joghatásaival és azok nézete szerint a következők:

„1. Normális diplomáciai kapcsolatok létesítése.

2. Nem ritkán kereskedelmi szerződés, vagy más megállapodások kötése...

3. Az elismert állam (kormány) által kibocsátott törvények és törvénynél gyengébb jogszabályok joghatályának elismerése.

4. Az elismert állam (kormány) ama jogának elismerése, hogy külföldi vagyonával rendelkezhessek...

5. Az elismerő állam bíróságai előtt bírói védelem nyújtása a kérdéses állam polgárai és szervezetei számára.

⁶⁶ G. Schirmer: *Universalität völkerrechtlicher Verträge und internationaler Organisationen*. Berlin, 1966. 208—209. old.

⁶⁷ Vö. *Ti-Chiang Chen*: I. m. 33—34 old. *Lauterpacht* az el nem ismert állam hadviselői minőségét vizsgálva, ha más indokok alapján is, de szintén erre a következtetésre jut. Nézete szerint ha egy el nem ismert közösség hadállapotba kerül, úgy valószínűleg be fogják tartani a hadviselés szabályait a megtorlástól való félelemből és általában mindazon megfontolások alapján, melyek miatt a hadviselési szabályokat betartják a polgárháborúban a törvényes kormány és a felkelők között...” (Recognition, 53. old.)

6. Az elismert állam képviselőit megillető diplomáciai sérthetlenség, diplomáciai jogok, kedvezmények és kiváltságok elismerése.

7. Az újonnan elismert állam (kormány) bevonása az őt érintő kérdéseknek nemzetközi konferenciákon, vagy diplomáciai úton történő megtárgyalásába, mégpedig a kérdéses államot nem képviselő személyek és szervezetek eltávolításával.⁶⁸

A de jure elismerés jogkövetkezményeit tekintve, hasonló nézeten van Hajdú Gyula is.⁶⁹

Hasonló, bár számszerűleg kevesebb jogkövetkezményt sorol fel Kozsevnyikov is.⁷⁰

Az állam elismerése joghatásainak Korovin által adott rendszere, mint később látni fogjuk, sok tekintetben korrigálásra szorul, követése azonban alkalmat nyújt az elismerés valódi jogkövetkezményeinek a feltárására.

ad 1. A diplomáciai kapcsolatok felvétele, mint az elismerés egyik jogkövetkezménye, a nemzetközi jogban általánosan hangsúlyozott tétel. Egyések szerint az elismerés nem más, mint éppen ilyen kapcsolatok létesítésére irányuló kívánság. Azonban az elismerés nem vonja automatikusan maga után a diplomáciai kapcsolatok létesítését.⁷¹ Számos olyan állam van, mely nem tart fenn diplomáciai kapcsolatot egy sor más állammal, akár mert ezt a két állam közötti viszony nem indokolja, akár politikai okok miatt és ennek dacára ezek az államok elismerik egymást. Oppenheim — Lauterpacht az elismerés jogkövetkezményének nem a diplomáciai kapcsolatok felvételét, hanem az erre való képességet (capacity) tekinti.⁷² Ez a képesség azonban az államiságból következik és nem az elismerésből.

A diplomáciai kapcsolatok felvétele nem lehet az elismerés jogkövetkezménye, tekintve hogy az kétoldalú aktus, vagyis az csak az elismerő és az elismert állam közötti akaratmegegyezés eredménye lehet. *Az elismerés mint jogi tény jogkövetkezményeként viszont csak olyan joghatás jöhet figyelembe, mely külön megegyezés nélkül, pusztán az elismerés aktusa folytán áll be.* Legfeljebb azt lehet állítani, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvételére az elismerés ad tényleges lehetőséget. Az ilyen kapcsolatok felvétele azonban megtörténhetik megelőző elismerés nélkül is, ilyenkor az elismerés a kapcsolatok felvételének tényéből következik, tehát a kapcsolatok felvétele az, amelyik adott esetben elismerésnek minősül. A diplomáciai kapcsolatok felvételére az államnak jogi lehetősége van, ez az általános jogi lehetőség államiságából következik, de *ténylegesen* egy konkrét állammal csak akkor léphet diplomáciai érintkezésbe, ha ez az állam őt elismeri.

⁶⁸ Korovin: Nemzetközi jog. 165. old.

⁶⁹ Búza—Hajdú: I. m. 140. old.

⁷⁰ Kozsevnyikov szerint az állam elismerésének az alábbi jogkövetkezményei vannak: 1. A nemzetközi jog általános szabályai alapján diplomáciai és konzuli kapcsolatok normális terjedelmű létesítése. 2. Nemzetközi konferenciákon és kongresszusokon való részvétel joga, nemcsak olyan kérdésekre vonatkozólag, melyek közvetlenül az elismert felet érintik, hanem általános jelentőségű kérdések tekintetében is. 3. Minden lehető nemzetközi megállapodáshoz, szövetséghez való csatlakozás joga. 4. Az elismert fél törvényhozásának elismerése. (Fejezetek a nemzetközi közjog köréből. 75. old.)

⁷¹ Vö. Jovanovics: I. m. 136. old., Verdross: Völkerrecht. 186. old.

⁷² Oppenheim—Lauterpacht: International Law. New York—London—Toronto, 1948. Vo. I. 132. old.

ad 2. A nemzetközi szerződés megkötése szintén kétoldalú aktus, mely nem következhet az elismerés aktusából, létrejötteléhez kétoldalú akaratmegegyezés szükséges. Ilyen kétoldalú akaratmegegyezés létrejöhet azonban de jure, vagy de facto elismerés hiányában is. Így pl. a Szovjetunió hivatalosan soha nem ismerte el Mandzsukuo államot, mégis 1934. szeptember 4-én egyezményt kötött vele az Amur határfolyó kérdésében.⁷³ Az el nem ismert állammal köthető tehát nemzetközi szerződés, ez azonban rendszerint valamely ténykérdést szabályoz,⁷⁴ mint ilyen, csak egyetlen esetre szóló elismerést jelent. Ha az államnak joga is van elvileg nemzetközi szerződéseket kötni, ez a jogi lehetőség szükségképpen feltételezi egy másik állam beleegyezését is, tekintve, hogy egyoldalú nyilatkozattal nem lehet nemzetközi jogot létrehozni. Nem jogkövetkezménye tehát az elismerésnek sem a szerződés megkötése, sem az erre való képesség, azok jogi lehetősége az államiságból és nem az elismerésből következik, de a jogi lehetőség valóra váltását az elismerés teszi lehetővé.

ad 3. Az elismert állam által kibocsátott törvények és egyéb jogszabályok elismerése viszont már valódi jogkövetkezménye az állam elismerésének, vagyis rendszerint csak ez által fogják az említett szabályokat az elismerő állam bíróságai egy idegen állam jogának tekinteni. Ez a joghatás automatikusan, pusztán az elismerés ténye útján következik be anélkül, hogy erre külön államok közötti akaratmegegyezés lenne szükséges.⁷⁵ Másrészt ezzel kapcsolatosan azt is meg kell említeni, hogy az államok gyakorlata ebben a kérdésben nem egységes. Így Svájcban a Szövetségi Bíróság azon az állásponton van, hogy az el nem ismert állam vagy kormány aktusait Svájcban érvényes jogi aktusoknak kell tekinteni.⁷⁶ Találunk olyan esetet is, amikor az elismerés hiánya nem akadályozta meg az NDK jogának Angliában való alkalmazását.⁷⁷

⁷³ Charpentier: I. m. 61. old.

⁷⁴ Charpentier: I. m. 62. old.

⁷⁵ Ez a joghatás a de facto elismerés alapján is bekövetkezik. Így Mac Kinnon angol bíró 1921. március 12-én kelt és Paley Olga hercegnő — Weisz és Társa ügyében hozott ítéletében kimondotta: „The English Courts will not inquire into the validity of acts done by a recognized foreign government against its own subjects in respect of property situated in its own territory”. (Idézi P. Stierlin: Die Rechtsstellung der nichtanerkannten Regierung im Völkerrecht. Zürich, 1940. 55. old.) Az említett időpontban a szovjet kormányt Nagy-Britannia még csak de facto ismerte el. Az elismerést megelőzően viszont az államok az el nem ismert állam, vagy kormány aktusait nem létezőnek tekintik. Így a Szajna-megyei Kereskedelmi Törvényszék (Tribunal de commerce de la Seine) az Orosz Ázsiai Bank — Vlasto ügyben 1922. április 26-án hozott ítélete kimondta: „La gouvernement bolchéviste n'étant pas reconnu par le Gouvernement français même comme un simple gouvernement de fait les actes de ce gouvernement (promulgation des lois abrogation de lois anciennes, mesures de confiscation etc.) sont sans valeur légale en France”. (Idézi Stierlin: I. m. 81. old.)

⁷⁶ Vö. K. König: Die Anerkennung ausländischer Verwaltungsakte. Köln, Berlin, Bonn, München. 1965. 36—37. old.

⁷⁷ Érdekes jogeset ezzel kapcsolatosan a brit High Court ítélete a Zeiss-perben. A jénai Zeiss-művek egykori vezetőségi tagjai 1945. júniusában elhagyták az NDK jelenlegi területét és Nyugat-Németországba, Heidenheim és Mainz közelében új üzemeket alapítottak, melyeket „Carl Zeiss” és „Schott és társai jénai üvegyár” néven kezdtek üzemeltetni és igényt támasztottak arra, hogy a Schott és Zeiss neveket és márkákat ők legyenek jogosítva használni többek között Nagy-Britanniában is. Az NDK területén működő Carls Zeiss alapítvány 1955. október 20-án keresetet nyújtott be az említett angol bírósághoz és kérte, hogy a nyugatnémet vállalatot tiltsák el Nagy-Britanniában a Carl Zeiss alapítvány, valamint a Carl Zeiss cégnevek használatától. Cross bíró a High Court bírása megállapította, hogy a Carl Zeiss-

Ez a megoldás felelne meg leginkább az ENSZ Alapokmányában foglalt nemzetközi jog alapelveinek is, azonban az államok általában az idegen állam jogának alkalmazását szívesen kötik a kérdéses állam elismeréséhez, így különösen ezt mutatja az Egyesült Államok gyakorlata.⁷⁸

ad 4. Az állam joga, hogy külföldi vagyonával rendelkezessék, szintén nem az elismerés közvetlen jogkövetkezménye, hanem jogalanyisága szerves folyamánya, ezt azonban nincs lehetősége elismerés hiányában gyakorolni. Az elismerés tehát ebben az esetben is egy meglevő általános érvényű jog konkrét érvényesítésére ad lehetőséget.

ad 5. Az elismert állam polgárai állampolgárságának elismerése az állam elismerésének fontos jogkövetkezménye. Az államnak kizárólagos illetékessége van arra, hogy területén az állampolgárságot szabályozza, azonban ennek elismerését az idegen államok magának az államnak vagy a kormánynak az elismerésétől teszik függővé. Így egy régi, 1824-ben kelt angol belső bírói döntés egy brit alattvaló amerikai állampolgárságát csak 1783-tól kezdődően ismerte el, ugyanis ekkor írták alá a Versailles-i szerződést, melyben Nagy-Britannia az USA függetlenségét elismerte.⁷⁹ Hasonlóan egy, az USA-ban kelt bírói ítélet a jugoszláv állampolgárságot csak az USA által történt elismeréstől kezdve származtatja.⁸⁰ Ezt az elvet azonban az USA nem alkalmazta következetesen.⁸¹ Az állampolgárságnak az elismeréshez kapcsolása némely esetben képtelen eredményekre vezetett, főleg ha az államok reális tényeket nem voltak hajlandók tudomásul venni. Így a francia Semmítőszék (Cour de Cassation) 1951. január 10-én elismerte egy lett származású egyén lett állampolgárságát, valamint az 1937. október 1-én kötött francia—lett egyezményt, melyet a lett állampolgárra alkalmazhatónak talált arra hivatkozván, hogy egyetlen érvényes nemzetközi szerződés sem szüntette meg a lett államat.⁸² Ezzel a francia bíróság azt a képtelen nézetet kívánta kifejezésre juttatni, mintha lenne a szovjet állampolgárságtól független lett állampolgárság.

Az elismerő állam bíróságai tehát csak akkor ismerik el az új állam állampolgárságát, ha már maga az állam is elismerést nyert.

ad 6. Korovin professzor idézett megállapítása szerint az állam elismerésének jogi következménye diplomáciai képviselőit megillető sérthetlenség el-

alapítvány nem települt át az NSZK területére, az továbbra is Jénában van és arra az NDK jogát kell alkalmazni. (Lásd G. Feige: A brit High Court ítélete a Zeiss-perben. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény. 1965. 2. sz. 252—256. old. A fellebbezés során a Court of Appeal arra az álláspontra helyezkedett ugyan, hogy az NDK el nem ismerése miatt nem lehet annak törvényeit Angliában elismerni, azonban a Lordok Háza mint legfelsőbb bíróság ezt az álláspontot ismét cáfolta, így pl. Lord Guest, a bíróság egyik tagja kijelentette: „Abban a ténykérdésben, hogy a keletnémet jog fennáll-e, a bizonyítás valóban egyértelmű... Az angol bíróságoknak el kell ismeriük a keletnémet ítéletet, mivel az Keletnémetország joga.” (G. Feige: Das Zeiss-Urteil des House of Lords-eine eindeutige Ablehnung der westdeutschen Ausschließlichkeitsanmassung. Neue Justiz, 1966. 2. szám 551. old.)

⁷⁸ Vö. K. König: I. m. 36. old.

⁷⁹ Lásd Charpentier: I. m. 24. old.

⁸⁰ Charpentier: Uo.

⁸¹ Így pl. az USA egyik bíróságának 1943-ban döntenie kellett abban, hogy egy 1936. óta ott élő osztrák állampolgár letartóztatható-e, mint ellenséges személy, tekintve, hogy Ausztriát Németország annektálta. A bíróság kimondta, hogy abból a tényből, hogy egy de facto elismerés történt, nem következik ezen de facto hatalom alá vetett egyének állampolgársága. (Lásd Charpentier: I. m. 26. old.)

⁸² Lásd Charpentier: I. m. 25. old.

ismerése. Ez a megállapítás azonban pontatlan. Az állam diplomáciai képviselői rendszerint csak de jure elismerés alapján létrehozott diplomáciai kapcsolatok esetén élvezik a szokásos előjogokat és sérthetetlenséget, legalább is nincs kizárva annak lehetősége, hogy az államok az általánostól korlátozottabb mentességen alapuló kapcsolatokat tartsanak fenn egymással. A diplomáciai képviselők helyzetét tehát befolyásolja az elismerés terjedelme.

ad 7. Végül a nemzetközi konferenciákon való részvétel az arra való meghívás nem az elismerés következménye, ilyen konferenciára gyakran meghívják ugyanis olyan államokat is, melyeket a konferencia résztvevői vagy azok egy része nem ismer el, hanem ellenkezőleg, az el nem ismert állam konferenciákon való részvételéből következik annak egyetlen esetre szóló elismerése.⁸³ A nemzetközi konferenciákra elvileg tehát elismerés hiányában is meghívható egy állam, így pl. a Szovjetuniót 1922-ben meghívták a genovai értekezletre, pedig az ott résztvevő államok túlnyomó többsége ekkor még egyáltalán nem ismerte el. Az azonban kétségtelen, hogy az elismerés hiánya gyakran szolgál ürügyként egyes államok meghívásának mellőzésére.

Mint az eddigi fejtegetésekből ez kitűnik, nem a diplomáciai kapcsolatok létesítése, nemzetközi szerződés kötése, a külföldi vagyon feletti rendelkezés joga tekinthető az elismerés következményeinek. Az ezekre irányuló jogot nem az elismerés keletkezteti, de nem eredményezi azok automatikus bekövetkezését sem, hiszen pl. a szerződés megkötése vagy a diplomáciai képviselő kétoldalú aktus, az elismerés ezek bekövetkezésére csupán tényleges lehetőséget teremt.

A jogképeség az el nem ismert állam tekintetében is fennáll, de akadályokba ütközik a jogok érvényesítése, melyre éppen az elismerés ad lehetőséget. Kérdés az, hogy minek minősül az államnak a jogok érvényesítésére való képessége?

A nemzetközi jogtudomány elmélete részletesen foglalkozott az állam elismerésének és jogalanyiságának viszonyával, de eléggé elhanyagolta a nemzetközi cselekvőképesség kérdését, amely pedig a legszorosabban kapcsolódik az állam elismerésének nemzetközi jogintézményéhez.

A polgári jogban cselekvőképesség alatt a jogalanyt az a képességet kell érteni, „amelynél fogva saját akaratelhatározásával, saját nevében szerzhet jogokat és vállalhat kötelezettségeket.”⁸⁴ A cselekvőképesség általában „érvényes jognyilatkozatok tételére szóló képességet jelent.”⁸⁵

A nemzetközi jogban szintén megtalálható a cselekvőképesség jogintézménye. R. Knubben a nemzetközi jog alanyairól szóló munkájában részletesen foglalkozik a nemzetközi jogi cselekvőképességgel. Meghatározása szerint a nemzetközi jogi cselekvőképesség egy olyan sajátos tényállásmegvalósító tatbestandserfüllenden) magatartásra való képesség, amelyhez mint nemzetközi jogi tényálláshoz az objektív nemzetközi jog szubjektív nemzetközi jogokat és kötelezettségeket kapcsol hozzá (azaz röviden azt, hogy nemzetközi jogi tényállások beszámítási alapja legyen), továbbá ez egy olyan tényleges képességet is jelent, hogy mint nemzetközi szubjektív jogok és köteleességek alanya, saját magatartása révén rendelkezik azok megvalósítása felett, ezeket a jogokat képes megtartani és a kötelezettségeket teljesíteni.⁸⁶

⁸³ Lásd bővebben a III. Fejezetet.

⁸⁴ Világhy—Eörsi: Magyar polgári jog. I. Budapest, 1962. 100. old.

⁸⁵ Világhy—Eörsi: I. m. 100—101. old.

⁸⁶ Knubben: I. m. 263. old.

Liszovszkij szovjet professzor lényegesen egyszerűbben fogalmazta meg a nemzetközi jogi cselekvőképesség fogalmát, mely alatt nézete szerint az állam „azon képessége értendő, hogy a nemzetközi kapcsolatokban saját cselekménye útján szerez és gyakorol jogokat és teljesít kötelezettségeket.”⁸⁷ Még rövidebb meghatározást ad R. Quadri, aki szerint a cselekvőképesség a nemzetközi jogban „jogilag érvényes cselekmények véghezvitelének lehetősége.”⁸⁸

Az idézett meghatározásokból is kitűnik tehát, hogy a cselekvőképesség fogalmilag a jogalanynak ugyanazt a képességét jelenti a nemzetközi jogban is, mint a belső jogban. Az állam nemzetközi jogi cselekvőképessége abban azonban eltér a belső jog által a jogalanyok részére biztosított cselekvőképességtől, hogy a nemzetközi cselekvőképesség nemcsak alanyi jogok és kötelezettségek szerzésére, illetve vállalására irányulhat, hanem a nemzetközi jog alkotására is. Ez utóbbi a nemzetközi jogi jogcselekvési képesség egyik legfontosabb megnyilvánulása.

Az el nem ismert állam nemzetközi cselekvési képessége rendkívül korlátozott, ha nem is hiányzik teljesen. Az el nem ismert állam nem alkothat nemzetközi jogot, de cselekvőképességének ez a korlátozottsága csak az ő létrejövetele előtt keletkezett államok tekintetében mutatható ki. Kialakult ugyanis egy gyakorlat, amely szerint az állam elismerése, mint egyoldalú akaratkijelentés mindig a régi államtól indul ki.⁸⁹ Ennek megfelelően az 1949. október 7-én alakult Német Demokratikus Köztársaság pl. elismerést kapott a Szovjetuniótól és más, már régebben létező országoktól, anélkül, hogy maga is elismerte volna azokat, míg a később létrejött államokat, pl. Guineát, már az NDK ismerte el.⁹⁰ Az a tény tehát, hogy egy államot az államok egy része nem ismer el, egyáltalán nem teszi lehetetlenné azt, hogy ez a részlegesen elismert állam úgy szerepeljen a később keletkezett új államokkal való kapcsolatában, mint a többi, általánosan elismert állam. Az imperialista államok legnagyobb része máig sem ismerte el a Német Demokratikus Köztársaságot, vagy a Vietnami Demokratikus Köztársaságot, az arab államok nem ismerik el Izraelt, mégis ezek nemzetközi jogi cselekvési képessége miben sem tér el pl. az újonnan keletkezett afrikai államok tekintetében, azokat elismerhetik és kapcsolatokat teremthetnek velük.

Ha egy új államot az államok egy része nem ismer el, úgy kétségtelen, hogy nemzetközi jogi cselekvési képessége, tehát jogainak érvényesítési lehetőségei korlátozva vannak az el nem ismerő államok tekintetében. A cselekvőképesség ezen korlátozottsága azonban nem zárja ki teljesen, hogy az el nem ismert állam jogilag releváns cselekményeket végezzen az őt el nem ismerő állammal szemben, így pl. támadó cselekménye agressziónak tekinthető, mely az el nem ismert állam felelősségét vonja maga után. A cselekvőképesség korlátozottsága egyébként megfordítva is érvényes, ahogyan pl. a Mongol Népköztársaság nem érvényesítheti jogait az Egyesült Államok felé az elismerés hiánya miatt, ugyanúgy az USA nem alkothat nemzetközi jogot a Mongol Népköztársasággal szembeni kapcsolatában. Az el nem ismerés tehát kétoldalú fegyver, hátrányai az el nem ismerő államot is sújtják.

⁸⁷ Liszovszkij: I. m. 68—69. old.

⁸⁸ R. Quadri: Diritto internazionale pubblico. IV. edizione. Palermo, 1963. 333. old.

⁸⁹ Vö. G. Herder—H. Wünsche: Die Deutsche Demokratische Republik ist völkerrechtlich anerkannt. Staat und Recht. 1959. Heft 8. 923. old. 9. jegyzet.

⁹⁰ Vö. Herder—Wünsche: Uo.

A két állam helyzete azért nem egészen azonos, mivel a kialakult állami gyakorlat szerint nem a régi, hanem az új államok szorulnak elismerésre, tehát a kezdeményezés joga a régi állam kezében van.

Az állam elismerésének legfontosabb jogkövetkezménye tehát az, hogy *ezáltal lesz teljes az új állam cselekvőképessége az elismerő állammal szemben, így lehetősége nyílik arra, hogy nemzetközi jogot alkosson,⁹¹ és más alanyi jogait érvényesítse.* Az elismerés teremt lehetőséget ennél fogva arra, hogy az érdekelt államok között speciális, csak kettőjük viszonyát érintő nemzetközi jogszabályok jöjjenek létre bilaterális jogalkotás útján.

Az állam elismerésének jogkövetkezményeit erősen befolyásolja az állam elismerésének terjedelme, tehát az, hogy *de jure*, vagy pedig *de facto* elismeréssel állunk szemben.

Az állam elismerésének joghatásait vizsgálva lehetségesnek látszik most már annak a kérdésnek a megválaszolása is, hogy mit kell az állam elismerése alatt érteni. Az állam elismerésének legfontosabb joghatása, hogy lehetőséget biztosít a nemzetközi jog alkotására az elismerő és az elismert állam viszonyában, tehát döntő módon befolyásolja a két állam kapcsolatát. Magának az elismerésnek éppen az államok közötti kapcsolat megteremtése a célja, amint erre Bokorné Szegő Hanna helyesen rámutat.⁹² G. P. Kaljuzsnaja meghatározása szerint az állam elismerése az a jogi aktus, „mellyel egy állam, vagy az államok egy csoportja az újonnan keletkezett állam kormányához fordul és nyilatkozik az újonnan keletkezett állammal való kapcsolata jellegéről és terjedelméről.”⁹³ Szinte pontosan ugyanezt a meghatározást találjuk Jevgenyev-nél is, aki szerint: „A nemzetközi jogi elismerés alatt olyan jogi aktust kell érteni, amelyben egy állam vagy az államok egy csoportja az újonnan keletkezett állam kormányához fordulva nyilatkozik az újonnan keletkezett állammal, mint a nemzetközi jog alanyával való kapcsolatának jellegéről és terjedelméről.”⁹⁴ A fenti meghatározások helyesen mutatnak rá, hogy az elismerés végső soron a két állam kapcsolatát határozza meg, viszont nem szól arról, hogy ezt nemcsak nyilatkozattal, hanem ráutaló magatartással is ki lehet fejezni. Másrészt az elismerés kifejezett megadása esetén sem csupán a két állam kapcsolatára vonatkozó nyilatkozatról van szó, az elismerés *meg is szabja* a kapcsolatok természetét és terjedelmét, tekintve, hogy az elismerő állam dönti el azt is, hogy *de jure*, vagy *de facto* elismerést fog az új államnak adni. Az állam elismerése alatt *ennél fogva az elismerő államnak olyan kifejezett, vagy hallgatóságos akaratnyilvánítását kell érteni, mely meghatározza az elismerő és az elismert állam közötti kapcsolat terjedelmét* azáltal, hogy *lehetőséget nyújt a kétoldali nemzetközi jogalkotásra, valamint az érintett államok bizonyos, egymással szembeni jogainak érvényesítésére.*

⁹¹ Vö. Búza—Hajdú: Nemzetközi jog. 135. old.

⁹² „... az elismerés az a jogi aktus, amellyel az egyes államok kifejezésre jut-tatják, hogy az újonnan létrejött állam fennállását tudomásul vették, vele meghatá-rozott terjedelmű kapcsolatokat kívánnak létesíteni, azaz az új államot a nemzetközi jog alanyának tekintik, amely nemzetközi sikon törvényesen gyakorolhatja a szu-verenitásból folyó jogokat.” Bokorné Sz. Hanna: Az örendelkezési jog nemzetközi jogi tartalma a gyarmati rendszer felbomlásának tükrében. Állam és Jogtudomány, 1965. 3. szám, 354. old.

⁹³ Международное право. Moszkva, 1964. 107—108. old. (Főszerkesztő D. B. Levin és G. P. Kaljuzsnaja.)

⁹⁴ Международное право, 112. old.

III. Fejezet

AZ ÁLLAM ELISMERÉSÉNEK TERJEDELME, A DE JURE ÉS A DE FACTO ELISMERÉS

1. A de jure és a de facto elismerés közötti különbség

A nemzetközi jogi irodalomban és az államok gyakorlatában különbséget szoktak tenni a de jure és a de facto elismerés között. Az ilyen különbségtételt általánosnak mondható,¹ de az elismerés ezen két fajtájának elnevezése és egymástól való megkülönböztetése tekintetében a nézetek már megoszlanak. Az orosz és a szovjet nemzetközi jogi irodalomban néha „hivatalos” és „tényleges” elismerésről beszélnek. Így Martens nem használja a de jure és a de facto kifejezéseket, hanem formális és tényleges elismerésről beszél.² Korovin szovjet nemzetközi jogász az elismerés formáiról szólva, „tényleges” és „hivatalos” elismerést különböztet meg.

Nézete szerint a különbség a kettő között abban van, hogy az „első esetben más államok az újonnan keletkezett politikai alakulattal, a világgazdasági kapcsolatok következtében, külön elismerési nyilatkozat nélkül ügyintéző kapcsolatokat tartanak fenn, amelyek bizonyos jogkövetkezményekkel járnak (kereskedelmi szerződések, ügyletek, vízumok stb.).

Az utóbbi esetben az elismerés nyilatkozattal valamilyen okiratban (deklaráció, szerződés, jegyzék) történik. Emellett ezt az elismerést olykor az állam (kormány) „de jure”, azaz törvényszerű fennállására vonatkozó elismerésnek, olykor pedig „de facto”, azaz tényleges fennállására vonatkozó elismerésnek nevezik.”³ Korovin idézett megkülönböztetése tehát egyrészt a hivatalos nyilatkozattal, másrészt az ilyen nyilatkozat hiányában megadott elismerés között tesz különbséget. Azzal a nézetével azonban aligha lehet egyetérteni, hogy mind a de facto, mind pedig a de jure elismerés csak hivatalos okiratban történik. Az általa „tényleges”-nek nevezett elismerés tulajdonképpen a hallgatóságos elismeréssel azonos, mely mint elismerési forma viszont mind a de facto, mind pedig a de jure elismerésre vonatkozhatik. Korovin megállapításából továbbá úgy látszik, mintha a de facto és a de jure elismerés közötti különbségtételt az elismerési tárgy törvényes vagy tényleges eredetére utalna. Vagyis mintha törvényesen létrejött elismerési tárgyat a csak de jure

¹ Így pl. Erich: La naissance et la reconnaissance des Etats, Recueil des Cours. 1926. Tome 13. 469. old. Ilyen különbséget tesz a Nemzetközi Jogi Intézet 1936-ban készített szabályzata, (Lásd Annuaire de l'Institut de Droit International. Session de Bruxelles, 1936. Vol. II. 301. old.) Zadorozsnij: I. m. 172. old., Schwarzenberger: I. m. 243. old. stb.

² „Az elismerés hivatalos (formális) vagy tényleges (formánélküli) szokott lenni. A hivatalos elismerés kifejeződik hivatalos aktusokban, mint pl. kongresszusok határozataiban, melyet egy vagy több kormány ad ki, konzulok, vagy diplomáciai képviselők kinevezésében, általában nemzetközi jogilag szabályozott kapcsolat kérdésében. A tényleges (фактическое) elismerés olyan nemzetközi jogi kapcsolatok kérdésében nyilvánul meg, melyet nem előz meg ezen elhatározás semmiféle ünnepélyes megállapítása.” Martensz: Современное международное право цивилизованных народов, idézi Bobrov: Международно-правовое признание Советского Государства. 76. old.

³ Korovin: I. m. 162. old.

elismeréssel lehetne elismerni. Azonban, mint erről már szó volt, az elismerés nemcsak olyan elismerési tárgyakra alkalmazható, melyek létrejöttét a nemzetközi jog szabályozza, ennél fogva a jogosság és jogtalanság némely elismerési tárgy esetén fel sem merülhet. A nemzetközi jogi irodalomban nincs egyetemes nézet a de facto és a de jure elismerés közötti különbség tekintetében, különösen vitás a de facto elismerés tartalma.

A két elismerési fajta közötti különbség megvonását bizonyos értelemben megnehezíti maga az elnevezés is.

A „de facto” elismerés, szemben a „de jure” kifejezéssel a ténylegességre utal, ami azt a látszatot kelti, mintha az egyik elismerés tényleges, a másik pedig jogi elismerés lenne. Amint erre a nemzetközi jogi irodalom is rámutat, a két fogalom között nem ebben kell a különbséget keresni, vagyis a de facto elismerés is jogi elismerés.⁴ A „de „facto” és a „de jure” kifejezések tehát tulajdonképpen meggyökeresedett, helytelen elnevezések, melyeket ma már bajos lenne kiírtani a nemzetközi jogi szóhasználatból. Az említett elnevezések helytelenségére szellemesen mutat rá Anzilotti egyik megjegyzése, amely szerint „egy jogi aktus nem lehet tényleges, másrészt arra sincsen semmi szükség, hogy joginak minősítsük.”⁵ Vagyis a „de jure” kifejezés is végső soron nem egészen szabatos.

Az elismerés két fajtájának kialakulását a történeti visszapillantás segítségével lehet legjobban megérteni.

A de facto elismerés kialakulása szoros kapcsolatban van a feudalizmus szemléletével. A feudális társadalomban fontos szerepet töltött be a legitimitás eszméje, mely a hatalmát istentől származtató monarchia uralmának jogosságát jelentette minden forradalmi, vagy ezen uralkodói hatalom által nem szentesített más változással szemben. A legitimitás igényét azonban az államoknak össze kellett egyeztetni a gyakorlati szükségletekkel. A XIX. század elején a forradalom hulláma söpört végig az amerikai spanyol és portugál gyarmatokon, melyekből független államok jöttek létre. Nagy-Britannia és más államok részéről felmerült ezen új államokkal a kapcsolatok megteremtésének szükségessége, amit azonban össze kellett egyeztetni Spanyolország és Portugália legitimitáson alapuló igényeivel,⁶ és erre a megoldást az államok a de facto elismerés intézményében találták meg, melynek az akkori felfogás szerint nem volt olyan hatása, hogy állást foglalt volna az anyaállam jogcíme tekintetében.⁷ Különösen gyakori lett a de facto elismerés intézménye az első

⁴ Így ezen a nézetten van Búza L.: Az elismerés jogi természete a nemzetközi jogban. Budapest, 1939. 7. old., Kunz: Anerkennung. 134. old., *Lauterpacht: De facto recognition withdrawal of Recognition and conditional recognition. The British Year Book of International Law*. London, New-York, Toronto. (A továbbiakban idézve *Lauterpacht: De facto recognition*) 164. old., *Brierly: Règles générales de droit de la paix. Recueil des Cours* 1936. Tome 58. 60. old. *Kaljužsnaja: I. m.* 109. old., D. I. *Feldman: О некоторых формах и способах международно-правового признания новых государств.* (Továbbiakban idézve: *Feldman: О некоторых формах и способах признания*) *Советский ежегодник международного права, Москва*, 1963. 129—130. old.

⁵ Anzilotti: I. m. 171. old.

⁶ Vö. *Lauterpacht: De facto recognition*. 165. old.

⁷ A de facto elismerés ilyen felfogása jut kifejezésre *Phillimore*-nál, aki szerint „egy új állam valóságos és de facto elismerése nem sérelmes a régi államra, amennyiben az nem érinti semmilyen formában az utóbbi kinyilvánított jogait.” (*Commentaries upon International Law*. II. 23. old. Idézi: *Lauterpacht: De facto recognition*. 165. old.)

világháború alatt és után,⁸ amikor is ez a nemzetközi jogintézmény mai formájában kialakult. Ebből következőleg a de facto elismerés a nemzetközi jog viszonylag fiatal jogintézménye. Ha a politikai indokok — melyek a de facto elismerés jogintézményét létrehozták — azonosak is az előbb mondottakkal, az elismerés két faja közötti különbség semmi esetre sincs kimerítve annak megállapításával, hogy a de jure elismerés érinti, a de facto pedig változatlanul hagyja az ún. anyaország jogát, illetve igényét az új állam területére. Sőt az állam elismerési fajtáinak a megkülönböztetése nem is mindig lehetséges ezen az alapon, mivel elképzelhető, hogy ilyen területi igények, hatalmi jogcímek nincsenek. Így ha az új állam két, már meglevő állam egyesülése útján keletkezik, nincsen olyan régi állam, melynek igényeit a de jure elismerés sérthetné. A de jure és a de facto elismerés között a különbséget tehát másutt kell keresnünk.

A de facto és a de jure elismerés közötti megkülönböztetés nem utalhat az elismerési tárgy, tehát az állam jogos, vagy jogtalan voltára sem. Az állam vagy létezik vagy nem, de létezésének jogossága, vagy jogtalansága nem mérülhet fel. Másrészt a gyakorlatban a de facto elismerést egy bizonyos idő után rendszerint a de jure elismerés követi,⁹ miközben az elismerési tárgy, tehát az állam jellege változatlan marad. A „de facto” és a „de jure” kifejezések tehát nem az elismerési tárgyra, hanem magára az elismerésre vonatkoznak.¹⁰ Nincs „de facto” és „de jure” állam annál inkább sem, mivel nincs annak akadálya, hogy ugyanazon államot egyes államok de jure, míg mások de facto ismerjenek el.

A nemzetközi jogi irodalomban meglehetősen általánosnak tekinthető a de jure és a de facto elismerés közötti olyan különbségtétel, mely szerint a facto elismerés időleges és visszavonható, míg a de jure elismerés tartós és visszavonhatatlan.¹¹ König nyugatnémet nemzetközi jogász ebből az álláspontból kiindulva úgy látja, hogy a de facto és a de jure kifejezés nem megfelelő és jobb lenne egyszerűen „ideiglenes” és „végleges” elismerésről beszélni.¹²

Az kétségtelen, hogy a de facto elismerés ideiglenes, mivel az államok közötti kapcsolat rendszerint és általában a de jure elismerésen alapszik; a de facto elismerést egy bizonyos idő után — ha még létezik az elismerés tár-

⁸ Egyesek szerint a de facto elismerés csak akkor alakult ki. (Herder—Wünsche: I. m. 926. old.) Ez a megállapítás azonban téves.

⁹ Természetesen csak akkor, ha az újonnan keletkezett állam tartósan fennmarad. Így pl. az első világháború idején az Osztrák—Magyar Monarchia és Oroszország területén megalakult államokat először de facto ismerték el. Azokat, amelyek ténylegesen megalakultak (Csehszlovákia, Lengyelország) és fennmaradtak, később de jure is elismerték. (Lásd: Lauterpacht: De facto recognition. 169. old.)

¹⁰ Ezen a nézeten van Spiropoulos: Die de facto Regierung im Völkerrecht. Kiel, 1926. 18. old., Kunz: Anerkennung. 132. old., Ti-Chiang Chen: I. m. 273. old.

¹¹ Így ez a nézete Spiropoulosnak: „Das Unterschiedsmerkmal zwischen den beiden Anerkennungsakten sehe ich darin, das die de facto-Anerkennung als provisorische (widerrufliche Rechtshandlung) während die de jure Anerkennung als dauernde (unwiderrufliche) Anerkennung anzusehen ist.” (I. m. 17. old.) Hasonló különbséget lát a két elismerés között Verdross: Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft. (Továbbiakban idézve Verdross: Verfassung) Wien und Berlin, 1926. 140—141. old., a Nemzetközi Jogi Intézet brüsszeli határozata (Annuaire. 301. old.). Bindschedler: I. m. 380. old.

¹² K. König: Die Anerkennung ausländischer Verwaltungsakte. Köln, Berlin, Bonn, München. 1965. 39. old. Ugyanilyen kifejezések használatát ajánlja G. Dahm is. (Völkerrecht. Stuttgart, 1958. Band. I. 149. old.)

gyául szolgáló állam — a de jure elismerés váltja fel.¹³ Azonban egyedül az ideiglenesség alapján nem lehet önálló, nemzetközi jogi különbséget vonni az állam elismerésének két fajtája között.¹⁴ Brierly ezzel kapcsolatosan helyesen jegyzi meg, hogy az állam elismerése akár de facto, akár de jure, mindig időleges, abban az értelemben, hogy csak addig lesz érvényes, amíg az elismert állam megőrzi államiságának jellegét.¹⁵

Ami a visszavonhatóságot illeti, nincs alap annak feltételezésére, hogy a de facto elismerés visszavonható, a de jure pedig nem. Az elismerés megszűnésével és visszavonásával később (lásd VI. Fejezet) kívánok foglalkozni, e helyen elégséges a következők megállapítása: Ha az elismerés egyáltalán visszavonható pl. azon a címen, hogy az elismert állam már megszűnt létezni, úgy teljesen értelmetlen annak feltételezése, hogy csak a de facto elismerés vonható vissza, a de jure elismerés tehát időtlen időkig köti az elismerő államot. Ha az elismerés az elismerő állam egyoldalú akaratnyilatkozata, úgy lehetetlen az államot abban megakadályozni, hogy ezt a nyilatkozatát egy idő után ne tekintse érvényesnek, akár de jure, akár de facto elismerésről van szó. Ugyanis az állam elismerése — akár de jure, akár de facto — tartalmilag annak létezését deklarálja, ha tehát ezen állam létezésében semmi változás nem történt, úgy a de facto elismerés visszavonására nincs semmi alap, mint ahogyan általában nincs semmi alap a de jure elismerés fenntartására sem, ha az így elismert állam megszűnik. Az azonban kétségtelen, hogy a de jure elismerés természeténél fogva az elismerő állam olyan értékelését tartalmazza, amely szerint az új állam kialakulása és függetlensége befejezett tény, míg a de facto elismerés esetén az elismerő államnak a kialakult helyzet állandósága tekintetében még kételyei vannak. Jogszerűen — nézetem szerint — csak akkor vonható vissza az állam elismerése, ha a kérdéses állam maga, vagy függetlensége megszűnt, ekkor viszont értelmetlen lenne a de jure elismerés fenntartása is, tehát ilyen esetben az is visszavonható. A de jure és a de facto elismerés közötti különbség tehát nem a visszavonhatóság ismervében keresendő.¹⁶

Találkozunk a nemzetközi jogi irodalomban olyan nézetekkel is, hogy az elismerés két fajtája között a különbség abban van, hogy a de facto elismerés feltételes, míg a de jure elismerés feltétel nélküli.¹⁷ Ez a nézet azt jelentené, hogy ha az állam egy másikat feltétel nélkül ismer el, az ilyen elismerés szükségképpen de jure, míg ha az elismerés feltételek mellett történik, úgy de facto elismerést jelent. Viszont nehéz lenne azt állítani, hogy nem lehet feltétel nélkül a de facto elismerést adni. Ha az elismerést egyáltalán feltételhez lehet kötni, úgy az az elismerés mindkét fajtájára vonatkozhat, hiszen azt a

¹³ *Feldman* szovjet nemzetközi jogász ezzel kapcsolatosan megállapítja: „Amint erre a nemzetközi jogi gyakorlat rámutat, a de facto elismerés mindig átmeneti forma a teljes elismerés felé. A nemzetközi jog története nem ismer olyan példákat amikor egy államot a többi állandóan csak de facto ismerne el.” (*D. I. Feldman: O некоторых формах и способах признания.* 133. old.)

¹⁴ *Vö. H. Teuscher: Die vorzeitige Anerkennung im Völkerrecht.* Frankfurt am Main — Berlin, 1959. 37. old.

¹⁵ *Brierly: Règles générales de la paix.* 60. old.

¹⁶ *Ti-Chiang Chen: I. m. 261., 280. és köv. old. Teuscher: I. m. 39. old.*

¹⁷ Így ezen a nézeten van *Kunz*: aki szerint a de facto elismerés feltételes, visszavonható, időleges. (*Anerkennung.* 134. old.) Ugyanezt a három ismertetőjelet sorolja fel *Schlüter* is. (*De facto Anerkennung im Völkerrecht.* 1936. Würzburg. 4. old.)

kérdést is az elismerő állam fogja eldönteni, hogy de jure, vagy de facto elismerést fog adni az új államnak.

Van olyan nézet is, amely a kétféle elismerés közötti különbséget abban látja, hogy az egyik kifejezett, a másik pedig hallgatóságos elismerés.¹⁸

Ez az álláspont az elismerés formáival azonosítja a de jure és a de facto elismerés közötti megkülönböztetést. Ezen nézet szerint de facto elismerést kifejezett nyilatkozat formájában nem lehetne megadni, mivel az ebben a formában de jure elismerésnek minősülne. Azonban számos esetet ismerünk az egyes államok gyakorlatából, amikor a de facto elismerést kifejezett formában adták meg, vagy amikor a de jure elismerés hallgatóságos formában történt.¹⁹ Tehát a de facto elismerés éppen úgy megadható kifejezett, vagy hallgatóságos formában, mint a de jure elismerés.

Van azután olyan nézet is, amely semmi különbséget nem lát a de jure és a de facto elismerés között.²⁰

Valamivel közelebb járnak az igazsághoz azok, akik szerint a különbség a két elismerési fajta között abban van, hogy csak de jure elismerés esetein történik meg a diplomáciai kapcsolatok felvétele.²¹ Ebben a kérdésben azonban nem egyészes az államok gyakorlata, rendszerint vannak diplomáciai kapcsolatok de facto elismerés esetén is, ezeket azonban többnyire nem követik, hanem hivatalos ügynökök, megbízottak útján tartják fenn.²² Az ugyan de jure elismerés esetén sincs kizárva, hogy két állam között a kapcsolatot csupán

¹⁸ Így ezen a nézeten van *Fauchille*, aki az állam elismerésének formáiról szólva megállapítja, hogy az lehet kifejezett és hallgatóságos, majd így ír: „Le première est souvent dénommée reconnaissance de droit, de jure et la seconde reconnaissance de fait, de facto.” (*Fauchille*: I. m. I. 1. 325. old.) Ugyanilyen különbséget tesz a de facto és a de jure elismerés között *Cserpahina* szovjet nemzetközi jogász is. (I. m. 222. old.)

¹⁹ Így pl. Észtországot Olaszország 1918. május 29-én de facto ismerte el nyilatkozat útján, (*Vö. Schlüter*: I. m. 29. old.) de ilyen kifejezett nyilatkozattal adta meg a de facto elismerést Franciaország is Észtországnak azzal, hogy elismerte „az Észt Nemzeti Tanácsot, mint egy ténylegesen független szervezetet mindaddig, amíg a békekonferencia lehetővé nem teszi azt, hogy Észtország jövődöbeli státusát véglegesen meghatározzák a lakosság akaratának megfelelően.” (*Lauterpacht*: De facto recognition. 167. old. 3. jegyzet.) Kifejezett nyilatkozattal adta meg a de facto elismerést az USA is Izraelnek 1948. május 15-én. (Lásd *M. Brown*: The recognition of Israel. *The American Journal of International Law*. 1948. 620. old.)

²⁰ Így ezen a nézeten van *Teuscher*, aki szerint a két elismerés között semmi nemzetközi jogi különbség nincs. (*Teuscher*: I. m. 1949. 45. old.) Ugyanezen a nézeten van *C. Sepúlveda* is. (*C. Sepúlveda*: La teoría y la práctica del reconocimiento de gobiernos. Mexico, 1954. 22–24. old.)

²¹ *Fitzmaurice* angol nemzetközi jogász, aki egy általános jellegű tanulmányában részletesen foglalkozik az elismerés kérdésével is, abban látja a különbséget a két elismerés között, hogy „amennyiben csak de facto elismerés történt, nem szokásos (it is unusual) diplomáciai kapcsolatba lépni a vonatkozó állammal.” (*G. Fitzmaurice*: The general principles of international law. Considered from the standpoint of the rule of law. *Recueil des Cours*. 1957. Tome 92. 28. old.) Ilyen utalást az angol állami gyakorlatban is találunk, pl. ezzel kapcsolatban a brit külügyminisztérium 1922-ben egy angol bíróság megkeresésére a következőket jelentette ki: „It is not the practice of the Sovereign, to receive the representatives of States which have not been recognized de jure.” Idézi *Lauterpacht*: Recognition. 344. old. és *Teuscher*: I. m. 41. old.)

²² Nagy-Britannia maga sem volt következetes és előfordult, hogy fogadta olyan államok vagy kormányok képviselőit is, melyeket csak de facto ismert el. Így a de facto elismert Szovjetunióval is tartott fenn 1924. előtt rendszeres és állandó kapcsolatokat.

olyan megbízottak tartják fenn, akik nincsenek diplomáciai képviselői státusban, mégis a két elismerés közötti különbséget ebben kell keresni. Helyesen állapítja meg Zadorozsnij, hogy a de facto elismerés korlátozottabb kapcsolatokat hoz létre, mint a de jure elismerés,²³ ami tehát azt jelenti, hogy a de jure és a de facto elismerés között a különbség az elismerés terjedelmében van, a de facto elismerés általában csak „korlátozott politikai kapcsolatok létesítésével jár együtt”,²⁴ melyeket a gazdasági kapcsolatok szükségessége indokol.²⁵ A de facto elismerés alapján keletkező kapcsolatok vizsgálatára igen jó példát szolgáltat a Szovjetunió de facto elismerése. Itt ugyan nem egy állam, hanem a szovjet kormány de facto elismeréséről volt szó, mivel azonban a de facto elismert új államnak a kormánya maga is szintén de facto elismert kormány, így az elismerésből származó diplomáciai kapcsolatok tekintetében nincs lényeges különbség a két elismerési tárgy között. A Szovjetunió de facto elismerésének példája azért is megfelelő továbbá a de facto elismerés jogkövetkezményeinek tanulmányozására, mivel az elismerés alapján létrejött kapcsolatokat nemzetközi egyezmények szabályozták, melyekből kétséget kizáróan meg lehet állapítani a de facto elismerés sajátosságait.

A szovjet kormány de facto elismerését jelentette az 1921. március 16-án kelt angol—szovjet kereskedelmi egyezmény, amiből következtetni lehet a de facto elismerés alapján keletkező speciális kapcsolatokra. Ezt az egyezményt ugyan kereskedelminek nevezték, lényegében azonban politikai kérdéseket is szabályozott.²⁶ Az egyezmény a két állam közötti kereskedelmet szabályozva előírta, hogy az a többi állammal folytatott kereskedelem feltételei szerint történik, rendezte ezenkívül a két fél kereskedelmi hajóinak és állampolgárainak helyzetét is. Ezen egyezmény alapján a két fél között hivatalos kapcsolat jött létre, a képviselők azonban nem a diplomáciai életben szokásos, hanem csak a szerződésben pontosan felsorolt diplomáciai mentességgel rendelkeztek.²⁷

Az angol—szovjet kereskedelmi egyezmény kétségtelenül a szovjet kormány de facto elismerését jelentette, hiszen a de jure elismerés csak 1924-ben következett be. Az említett egyezmény rendelkezéseiből következőleg a két állam közötti, a de facto elismerés alapján létrejött kapcsolat jellemzője, hogy az egyezmény pontosan felsorolja a szerződő felek közötti kölcsönös jogokat és kötelezettségeket, melyek ideiglenes jellegűek²⁸ és a két állam kapcsolata

²³ Zadorozsnij: I. m. 173. old.

²⁴ Kazarovec: I. m. 7. old.

²⁵ Vö. Liszovszkij: I. m. 74. old.

²⁶ Vö. Bobrov: Международно-правовое признание Советского Государства. 78. old.

²⁷ Erről a kérdésről a szerződés 5. cikke rendelkezett, mely szerint: „Mindegyik szerződő fél jogosítva van kinevezni egy vagy néhány hivatalos képviselőt abból a célból, hogy a másik területén tartózkodva betölthesse funkcióját... A képviselőknek lehetőségük van kapcsolatot fenntartani kormányukkal és kormányuk más hivatalos képviselőivel a többi államban posta, távíró és rejtjeles drótnélküli távíró, valamint futárok útján... A hivatalos képviselők táviratai és rádiótelegrammjai a magánküldeményekkel szembeni minden olyan elsőbbséggel rendelkeznek, amelyeket általában megadnak a külföldi kormányok hivatalos képviselői küldeményeinek, éppen úgy az Egyesült Királyságban, mint Oroszországban... A hivatalos képviselők mentesek az adók alól.” (Bobrov: Uo. 80. old.) A felsorolt diplomáciai mentességek közül tehát hiányzik a diplomáciai képviselőknek a helyi joghatóság alól való mentessége, mely még hivatalos tevékenységük során sem illette meg őket. Ennyiben ezeknek a képviselőknek a mentessége tehát kevesebbet jelentett a konzuli személyes mentességeknél is.

²⁸ Vö. Bobrov: Uo. 83. old.

csak ezekre terjed ki. Az államok közötti kapcsolat de facto elismerés esetén sokkal szűkebb terjedelmű, mint de jure elismerésnél és pontosan meghatározott jogokra és kötelezettségekre terjed ki.

Azt a kérdést azonban, hogy milyen terjedelműek ezek a kapcsolatok, nem lehet egységesen eldönteni. Így pl. az 1922-ben kötött szovjet—csehszlovák egyezményben kifejezésre jutott, hogy az nem jelent de jure elismerést, tehát azt is de facto elismerésnek kell tekintenünk, az ebből származó joghatások terjedelme azonban meghaladta az 1921. évi angol—szovjet egyezményben foglalt jogok és kötelezettségek terjedelmét.²⁹

A de facto elismerés alapján létrejövő joghatások terjedelme tehát nem állapítható meg pontosan, azok esetenként változhatnak, de minden esetre korlátozottabbak mint de jure elismerés esetén. Feldman szovjet nemzetközi jogász éppen ebből kiindulva úgy látja, hogy ezért helyesebb lenne de jure és de facto elismerés helyett „teljes hivatalos elismerés” és „félel ismerés” (полупризнание) kifejezéseket használni.³⁰ Nézetem szerint a de facto elismerésnél azért többről van szó, mint „félel ismerésről”, másrészt az éppen úgy hivatalos is, mint a de jure elismerés, hiszen mindkettőt az állam szervei adják meg. Másfelől, ha a de jure elismerést nem követi a diplomáciai kapcsolatok felvétele, úgy az ebből származó joghatások sem lesznek „teljesek.” Így maga Feldman is rámutat arra, hogy bár a Német Demokratikus Köztársaság az első között ismerte el de jure az 1958-ban létrejött Guineai Köztársaságot, köztük — az NSZK nyomására — mégsem jött létre diplomáciai kapcsolat, hanem csak olyan kapcsolatok, melyek de facto elismerés esetén szokások (főkonzulátus létesítése, kereskedelmi, kulturális, pénzügyi egyezmények kötése, stb.)³¹ Két állam között a kapcsolat terjedelmét mindig az érintett két állam jogosult megszabni, így azok a de jure, vagy a de facto elismerésen belül eltérőek lehetnek. Ha a de facto elismerés szerződésen kívül jön létre, pl. az állam nyilatkozatával, úgy a joghatások lemerése meglehetősen nehéz. Ugyanis, ha nincs olyan szerződés mely pontosan rendezi a kapcsolatokat az elismerő állam és az elismert állam között, amely mint különös jogszabály eltérően rendelkezne az általános szabállyal szemben, úgy a de facto elismeréséből származó joghatások igen megközelíthetők a de jure elismerés joghatásait.

A de facto elismert állam nemzetközi szerződést köthet, tehát lehetőséget nyer nemzetközi jog alkotására, ez a jogalkotási lehetősége azonban korlátozva van. Az elismerő állam ugyanis rendszerint vagy azért ad csak de facto elismerést, mert az új állam helyzetét még nem látja véglegesnek, vagy politikai okokból az új államhoz való viszonyát csak bizonyos, elsősorban gazdasági kérdések tekintetében kívánja rendezni. Az egyéb, pl. politikai kérdések ren-

²⁹ Így az említett egyezmény 2. cikke a következő rendelkezést tartalmazza: „Mindkét állam képviselőtének vezetője és két tagja rendelkezni fog a diplomáciai testület valamennyi jogával és kiváltságával.” (Bobrov: Международно-правовое признание Советского Государства. 85. old.) Ugyanakkor amíg az angol—szovjet kereskedelmi szerződés nem tartalmazott olyan megállapítást, hogy egyedül a szovjet hivatalos képviselőket ismerik el Oroszország képviselőitnek, a szovjet—csehszlovák szerződés kimondta az említett rendelkezést. Amíg tehát Csehszlovákia (és egy 1923-ban kötött szerződés alapján Dánia is) olyan kötelezettségeket vállaltak, hogy egyedül a szovjet kormány van jogosítva Oroszország képviselőit (Vö. Bobrov: Uo. 84—85. old.), az angol kormány elvileg még más képviselőket is fogadhatott a szovjet képviselőkhöz kívül, noha mindhárom ország kapcsolata a Szovjetunióval a de facto elismerésen alapult.

³⁰ Feldman: О некоторых формах и способах признания. 134. old.

³¹ Feldman: Előbb idézett mű, 133. old.

dezése később történik, vagyis a de jure elismerés után, amelynek időpontját az elismerő állam állapítja meg. A szerződések megkötésének kezdeményezése tehát az elismerő állam kezében van.

A de facto elismerés szintén magában foglalja az így elismert állam belső jogszabályainak, törvényhozásának elismerését³² és lehetővé teszi az államnak, hogy külföldi vagyonával rendelkezessen. Ellenben a két állam között de facto elismerés esetén nincs normális diplomáciai kapcsolat, az államok közti érintkezést vagy konzulok, vagy olyan hivatalos megbízottak bonyolítják le, akik nem rendelkeznek a diplomáciai képviselőket megillető mentességekkel.

A de jure elismerés szilárdabb kapcsolatokat teremt az államok között, ilyenkor semmi akadályja a normális diplomáciai kapcsolatok létesítésének sem. A gyakorlatban az új államok elismerését tartalmazó nyilatkozatok nem mindig utalnak arra, hogy de jure, vagy de facto elismerést kíván az elismerő állam adni.³³ Amikor az államot elismerő nyilatkozat csupán „az elismerés” kifejezést használja, a vélelem mindig a de jure elismerés mellett van.³⁴ Ami a hallgatóságos elismerést illeti, itt már sokkal problematikusabb a de jure elismerés vélelme. Ezért azt a kérdést, hogy a hallgatóságos elismerést jelentő magatartás de jure, vagy de facto elismerést jelent, csupán az eset összes körülményeinek vizsgálata alapján egyénileg lehet eldönteni. Ez nem jelenti azt,

³² Ezt bizonyítja egy angol bíróság magatartása is éppen Szovjetországgal kapcsolatban. 1920. augusztusában a Külkereskedelmi Népbiztosság eladott a Sagor cégnek egy furnérlemez szállítmányt, amelyik a forradalom előtt — a szovjet kormány által később államosított — A. M. Luther részvénytársasághoz tartozott. Az áru még rajta volt a régi tulajdonos cégjele. Amikor az áru megérkezett Nagy-Britanniába, a Luther részvénytársaság keresetet indított a vásárló Sagor cég ellen a furnér visszaszolgáltatása tárgyában azon a címen, hogy az áru az ő tulajdona és így a szovjet kormány azt nem adhatta el.

A jogeset annyiban is érdekes, hogy az angol elsőbíróság az 1921. évi angol—szovjet egyezmény megkötése, tehát a szovjet kormány de facto elismerése előtt hozott ítéletet, míg a fellebbezési bíróság a de facto elismerés után döntött. Az első fokon eljáró angol bíróság a Luther RT javára döntött és nem ismerte el a szovjet államosítási törvény érvényességét. A Sagor cég fellebbezett és az angol legfelsőbb bíróság megváltoztatta az elsőfokú ítéletet, tekintve, hogy között a szovjet kormány de facto elismerése megtörtént az angol kormány részéről. Az angol bíróság ítélete szerint ugyan lehet bizonyos különbséget vonni a de facto és a de jure elismerés között, de ez az adott ügyre nem érvényes, miután „az angol kormány elismerte a szovjet kormányt, mint amely valóságos, szuverén hatalommal rendelkezik Oroszországban és ennek a kormánynak az aktusait az angol bíróságoknak is el kell ismerniök.” (Bobrov: *Международно-правовое признание Советского Государства*, 93—94. old.) Lásd még *Scott—Jaeger: Cases on International Law*. St. Paul, 1937. 87—89. old.)

³³ Különösen a szocialista államok gyakorlatában szokásos, hogy az elismerési nyilatkozat csupán az „elismerés” kifejezést használja a „hivatalos” jelzővel vagy minden további megjelölés nélkül. Így pl. Molotov szovjet külügyminiszter levelében, melyet Shartok izraeli külügyminiszterhez intézett, nem jelöli meg, hogy a Szovjetunió de jure vagy de facto ismeri-e el Izraelt: „I inform you in this letter that the Government of the USSR has decided to recognize officially the State of Israel and its Provisional Government.” (M. Brown: *The recognition of Israel*. 620. old.)

³⁴ Ezen a nézeten van *Erich*: „Au cas ou la reconnaissance expresse est donnée sans qu'on détermine d'une façon nette si elle doit être considérée comme étant de jure ou seulement de facto, la valeur d'une reconnaissance de jure doit lui être attribuer.” (*Erich*: I. m. 486. old.)

Ezt a nézetet támasztja alá az államok gyakorlata is. A gyakorlat szerint ugyanis kifejezett de facto elismerésnél az államok mindig meg szokták jelölni, hogy de facto elismerésről van szó, tehát a vélelem amellet van, hogy minden megszorítást kifejezetten kell kinyilvánítani. (Vö. *Bedjaoui*: I. m. 119—120. old.)

hogy ne lennének olyan hallgatólagos magatartások, melyekből önmagában folyik a de jure elismerés vétele, ilyen pl. a normális diplomáciai kapcsolatok létesítése.

A de facto és de jure elismeréssel kapcsolatban felvetődik az a kérdés is, hogy teljesen az állam tetszésére van-e bízva, hogy milyen elismerést ad, vagy vannak ezzel kapcsolatos nemzetközi szabályok, melyek egyes esetekben de jure, más esetekben de facto elismerés adását indokolják?

Amikor az új államot egy már meglevő állam csak de facto ismer el, ezzel bizonyos megkülönböztetést alkalmaz, hiszen az összes többi állammal való viszonyát rendszerint a de jure elismerés alapján rendezi. Mivel viszont az új állam éppen olyan jogalany mint a többi, az államok egyenlőségének elvét sérti a tartós és indokolatlan megkülönböztetés, vagyis logikusnak látszik, hogy valami különös ok szolgáljon a megkülönböztető magatartás alapjául. Bár az államok nincsenek arra kötelezve, hogy de jure elismerést adjanak — hiszen nincs elismerési kötelezettség sem — mégis a nemzetközi jog alapelveivel a de jure elismerés van összhangban. A de facto elismerést bizonyos sajátos körülmények indokolhatják, így elsősorban az, ha az új állam még nem jött véglegesen létre, mint pl. ez volt a helyzet 1961 előtt a függetlenségéért harcoló Algéria esetén. Miután az ilyen körülmények megállapítása az államok mérlegelésétől függ, így ezzel kapcsolatosan az állami politika jóhiszeműségének kérdése vetődik fel. Mindenesetre a szocialista tábor országai úgyis szólván alig alkalmazzák a de facto elismerést.³⁵

2. Eseti vagy ad hoc elismerés

A de facto elismerés ha korlátozott terjedelemben is — mindig bizonyos állandó jellegű és általános kapcsolatok felvételét eredményezi a két állam között. Az állami gyakorlatban előfordulnak esetek, amikor a régi és az új állam között az érintkezés csak egyetlen, konkrétan meghatározott esetre szól, és az ügy elintézése után a két állam minden kapcsolata ismét megszakad. Ilyenkor hivatalosan az el nem ismerés állapota forog fenn, legalább is a régi állam erre az álláspontra helyezkedik, de mégis kénytelen egy-egy felmerült ügyet az új állammal elintézni. Így pl. a Szovjetunió hivatalosan sem de jure, sem pedig de facto nem ismerte el Mandzsukuo államot, de mivel az vele szomszédos állam volt, kénytelen volt vele nemzetközi szerződést kötni egy konkrét ügy kapcsán.³⁶ Olaszország hivatalosan nem ismerte el a szovjet kormányt, de kénytelen volt vele 1920. április 27-én nemzetközi szerződést kötni „a hadifoglyok és internált polgári személyek kicseréléséről.”³⁷ Nemcsak szerződés kötésére, hanem más jellegű érintkezésre is sor kerülhet, így pl. szükségessé válhat az egyébként el nem ismert államnak meghívása egy nemzetközi konferenciára.³⁸

Ilyen esetekben nincs semmiféle nyilatkozat, mely az elismerést tartalmazná, sőt az elismerő állam éppen az ellenkezőjét jelenti ki, ti. azt, hogy nem ismeri el az új államot. Ennek dacára az egyedi esetre szóló elismerés következik az elismerő állam magatartásából.

³⁵ Vö. Feldman: О некоторых формах и способах признания. 136. old.

³⁶ Az Amur határfolyó tárgyában (Charpentier: I. m. 61. old.)

³⁷ Lásd Bobrov: Международно-правовое признание Советского Государства 86. old.

³⁸ A Kínai Népköztársaság kormányának ilyen jellegű elismerését jelentette az USA részéről, hogy együtt vettek részt az 1954. évi genfi értekezleten.

Az ilyen egyetlen esetre szóló elismerést el kell választani a de facto elismeréstől, amely megszünteti az államok közötti hivatalos el nem ismerés állapotát és tartós kapcsolatok megteremtésére is lehetőséget nyújt.

Az egyetlen esetre szóló elismerést a szocialista nemzetközi jogi irodalomban gyakran „tényleges” elismerésnek nevezik, így ezt a kifejezést használja az 1964. évi szovjet nemzetközi jogi tankönyv egyik társszerzője Zadorozsnűj is.³⁹ A „tényleges” kifejezés talán az ilyen elismerést megkülönbözteti a „hivatalos” elismeréstől, az elnevezés azonban mégsem szerencsés. Maga a „de facto” elismerés is már tényleges elismerést jelent, viszont attól Zadorozsnűj is megkülönbözteti az egyetlen esetre szóló elismerést. Nézetem szerint sokkal célszerűbb az ilyen egyetlen esetre szóló elismerést eseti, *ad hoc*⁴⁰ elismerésnek nevezni, mivel jellegét, következményeit tekintve nem azonos a de facto elismeréssel. Az „ad hoc” elnevezés továbbá kifejezi azt is, hogy az elismerés csak egy konkrét esetre szól.

Egyetlen esetre szóló, sajátos jellegénél fogva, *ad hoc* elismerés csak olyan jellegű magatartás útján adható meg, mely nem jelent tartós kapcsolatot. Ennélfogva pl. egy nemzetközi szerződés megkötése csak kivételes esetben tekinthető ilyen elismerésnek. A szerződés megkötésének a tényéből, ha az jövőbeni magatartásokat ír elő a szerződő felek részére, állandó kapcsolat következik be, amely mellett az el nem ismerés állapota már nem tartható fenn. A szerződéskötés ténye tehát csak akkor minősül *ad hoc* elismerésnek, ha a megkötött szerződés nem tartalmaz ismétlődő magatartási szabályokat, hanem egyetlen esetre szóló ún. ügyintéző szerződés. Ilyen volt a már említett olasz-szovjet szerződés a hadifoglyok és internált személyek kicseréléséről. Ilyen szerződésnek minősül továbbá az a szerződés is, amelyet 1958. június 18-án az NDK és Belgium kötöttek egy, az NDK területére berepült belga pilóta és az általa vezetett repülőgép kiadása tárgyában.⁴¹

Az *ad hoc* elismerés nemzetközi jogi következményei a gyakorlatban még pontosan nem alakultak ki, kétségtelen azonban, hogy a de facto elismeréstől megkülönböztethető az alábbi sajátosságai miatt:

a) Az *ad hoc* elismerés csak egy konkrét esetre szól, nem eredményezi a kapcsolatok tartós felvételét, ennél fogva csak eseti jellegű magatartás minősül ilyen elismerésnek.

b) Az elismerést magában foglaló cselekmény ellenére hivatalosan az államok között az el nem ismerés állapota áll fenn,⁴² sőt, rendszerint az *ad hoc* elismerést tartalmazó cselekménnyel kapcsolatban is hangsúlyozni szokták, hogy az nem jelenti az új állam, vagy kormány elismerését.⁴³ Természetesen ilyen hivatalos álláspont ellenére is nyilvánvaló, hogy pl. nemzetközi szerződés megkötése államként való elismerést jelent, függetlenül attól, hogy a konkrét szerződés milyen kötelezettségeket tartalmaz.

³⁹ Zadorozsnűj: I. m. 173. old. A szocialista nemzetközi jogi irodalomban ugyanezt az elnevezést használja Feldman: Признание правительств 54. old., M. Genovszki: Основы на международното право. Szófia, 1956. 97. old., (idézi Feldman: Признание правительств 54. old.)

⁴⁰ Ezt az elnevezést használja Bobrov is a Szovjetunió elismeréséről szóló, már többször idézett munkájában. Lásd 86. old.

⁴¹ Lásd Herder—Wünsche: I. m. 931. old.

⁴² Vö. Feldman: Признание правительств 54. old.

⁴³ Így pl. a berlini értekezlet hivatalos közleménye, amit a Szovjetunió az Egyesült Államok, Franciaország és Nagy-Britannia adtak ki a Kínai Népköztársaságnak az 1954. évi genfi értekezletre való meghívására, kimondta, hogy ez a meghívás nem tekinthető (diplomáciai) elismerésnek.

AZ ÁLLAM ELISMERÉSÉNEK MÓDJAI ÉS FORMÁI

1. Egyéni és kollektív elismerés

Az új állam elismerésének joga a már létező államokat, nem pedig a nemzetközi jogközösséget mint egészet illeti meg. Amikor tehát az elismerés módjaival kapcsolatosan az egyéni és kollektív elismerésről beszélünk, a megkülönböztetés csak mennyiségi különbséget takar. Más szóval a kollektív elismerés alatt nem az államok egy csoportjának, vagy az államok összességének közös és egységes aktusát, hanem az egyes államok által egyidőben adott több egyéni elismerést kell érteni. Az új állam elismerésének a megadása mindig egyéni aktus, mely két állam egymásközi viszonyát érinti. *A kollektív elismerés az ilyen különböző egyéni aktusok szándékos egybehangolását jelenti.* Ebből következőleg az új állam elismerése nem egységes aktus akkor sem, ha kollektív elismerésről van szó, ebben az esetben is az elismerés az egyéni aktusok egész sorát tételezi fel.

Az új állam elismerése rendszerint az egyes, már megelőzőleg létező államok külön-külön megadott aktusa útján történnek. Ez szükségszerűen időbeli eltérést jelent az egyes elismerési aktusok között. Az állam elismerése ennél fogva időben kiterjedt folyamat, a teljes, tehát minden létező állam részéről történő elismeréshez hosszú idő szükséges, sőt a történelemben előfordult már az is, hogy az új állami alakulat meg sem érte saját maga teljes elismerését.¹ Normális körülmények között azonban egy bizonyos idő után az új állam bár külön-külön, de valamennyi államtól megkapja az elismerést.

Ritkábban és kivételesen az új államot a már létező államok egy része kollektíve ismeri el. Az elismerési aktus ebben az esetben is az egyes államok egyéni ténye marad, amely fölött maguk diszponálnak. Ez nem jelenti azt, hogy az egyes államok elismerési aktusai egymástól teljesen függetlenek. Ha pl. az új állam államfője ugyanazon a napon egyszerre 50 olyan táviratot kap, melyek mindegyike az új állam elismerését tartalmazza, még nincs kollektív elismerésről szó. *Kollektív elismerésről csak akkor beszélhetünk, ha az egyes államok elismerési aktusai között bizonyos összefüggés van, vagyis az egyes államok szándékosan, a többi állam elismerési szándékáról tudva sőt kifejezetten az együttes cselekvésre irányuló akaratval adják meg az elismerést az új államnak.* A kollektív elismerés rendszerint nemzetközi szerződésben, vagy nemzetközi értekezleten² történik, de nincs kizárva a kollektív hallgatólajos

¹ Így a második világháború folyamán Németország által létrehozott egyes bábállamok (Szlovákia, Horvátország), vagy a korábban japán segítséggel megalakított Mandzsukuo csak a tengelyhatalmak részéről kaptak elismerést, a többi állam létezésüket nem ismerte el és később sem került erre sor, mivel az említett államok nem élték túl a tengelyhatalmak katonai vereségét.

² A nemzetközi jogi irodalomban a kollektív elismerésre leggyakrabban felhozott példák: Görögország elismerése az 1930. február 3-i londoni jegyzőkönyv útján Olaszország, Franciaország és Nagy-Britannia részéről, a Német Birodalom elismerése az 1871. január 24-i londoni jegyzőkönyvben Nagy-Britannia, Ausztria, Francia-

elismerés sem.³ A kollektív elismerésnek épp úgy, mint az egyénileg megadottak a hatálya csak az abban résztvevő államokat köti, ami azt jelenti, hogy a kollektív elismerés nem teszi befejezetté az elismerés tényét, tehát utána pl. még más kollektív, vagy egyéni elismerések következhetnek. Az állam kollektív elismerése általában az elismerés kollektivizálásának kérdése szoros összefüggésben van az új államok nemzetközi szervezetekben való felvételével.

2. Az állam elismerése és a nemzetközi szervezetbe való felvételének kérdése

A nemzetközi szervezetben való tagság, illetve a nemzetközi szervezetbe való felvétel formáját tekintve hasonlít a kollektív elismeréshez, de figyelemmel a felvétel jogkövetkezményeire, attól mégis megkülönböztethető. A kollektív elismerés — mint láttuk — az egyes államok önálló egyéni aktusainak összessége. Az állam nemzetközi szervezetbe való felvétele nem a tagállamok aktusainak összessége, hanem a szervezetnek, mint egésznek egyetlen aktusa. A kollektív elismerés az elismert állam és a kollektív elismerésben résztvevő egyes államok viszonyára külön-külön vonatkozik, a nemzetközi szervezetbe való felvétel és az ebből eredő tagsági viszony elsősorban a tagnak a szervezethez, mint egészhez való viszonyát érinti. A kollektív elismerés az elismerést megadó valamennyi állam akaratának eredménye, a nemzetközi szervezetben való részvételhez rendszerint elég a tagállamok többségének erre irányuló akaratát. Az új állam elismerése és a nemzetközi szervezetbe való felvétele viszonyában a kérdések egész sora vetődik fel: így tisztázandó mindenekelőtt, hogy mi a viszony az elismerés és a nemzetközi szervezetbe való felvétel között, előfeltétele-e a felvételnek az új állam előzetes elismerése a tagállamok részéről, végül hogy a felvétel ténye elismerésnek tekintendő-e azon tagállamok tekintetében, melyek előzőleg nem ismerték el az új államot.

Ami a kérdés általános vonásait illeti, Feldman szovjet nemzetközi jogász azon a nézeten van, hogy a nemzetközi szervezetben való részvétel joga nincs összekötve az elismeréssel, ez a joga az államnak nemzetközi jogalanyi minőségéből következik.⁴ Ezzel kapcsolatosan azonban meg kell állapítani, hogy a jogalanyiságból nem folyik szükségképpen a nemzetközi szervezetben való tagság jogi lehetősége, az olyan korlátozott jogalanyisággal rendelkező szervezet, mint pl. a hadviselőként elismert felkelő párt, nem lehet nemzetközi szervezet tagja. A nemzetközi szervezetek tagjai csak államok lehetnek, a tagsághoz való jog tehát nem a jogalanyiság általános sajátja, hanem az államiságból következik.

Ami az elismerés és a nemzetközi szervezetben való tagság közötti összefüggést illeti, nincs olyan nemzetközi szervezet, amelynek szabályzata az új állam felvételének kötelező feltételeként előírná a kérdéses állam előzetes el-

ország, Olaszország, Oroszország és Törökország részéről, Szerbia, Montenegró és Románia kollektív elismerése az 1878. évi berlini kongresszuson, Albánia elismerése a nagyhatalmak részéről az 1913. évi londoni értekezleten. (Lásd Kunz: Anerkenntung, 44–45. old.)

³ Hallgatóságos, kollektív elismerés pl., hogy egy új államot az aláírók meg hívják egy többoldalú nemzetközi egyezményhez való csatlakozásra. Így történt pl. Belgium elismerése. (Lásd Kunz: Anekennung, 46. old.)

⁴ Feldman: Признание государств 52. old.

ismerését az egyes tagállamok részéről.⁵ Az egyes nemzetközi szervezetek gyakorlatát vizsgálva azonban találkozhatunk olyan törekvésekkel, melyek az előzetes elismerést általános tagsági feltételnek kívánták tekinteni. A jelen munkában nem kívánom az elismerés és a nemzetközi szervezetbe való tagfelvétel viszonyát valamennyi nemzetközi szervezet tekintetében kifejtetni, a felmerült problémák megoldása szempontjából az univerzális jellegű nemzetközi szervezetek gyakorlatának a megvizsgálása is elegendőnek látszik.

a) Az állam elismerése és a Nemzetek Szövetségébe való felvétele

Ha a tételes nemzetközi jogi szabályozást, tehát a Nemzetek Szövetségének az Egyezségokmányát vizsgáljuk, abból kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy az nem tartalmazott olyan tagsági feltételt, mely a tagfelvételt a tagállamok előzetes elismeréséhez kötötte volna.⁶ Mégis a gyakorlatban voltak kiséretek ilyen feltétel érvényesítésére. Így a felvételt kérő államok számára rendszeresített kérdőíveken szerepel egy kérdés, mely a felvételt kérő állam kormányának az előzetes elismerésére vonatkozott.⁷

Ilyen kérdés létezése a felvételi kérdőíven önmagában még nem bizonyítja azt, hogy a tagállamok előzetes elismerése a tagfelvétel előfeltétele lett volna. Az elismerésre vonatkozó kérdés ugyanis információk szerzését szolgálta. Az egyes konkrét esetek vizsgálata azonban arra mutat, hogy a tagfelvétel elbírálása alkalmával figyelembe vették azt, hogy az új államot elismerték-e,⁸ sőt a balti államok felvételi kérelmét 1920. decemberében a Közgyűlés egyenesen azon a címen utasította el, hogy ezeket az államokat a Nemzetek Szövetségének akkor még egyetlen tagja sem ismerte el *de jure*,⁹ amiből az következik, mintha nemcsak általában elismerés nélkül nem lehetett volna egy állam tagja a Nemzetek Szövetségének, hanem egyenesen előzetes *de jure* elismerés

⁵ I. h.

⁶ A tagsági feltételeket az Egyezségokmány 1. cikke határozta meg. E cikk szerint az államok egy része, mint aláíró államok a Szövetség eredeti tagjai lettek, rájuk nézve tehát tagsági feltételek nem voltak megállapítva. Az államok egy másik csoportja, melyet a függelék külön megnevezett (így pl. Argentína, Dánia, Svédország, Venezuela, stb.), az Egyezségokmány életbelépésétől számított 2 hónapon belül csatlakozhatott a szervezethez egyoldalú nyilatkozat útján. Ezzel a nyilatkozással ezek az államok szintén a szövetség eredeti tagjai lettek, számukra tehát szintén nem voltak tagsági feltételek előírva. Az összes többi állam már csak úgy lehetett tagja a Nemzetek Szövetségének, ha hajlandó volt hathatós biztosítékot nyújtani azon szándékáról, hogy nemzetközi kötelezettségeit teljesíteni fogja és hogy elfogadja azokat a szabályokat, amelyeket szárazföldi, tengeri, úgyszintén légi hadereje és hadi felszerelésére nézve a Szövetség jónak lát megállapítani." (A Nemzetek Szövetsége tagságának feltételeiről részletesebben lásd: *Schücking-Wehberg: Die Satzung des Völkerbundes*. Berlin, 1924. 180—192. old. és *Mengele Ferenc: A népszövetség jogi és politikai rendszere*. Budapest, 1927. 81—106. old.)

⁷ A felvételi kérdőív b) kérdése a következő volt: „Le gouvernement qui a fait la demande, a-t-il été reconnu de jure ou de facto et par quel États?” (Kunz: *Anerkennung*. 21. old., valamint *H. Aufrecht: Principles and practices of recognition by international organizations*. The American Journal of International Law. 1949. 679. old.)

⁸ Így Abesszínia felvétele alkalmával az albizottság megállapította, hogy „az Abesszín Császárságot több hatalom elismerte és vele szerződéseket kötött.” (Kunz: *Anerkennung*. 22. old.)

⁹ *Lauterpacht: De facto recognition*. 177. old. 1. jegyzet.

lett volna a tagfelvételhez szükséges. A kérdés azonban csak az első közgyűlésen vetődött fel, a későbbi időszakokban az előzetes elismerés, mint a tagság általános előfeltétele, már nem merült fel.¹⁰

Ha voltak is törekvések annak megkövetelésére, hogy a felvételt kérő állam már előzetesen elismert legyen, olyan feltételt azonban, hogy valamennyi tagállam által az új állam elismert legyen, a Nemzetek Szövetsége sem támasztott. Ugyanakkor az is természetes, hogy a felvételt kérő új államnak bizonyos támogatókra volt szüksége ahhoz, hogy a felvételét meg is szavazzák. Az öt szavazataikkal támogató államok egy része nyilvánvalóan azok közül került ki, amelyek az új államot már megelőzőleg elismerték. Az állam felvételét tehát nagymértékben elősegítette az, hogy a felvétel előtt néhány tagállam már elismerte, az előzetes elismerésről mint jogi feltételről azonban nem beszélhetünk. Ez azt jelenti, hogy lehetett és tényleg volt is olyan tagja a Nemzetek Szövetségének, amelyek kormányát felvétele alkalmával még nem ismerte el a Szövetség valamennyi tagállama. Így pl. Argentína, Svájc és Belgium tagjai voltak a Nemzetek Szövetségének 1934-1939 között, tehát abban az időben, amikor a Szovjetunió is tag volt, azonban a belépés előtt, sőt utána sem ismerték el a Szovjetuniót.¹¹ Nem lehetett az előzetes elismerés a tagfelvétel feltétele más okból sem. A Nemzetek Szövetsége Egyezségkönyvének 1. cikke szerint ugyanis a Szövetség tagja lehetett olyan dominium, vagy gyarmat is, amely önkormányzattal rendelkezett. Így lett a Nemzetek Szövetségének alapító tagja pl. India, amely ebben az időben még nem volt független állam. Az ilyen tagok tekintetében az államként való elismerés semmiképpen nem lehetett a tagfelvétel előfeltétele, a példának felhozott India esetén az államként való elismerés az indiai függetlenség elnyerése, tehát 1947 után következett csak be, amikor a Nemzetek Szövetsége már megszűnt.

A felvételt kérő állam általános és előzetes de jure elismerése nem volt tehát a Nemzetek Szövetségébe való tagság általános feltétele.¹² Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy minek minősült az új állam felvétele a Nemzetek Szövetségébe, a nemzetközi jogi irodalomban megoszlanak a nézetek.

Sokan azon a nézeten vannak, hogy az új állam felvétele a Nemzetek Szövetségébe, egyenlő ezen állam de jure elismerésével.

Így W. Schücking és H. Wehberg közös munkájukban arra az álláspontra helyezkednek, hogy a de jure elismerés nem egyéb, mint diplomáciai képviselők küldése, tehát a nemzetközi kapcsolatok felvétele, ez viszont szükségképpen folyik a Nemzetek Szövetségében való tagságból.¹³ Nézetük szerint a Nemzetek Szövetsége két tagja között szükségképpen diplomáciai kapcsolatok álltak fenn és ezért egy államnak a Nemzetek Szövetségébe való felvétele ennek az államnak az elismerését jelenti a Szövetség valamennyi tagja részéről.¹⁴ Ez a felfogás a Nemzetek Szövetségébe való felvételt a kollektív de jure

¹⁰ *Feldman: Признание государств*, 53. old.

¹¹ Lásd *Aufricht*: I. m. 680. old.

¹² Hasonlóan *Kunz: Anerkennung*, 25. old.

¹³ *Schücking—Wehberg*: I. m. 184—185. old.

¹⁴ *Schücking—Wehberg*: I. m. 185. old. Ugyanezen a nézeten van *Kunz*: „Die Aufnahme eines Staates in den Völkerbund bedeutet seine de jure — Anerkennung durch alle Völkerbundstaaten die ihn bisher noch nicht anerkannt haben.” (*Kunz: Anerkennung*, 25. old.) és *Fauchille* is: L'admission d'un organisme dans la Société des Nations entraîne sa reconnaissance comme Etat, puisque les pouvoirs qui sont confiés aux membres de la Société des Nations impliquent qu'ils ont, non pas

elismerés egyik formájának tekintette.¹⁵ A kérdést megoldotta volna Argentína javaslata, melyet a Nemzetek Szövetsége első Közgyűlésén terjesztett elő. Ennek értelmében minden, a nemzetközi jogközösség által szuverénnek elismert állam teljes joggal részt vehetett volna a Szövetségben, ezt a javaslatot azonban nem fogadták el.¹⁶ A kérdés megvitatására egyébként a Közgyűlés 1920. november 20-án létrehozott egy bizottságot Anzilotti, van Hamel és Kaackenbeeck részvételével. De a bizottság nem tudott egységes véleményt kialakítani a tekintetben, hogy a tagfelvétel elismerést jelent-e vagy nem.¹⁷

Nézetem szerint a Nemzetek Szövetségébe való felvétel nem jelentette az új állam de jure elismerését a Szövetség tagállamai részéről. Az ugyan kétségtelen, hogy a tagként való felvétel elismerést jelentett, vagyis a tagállamok elismerték az új államnak azt a jogát, hogy résztvegyen a Szövetség szerveinek ülésein és a határozatok hozatalában. Ez az elismerés azonban csak a Szövetségen belüli kapcsolatokra és jogokra vonatkozott és nem pótolta az egyes államok által külön megadott de jure, vagy de facto elismerést.¹⁸ Egyes államok kifejezetten is kinyilvánították, hogy a Szövetségben való tagságot elválasztják az elismeréstől és tényleg voltak olyan államok, melyek tagjai voltak ugyan a Nemzetek Szövetségének, de nem ismerték el egymást.¹⁹ Másrészt, ha a Nemzetek Szövetségébe való felvétel de jure elismerést jelentett volna a felvétel idején az elismerést még visszatartó államok részéről, úgy a Szövetségből való kizárás viszont csak az elismerés visszavonásának lenne minősíthető, ami a diplomáciai kapcsolatok megszakítását is jelentette volna. Ezzel szemben a kizárt tag²⁰ továbbra is diplomáciai kapcsolatokat tartott fenn a Nemzetek Szövetsége tagállamaival, illetve voltak olyan tagállamok, melyek tagjai voltak a Szövetségnek, de nem tartottak fenn diplomáciai kapcsolatot egymással.²¹ A Nemzetek Szövetségébe való felvétel tehát csak a Szövetségen belüli elismerést jelentett és nem volt azonos az állam elismerésével.²²

A Nemzetek Szövetségébe való felvétel és az állam elismerése a Nemzetek Szövetségének megszűnése miatt ma már csak történeti jelentőséggel bír, ellenben igen érdekes az elismerés kérdésének a vizsgálata az ENSZ relációjában.

seulement la jouissance, mais encore l'exercice des droits d'un Etat." (Fauchille: I. m. I. 1. 334—335. old.)

¹⁵ Így pl. G. Scelle a teória egyik képviselője ezzel kapcsolatosan így ír: „Ainsi nous assistons à une évolution du droit de la reconnaissance internationale. Jusqu'ici ce droit était individuel; il devient collectif. Le droit international laissait à chaque Etat en particulier la faculté de dire s'il estimait fondées les prétentions de telle ou telle nation, de telle ou telle collectivité à l'indépendance... Désormais ce sera la Société des Nations qui sera investie de cette fonction..." (G. Scelle: Le Pacte des Nations et sa liaison avec le traité de paix. Paris, 1919. 255—256. old.)

¹⁶ Feldman: Признание государств, 53. old.

¹⁷ Schücking—Wehberg: I. m. 184. old.

¹⁸ Ugyanígy Aufricht: I. m. 680. old., Erich: I. m. 495. old.

¹⁹ Így pl. 1920-ban Kolumbia kinyilvánította azt az óhaját, hogy csatlakozni kíván az Egyezségokmányhoz, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy nem óhajta Panama Köztársaság elismerését, amely pedig a versailles-i szerződés egyik aláírója volt. (Lásd Aufricht: I. m. 681. old.)

²⁰ Ilyen egy volt a Nemzetek Szövetsége történetében, éspedig a Szovjetunió.

²¹ Így pl. Svájc csak 1944. október 10-én határozta el magát arra, hogy diplomáciai kapcsolatot vegyen fel a Szovjetunióval. (Lásd Kozsevnyikov: Fejezetek a nemzetközi közjog köréből. 77. old.)

²² Vö. Aufricht: I. m. 680—681. old.

b) Az állam elismerése és az ENSZ-tagság

Az elismerés és az ENSZ-ben való tagság kapcsolata felvetődött már Dumbarton Oaks-ban az Alapokmány kidolgozása kapcsán, ahol a norvég delegáció azt javasolta, hogy vegyenek fel az Alapokmányba olyan rendelkezést, amely szerint az ENSZ-nek joga legyen ajánlásokat tenni a tagállamok felé új államok és kormányok elismerése tekintetében.²³ Ezt a javaslatot azonban, mely az ENSZ-et a kollektív elismerés szervévé tette volna, nem fogadták el.

Ennélfogva az ENSZ Alapokmánya nem tartalmaz semmiféle olyan rendelkezést, amely a tagállamok részéről megadott előzetes elismerést az új állam tagfelvételi előfeltételének tekintené.²⁴ Nem támasztottak ilyen követelményt az ENSZ tagság tekintetében az egyes delegátusok sem,²⁵ sőt Brazília részéről olyan javaslat is elhangzott, amely szerint valamennyi létező és ezután keletkező állam legyen tagja a szervezetnek.²⁶

Mégis a nemzetközi jogi irodalomban találkozunk olyan nézetekkel, amelyek szerint az új állam felvételének és ENSZ-tagságának egyik feltétele, hogy azt az ENSZ tagállamai de facto, vagy de jure elismerjék.²⁷ Miután az Alapokmány külön ilyen feltételt nem ír elő, a tagállamok előzetes elismerése mint felvételi előfeltétel csak akkor jöhet figyelembe, ha a tagság feltételeire vonatkozó rendelkezései ezt implicite tartalmazzák. Kérdés tehát, hogy hogyan értelmezendő az Alapokmány 4. cikke által előírt az a tagsági feltétel, hogy tag lehet az a békeszerető állam, mely az Alapokmányban foglalt kötelezettségeket vállalja és teljesítésére „képes és hajlandó”? Az világosnak látszik, hogy az el nem ismert állam lehet békeszerető és vállalhatja a nemzetközi kötelezettségek teljesítését is.

A másik feltétel, nevezetesen a „képeség” és a „hajlandóság” között az a különbség, hogy a képeség objektív, a hajlandóság pedig szubjektív előfeltétel. Ami ez utóbbit illeti, kétségtelen, hogy megvalósítása kizárólag az állam akaratától függ. A kötelezettségek teljesítésére való hajlandóságot az állam tulajdonképpen már felvételének kérésével bizonyítja, de az államok a kialakult gyakorlat szerint a Biztonsági Tanács és a Közgyűlés belső szabályzatainak előírása alapján külön is tesznek ilyen tartalmú nyilatkozatot.²⁸ Ilyen nyilatkozat esetén a szubjektív feltétel már teljesítve van. A nemzetközi kötelezettségek teljesítésére való hajlandóság tehát független az állam előzetes

²³ Lásd *Feldman: Признание государств*, 53. old.

²⁴ Az ENSZ-tagság feltételeit az Alapokmány 4. cikke tartalmazza: „1. Az Egyesült Nemzetek tagsága nyitva áll minden más békeszerető Állam előtt, amely a jelen Alapokmányban foglalt kötelezettségeket vállalja és a Szervezet megítélése szerint e kötelezettségek teljesítésére képes és hajlandó. 2. Államoknak az Egyesült Nemzetek tagjai közé való felvétele a Biztonsági Tanács javaslatára a Közgyűlés határozatával történik.”

²⁵ Lásd *Feldman: Признание государств*, 53—54. old.

²⁶ I. h.

²⁷ Így ezen a nézeten van a nyugatnémet *J. Soder*. (*Die Vereinten Nationen und die Nichtmitglieder*. Bonn, 1956. 117. old.)

²⁸ Így pl. 1966. február 28-án az NDK Államtanácsának elnöke Walter Ulbricht, az Államtanács nevében a következő nyilatkozatot juttatta el az ENSZ Főtitkárnak: „Im Namen des Staatsrates der Deutschen Demokratischen Republik erkläre ich feierlich, dass die Deutsche Demokratische Republik bereit ist, die Pflichten, die sich aus der Charta der Vereinten Nationen ergeben, zu übernehmen und gewissenhaft zu erfüllen.” (Az idézett szöveget lásd: *Das deutsche Volk und die Vereinten Nationen*, 11. old.)

elismerésétől. A nemzetközi kötelezettség teljesítésére való képesség, mint objektív feltétel már nem a felvételt kérő állam akaratától függ, a kérdés tehát az, hogy képes-e az el nem ismert állam vállalni az Alapokmányban foglalt kötelezettségeket?

Az elismerés hiánya, — mint az előzőekben láttuk — elsősorban az elismerést megtagadó államok felé irányuló nemzetközi cselekvési képességben korlátozza az el nem ismert államot. Az ENSZ Alapokmányából folyó kötelezettségeket azonban a tagállamoknak nem a többi tagállam felé külön-külön, hanem a Szervezet felé kell teljesíteniök. Az el nem ismert állam képes arra, hogy részt vegyen az ENSZ egyes szerveinek a munkájában, hogy tartózkodjon az erőszak alkalmazásától, stb. Ez a képessége államiságából és tagsági jogviszonyából következik, erre akkor is megvan a lehetősége, ha egyes tagállamok egyébként nem ismerik el.²⁹ Ilyen esetek az ENSZ gyakorlatában tényleg elő is fordultak, több államot olyan időpontban vettek fel az ENSZ-tagjaként, amikor azokat még csak a tagállamok egy része ismerte el, így pl. ez volt a helyzet 1947-ben Jemen, 1948-ban Burma esetén. *Ebből következőleg egy új állam az ENSZ-tagja lehet annak dacára, hogy a tagállamok egy része még nem ismerte el.*³⁰ A fentebb mondottak szerint teljesen jogszerű a Német Demokratikus Köztársaság tagfelvételi igénye is,³¹ annak ellenére, hogy a burzsoá államok — politikai okokból — mindeddig megtagadták tőle az elismerést. Az ENSZ célkitűzése az, hogy a világ minden országát magába foglaló, egyetemes békeorganizációvá váljék,³² mely a tagállamok szuverén egyenlőségének elvén épül fel, ezt a célkitűzést pedig csak úgy lehet megvalósítani, ha az Alapokmányban foglalt tagsági feltételeket egyenlően alkalmazzák valamennyi államra.

A másik eldöntendő kérdés, hogy elismerést jelent-e az ENSZ-be való felvétel az elismerést addig megtagadó tagállam részéről? Még pontosabban fogalmazva, a probléma az, hogy *pótolja-e* az ENSZ-be való felvétel az állam által megtagadott de facto, vagy de jure elismerést?

Mind a szocialista, mind a burzsoá nemzetközi jogi irodalomban találkoznak olyan nézetekkel, hogy az ENSZ-be való felvétel az új állam elismerését jelenti azon tagállamok részéről, melyek azt addig még nem ismerték el. Így A. Ulloa perui nemzetközi jogász szerint a Nemzetek Szövetségének létrejötte óta az elismerés kollektív aktussá vált és az általa megteremtett

²⁹ Feldman: Признание государств 55. old. Közismert továbbá, hogy az ENSZ-tagja Izrael, melyet az arab államok hivatalosan nem ismernek el, ennek ellenére ez az állam is képes nemzetközi kötelezettségeit az ENSZ-felé teljesíteni és a felvétele idején is fennállt el nem ismerés nem zárta ki tagfelvételét.

³⁰ Ugyanezen a nézeten van Feldman: Признание государств 55. old., M. Lachs: A többoldalú nemzetközi szerződések. Budapest, 1962. 206—207. old., G. Schirmer: Universalität völkerrechtlicher Verträge und internationaler Organisationen. 213. old. A burzsoa nemzetközi jogi írók közül ezen a nézeten van Kelsen (Principles. 277. old.) és Aufricht: I. m. 703. old. Az ENSZ Főtitkárának Kína ENSZ képviselőjével kapcsolatos memoranduma is megállapítja, hogy egy állam, vagy kormány elismerése egyéni aktust jelent, míg a tagok közé való felvétel kollektív aktus, ezért „it would appear to be legally inadmissible to condition the later acts by a requirement that they be preceded by individual recognition.” (Idézi Q. Wright: I. m. 549. old.)

³¹ Lásd bővebben erről B. Graefrath: Das Recht der DDR auf Mitgliedschaft in den U. N. Deutsche Aussenpolitik, 1966. Heft 6. 664. és köv.

³² Erre mutat rá Lothar Bolz: „Die Universalität der Organisation ein Rechtprinzip ist.” (Die Universalität als Voraussetzung und Ziel der Vereinten Nationen. Deutsche Aussenpolitik, 1964. Heft. 12. 1137. old.)

precedenst követi az ENSZ is, amelybe való felvétel az új állam teljes, de jure elismerését jelenti.³³ Kelsen az Alapokmány 4. cikkében egyenesen olyan rendelkezést lát, melyben az államok átruházták a nemzetközi szervezetre azt a jogukat, hogy egy másik állam létezését elismerjék.³⁴ Nézete szerint a felvétellel ellen szavazó tagok is az Alapokmányban meghatározott jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek az újonnan felvett taggal szemben és ez csak úgy lehetséges, ha az új államot államnak ismerik el, tehát a Közgyűlés határozata az új tag felvételéről „magába foglalja valamennyi tag elismerését, amelyek eddig még nem ismerték el az új tagot államként.”³⁵ Lauterpacht szintén az elismerés kollektív szervének tekinti az ENSZ-t.³⁶ Rolin álláspontja szerint az új állam, mely felvételt nyert az ENSZ-be, azt a védelmet követelheti, amit számára az általános nemzetközi jog nyújt, azonban aktív és passzív követségi joga kétségbe vonható, a felvétel nem prejudikál a diplomáciai kapcsolatok felvételére, mely a tagállamok tetszésére van bízva.³⁷ A szocialista jogászok közül Mrazek azon a nézeten van, hogy az ENSZ-be való felvétel az állam de jure elismerését jelenti.³⁸ Részben hasonló nézeten van Herczeg István is. Álláspontja szerint az el nem ismert új állam tagfelvétele esetén „azok az államok, melyek felvétele mellett szavaznak, magával a szavazatukkal az új államot uno ictu elismerik. Az ellenszavazattal élő, vagy a szavazástól tartózkodó államokra azonban a többségi állásfoglalás önmagában (H. I. kiemelése) csak akkor lehetne kötelező az ő részükről való elismerés tekintetében is, ha az ENSZ-t államfeletti szervezetnek tekintenénk.”³⁹

Az idézett álláspontból kitűnik, hogy e szerint a szavazástól tartózkodó, vagy ellenszavazattal élő államok tekintetében a felvétel nem minősül elismerésnek, de egyébként a többi állam tekintetében elismerést jelent.

Az új állam felvételéből folyó tagsági jogviszony azonban nemcsak az új állam és a többi tagállam közötti kapcsolatra vonatkozik, hanem elsősorban a tagállam és az ENSZ között létesít jogviszonyt. Az új állam felvétele az ENSZ-be jogi státust hoz létre, így azoknak az államoknak is jogaik és kötelezettségeik keletkeznek az új állammal szemben, melyek felvétele ellen szavaztak. A tagságból folyó jogviszony az egyes tagállamok között független attól, hogy a felvételtelkor pro vagy contra szavaztak. Ha tehát az ENSZ-be való felvétel elismerést jelent, akkor az elismerés valamennyi tagállam tekintetében hatályos. Ahhoz nem férhet kétség, hogy az ENSZ tagjai — eltérően a Nemzetek Szövetségétől — csak államok lehetnek, vagyis minden ENSZ-tag állam, így az ENSZ tagállamainak államiségét többek között a szervezetben viselt tagsága is bizonyítja. A tagfelvétel tehát kétséget kizáróan államként

³³ A. Ulloa: *Derecho internacional publico*. Madrid, 1957. Tomo I. 154. old.

³⁴ H. Kelsen: *Principles*. 277. old.

³⁵ Kelsen: *Principles*. 278. old. S. Rosenne izraeli nemzetközi jogász ugyancsak arra a következtetésre jut, hogy az ENSZ jogosítva van államok elismerésére és az egyik szerve által megadott elismerés kötelezi a szervezet többi szervét is. (S. Rosenne: *Recognition of States by the United Nations*. British Yearbook of International Law. London, New-York—Toronto. 1949. 446. old.)

³⁶ Lauterpacht: *Recognition*. 403. old. Jessup amerikai nemzetközi jogász szintén az ENSZ-en belül kívánja az államok elismerését megoldani. Javasolja azt, hogy minden új állam automatikusan legyen a szervezet tagja, ha megfelel az államiség kritériumainak, melyet a Nemzetközi Bíróság állapítana meg. (Jessup: I. m. 50. old.)

³⁷ H. Rolin: I. m. 332—333. old.

³⁸ Idézi Feldman: *Признание государств* 55. old.

³⁹ Herczeg István: I. m.

való elismerést jelent az ENSZ részéről, mely a Közgyűlés felvételi aktusában jut kifejeződésre. Sőt, a Közgyűlés határozata az új állam felvételéről még többet is jelent az új tag államiségének elismerésénél, ugyanis magában foglalja a Szervezet értékelését arról, hogy az új állam megfelel az Alapokmány 4. cikke által előírt felvételi feltételeknek is. A *Közgyűlés felvételéről szóló határozata tehát a világszervezet elismerési aktusát jelenti* az új állam felé, kérdéses azonban, hogy magába foglalja-e ez a határozat az egyes tagállamok részéről megadott elismerést is. Ha elfogadnánk azt a tételt, hogy a tagfelvételi határozat azon államok részéről is de jure elismerést jelent, melyek a felvétel előtt még megtagadták a felvételt kérő állam elismerését, úgy ebből az alábbiak következnenek:

1. ENSZ-tagállamok között államként való de jure elismerés nem képzelhető el, azt a felvétel teljesen pótolja.

2. Az ENSZ-be való felvétellel az elismerést megtagadó és az új állam között ugyanazok a jogkövetkezmények állnak be, mint az ENSZ-en kívüli elismerés esetén.

3. Az ENSZ-tagság kizárás általi megszűnése az elismerés megszűnését, de legalábbis a diplomáciai kapcsolatok megszakítását eredményezné a tagságát veszített és azon államok között, melyek csak az ENSZ-ben való felvétel útján ismerték el a kérdéses államot.

A magam részéről azonban igen problematikusnak tartanám a fenti következtetések bármelyikének levonását, melyek közül már az egyik megdőlése esetén azonnal vitássá válik az az elképzelés is, hogy az ENSZ-be való felvétel de jure elismerést jelent.

Az ENSZ-tagság az egyes tagállamoknak a Szervezethez mint egészhez való viszonyát jelenti. Ahogyan a felvétel nem befolyásolja az államok szervezeten kívüli kapcsolatát, ugyanúgy kötelezettségeket és jogokat is csak a szervezeten belül teremt. Az egymást el nem ismerő államok az azonos szervezetben viselt tagsági viszonyok miatt kapcsolatba kerülnek egymással, így az új államot is a többi államnak el kell ismernie a szervezeten belül, ez az elismerés azonban a szervezeten kívüli érintkezésre már nem vonatkozik.⁴⁰ Az állam, mint az ENSZ-tagja, elfogadta magára nézve azt a korlátozást, hogy ha kisebbségben marad, aláveti magát a többség akaratának, de ez az alávetése csak a szervezeten belüli magatartásra vonatkozhat: „Az állam elismerése az elismerő állam szuverén aktusa és egyenesen kifejezett vagy konkludens tények által kinyilvánított akarata nélkül — állapítja meg Feldman —⁴¹ az elismerés nem jöhet létre.” A szovjet szerzők közül ugyanezen a nézeten van Tunkin is.⁴² Amikor egy tagállam elfogadja egy új állam felvételét az ENSZ-be, nem biztos, hogy akarata kiterjed az ENSZ-en kívüli elismerésre is. Ez világo-

⁴⁰ Hasonló nézeten van *Aufricht* is: „Admission to membership by an international organization constitutes recognition of the state or the government by the organization, but only for the purposes of membership.” (I. m. 703. old.) *Waldock* szerint is a nemzetközi szervezet által megadott elismerés csak a szervezeten belül kötelező. (H. Waldock: General course on public international law. Recueil des Recueil des Cours. 1962. Tome 106. 152. old.)

⁴¹ *Feldman*; Признание государств 56. old.

⁴² *Tunkin* megjegyzi, hogy bár szigorú elméleti alapon nincs kizárva annak a lehetősége, hogy az állam felvételét az ENSZ-be úgy tekintsük, mint az ilyen állam tényleges elismerését a nemzetközi szervezet valamennyi tagja részéről, de másrészt a nemzetközi jog nem írja elő, hogy az állam felvétele vagy részvétele a nemzetközi szervezetben az állam elismerését jelentené az adott nemzetközi szervezet tagjai

san kitűnik akkor, ha arra gondolunk, hogy az ENSZ szervei, így pl. a Közgyűlés határozatait szótöbbséggel hozza. Ezek a határozatok szervezeti kérdésben valamennyi tagállamra kötelezőek, így pl. ha a Közgyűlés megválaszt egy államot a Biztonsági Tanács választott tagjának, ez a határozat a kisebbségben maradt államokra is kötelező lesz. Ugyanígy, ha a Közgyűlés igazolja egy állam delegációjának mandátumát, a tagállamoknak el kell fogadniuk, hogy az említett küldöttség jogosítva van a kérdéses államot képviselni. De ez a kötelezettség csak az ENSZ szervezeti keretein belül áll fenn, így pl. bár az ENSZ — az USA nyomására — mindmáig arra a képtelen álláspontra helyezkedik, hogy Kína képviselőre az ENSZ-ben a Csang-Kai-Sek kormány van jogosítva, ebből még nem származik a tagállamokra olyan kötelezettség, hogy ezt a kormányt ismerjék el Kína képviselőjeként és vele tartsák fenn az ENSZ-en kívüli, pl. a diplomáciai kapcsolatokat. Az ellenkező állítás azt jelentené ugyanis, hogy az elismerés joga nem az államokat, hanem az ENSZ-et illeti meg, mely többségi határozattal és általános jelleggel, tehát a szervezet keretein is túlterjedő hatállyal döntene ebben a kérdésben. Az államok azonban nem ruházták át az ENSZ-re azt a szuverén jogukat, hogy döntsének más államok elismerése kérdésében.⁴³ Az ENSZ-ben való tagság tehát nem pótolja a de jure, vagy a de facto elismerést, az egyes államoknak szuverénitásuktól folyó joguk, hogy maguk döntsék el, melyik állammal kívánnak az ENSZ-en kívül és milyen szinten kapcsolatokat létrehozni.

Az itt kifejtett álláspontból következik, hogy a tagállamok a tagfelvétel alkalmával mint az ENSZ szerve és az ENSZ számára ismernek el, a *felvételi aktus az egyes tagállamok ENSZ-en kívüli kapcsolatát nem érinti*. Az ENSZ-en kívüli kapcsolatok létesítése tehát nem szükségképpen következménye a tagsági jogviszonyoknak.⁴⁴ Ugyanakkor az ENSZ-be való felvétel elismerést jelent, mely egyrészt nemzetközi szervezet által megadott elismerés, másrészt a tagállamok részéről adott olyan speciális államként való elismerés, mely csak az ENSZ-en belüli kapcsolatokra terjed ki. Ez az elismerés nem azonos sem a de jure, sem a de facto elismeréssel, nem teljes, de nem is időleges elismerés. Mint államként való elismerés nem tekinthető korlátozott elismerésnek sem olyan értelemben, hogy az ENSZ-szel kapcsolatos jogok és kötelesek terjedelme tekintetében egy tagállam nem tehet különbséget az általa de jure elismert államok és az általa el nem ismert, de az ENSZ-be felvételt nyert új állam között. Ugyanez az elismerés hatályát tekintve részleges, csak egy meghatározott (az ENSZ-en belüli) viszonyra vonatkozik és ennyiben hasonlít a de facto elismeréshez. Másrészt attól különbözik is, mivel

részéről. (Tunkin: *Пора восстановить представительство Китая в ООН. Международная жизнь*, 1956. 10. szám. 30. old.)

Ezt a nézetet még élesebben juttatja kifejezésre Aufricht: „Egy nemzetközi szervezet kötelekébe való felvétel nem alkot a szervezet egyes tagjai részéről hallgatóság de jure, vagy de facto elismerést.” (Aufricht: I. m. 703. old.)

⁴³ Világosan leszögezi ezt az ENSZ Főtitkárának idézett memoranduma is, mely megállapítja, hogy „az Egyesült Nemzeteknek nincsen hatásköre arra, hogy akár egy új államot, akár egy már létező állam új kormányát elismerje. Ahhoz, hogy az Egyesült Nemzetek általi kollektív elismerés szabálya létrejöjjön, vagy az Alapokmány módosítására volna szükség, vagy pedig egy olyan szerződésre, amelynek megkötésében minden állam részt vesz.” (Q. Wright: I. m. 548. old.)

⁴⁴ Itt csak ismét utalni tudunk arra, hogy vannak olyan tagállamok az ENSZ-ben, melyek a szervezeten kívül egymással semmiféle hivatalos kapcsolatban nincsenek, pl. a francoista Spanyolország és a népi demokratikus államok.

nem ideiglenes jellegű, vagyis a felvétel tényével létrejött tagsági viszonyral véglegesen kialakult. Ideiglenes jellegűnek inkább az a viszony mondható, mely ezeknek az államoknak az ENSZ-en kívüli kapcsolatát jellemzi. Annak megváltozása pl. a diplomáciai kapcsolatok felvétele útján azonban semmiben sem fogja érinteni a tagfelvételen alapuló és az ENSZ-en belüli elismerésből folyó viszonyukat. Más szóval az ENSZ-en kívüli elismerés nem változtatja meg a világszervezetben belüli az elismerés előtt fennállott, a tagságból folyó viszonyt, csupán azt jelenti, hogy a két állam egymás közötti kapcsolata többé nem korlátozódik az ENSZ-en belüli viszonyra. Az ENSZ-ben való felvétel útján történt elismerést a de facto elismeréstől megkülönbözteti továbbá az is, hogy a de facto elismerésen alapuló viszony átalakul a de jure elismerés elnyerése után. Ilyen átalakulás a tagsági viszonyban azonban nem lehetséges, nincs ugyanis de facto tagsági viszony. Amikor megállapítjuk azt, hogy az ENSZ-be való felvétel nem jelenti az új tagállam de jure elismerését, annál kevesebbet jelent, meg kell állapítani azt is, hogy másfelől az ENSZ-tagság joghatásait tekintve egy területen többet jelent a de jure elismerésnél. Az ENSZ-be való felvétel ugyanis az új tag és az összes tagállam között életbe lépteti az ENSZ Alapokmányát, mely a modern nemzetközi jog legfontosabb dokumentuma. Az Alapokmány rendelkezéseinek hatálybalépése az új tag és a többi állam viszonylatában olyan új jogok és kötelezettségek keletkeztetését jelenti, melyek az ENSZ-en kívüli elismerés esetén nem merülnek fel.

c) Elismerés és egyéb nemzetközi szervezetben való részvétel

A nemzetközi szervezetek másik csoportja, ahol az el nem ismert új állam felvétele és így a nemzetközi elismerés kérdése felvetődhet, az ENSZ ún. szakosított intézményei. Ezek az ENSZ-hez hasonlóan univerzális jellegű, vagy legalábbis ilyen jellegre törekvő és speciális, főleg technikai feladatokat ellátó nemzetközi szervezetek, melyeknek a hatásköre nem terjed ki az államok közötti kapcsolatok egészére. A szakosított intézmények által ellátott speciális feladatok, mint pl. nemzetközi együttműködés a hírközlés területén (ez a feladata pl. az Egyetemes Postaunióknak és a Nemzetközi Távközlési Egyesületnek) nem olyan jellegűek, hogy azt csak szuverén államok láthatnák el, illetve ezek önálló ellátása és az ilyen jellegű szervezetben való részvétel még nem bizonyítja azt, hogy a résztvevő közösség tényleg állam. Így pl. az Egyetemes Postaunióknak (UPU) 1957-ben tagjai voltak Belga-Kongó, a francia, a portugál gyarmatok és más, államisággal nem rendelkező területek is.⁴⁵ Ezeknek az államisággal nem rendelkező területeknek a nemzetközi szervezetekben való részvétele nem önálló államiságukat bizonyítja, hanem pl. az UPU esetén csak azt, hogy önálló postaigazgatással rendelkeznek.

Az ENSZ szakosított szervezeteiben való részvétel ténye, az azokban való tagság nem jelenthet államként való elismerést, mivel ezeknek a szervezeteknek nemcsak államok lehetnek a tagjai. Másrészt az el nem ismert olyan új közösség, mely tényleg állam, az ilyen szervezetbe történt felvétel tényével nem nyer elismerést az öt előzőleg el nem ismerő államok részéről. Így pl. az Egészségügyi Világszervezetben, vagy más szakosított nemzetközi szervezetben

⁴⁵ Lásd Yearbook of the United Nations. 1957. New-York, 480—481. old.

való részvétel nem pótolja a hiányzó államként való elismerést, az ezekben való részvétel, illetve tagság adott esetben azonban lehet az államiság egyik bizonyítéka. A szakosított intézményekbe való felvétel rendelkezik ugyan bizonyos joghatásokkal, ezek azonban olyan szűk területre korlátozódnak, hogy nem azonosíthatók az államként való elismeréssel.⁴⁶

Összefoglalva a nemzetközi szervezetbe való felvétel és az államok elismerése közötti viszony jellemző vonásait, megállapítható:

a) Az állam előzetes elismerése a nemzetközi szervezet tagjai részéről nem előfeltétele a kérdéses állam tagként való felvételének.

b) Az államok nemzetközi szervezetbe való felvétele a kérdéses állam ezen szervezet általi elismerését jelenti a tagsággal járó, a szervezet céljait szolgáló jogok és kötelezettségek gyakorlása érdekében.⁴⁷

c) A nemzetközi szervezetbe való felvétel a tagállamok részéről való elismerés is magában foglalja, ez az elismerés azonban csak a szervezeten belüli kapcsolatokra vonatkozik és nem pótolja a hiányzó de jure, vagy de facto elismerést.⁴⁸

d) A nemzetközi szervezetbe való felvétel részleges elismerés, mely terjedelmét tekintve hasonlít a de facto elismeréshez, attól azonban elválasztandó, sajátos elismerést jelent, mely nem ideiglenes jellegű.

e) A nemzetközi szervezetből való kizárás, vagy kilépés nem jelenti az elismerés megvonását.⁴⁹

4. Az elismerés formái, kifejezett és hallgatóságos elismerés

Az elismerés formája alatt azt a magatartást kell érteni, amelyikben az elismerés kifejezésre jut. A nemzetközi jog nem tartalmaz rendelkezéseket arra nézve, hogy milyen formában kell az elismerést megadni.⁵⁰ Az a forma, amelyben az elismerés kifejezésre jut, kétféle lehet: kifejezett⁵¹ és hallgatóságos.⁵²

⁴⁶ A szovjet nemzetközi jogászok közül *Feldman* szintén ezen a nézeten van (*Признание государств* 61. old.)

⁴⁷ Vö. *Aufricht*: I. m. 703. old. *Q. Wright* szintén azon a nézeten van, hogy a nemzetközi szervezetbe való felvétel, mint elismerés, csak az elismerő szervezet hatáskörébe tartozó ügyekre terjed ki. (I. m. 558. old.)

⁴⁸ Ugyanígy *Aufricht*: I. h. *Q. Wright*: I. m. 558. old.

⁴⁹ Ezzel ellentétesen *S. Rosenne* úgy látja, hogy az ENSZ minden szerve, melynek joga van megadni az államként való elismerést, azt vissza is vonhatja, ha a körülmények megváltoznak. (I. m. 447. old.) Ez a nézet az ENSZ-nek szinte államok feletti jelentőséget tulajdonít, hiszen így teljesen a világszervezettől függne, hogy egy állam elismerése meddig áll fenn. Ez a felfogás tagadja az államoknak szuverenitásukból folyó azon jogát, hogy szabadon és egyedül döntsön minden külkapcsolatát érintő kérdésben, így idegen államok elismerése és az abból folyó következmények tekintetében is.

⁵⁰ Vö. *Cserpahina*: „Nincs semmiféle szigorúan meghatározott forma, amelyikben az elismerésnek kifejezésre kell jutnia. (I. m. 222. old.) Hasonlóan *Erich*: „Általánosan elfogadott, hogy egy állam elismerése nincs alávetve semmiféle meghatározott formának...” (I. m. 469. old.) Ugyanezen a nézeten van: *Bonfils*: *Lehrbuch des Völkerrechts*. Berlin, 1904. 110. old., *Gemma*: I. m. 369. old.

⁵¹ Ezt az elismerési formát a szovjet nemzetközi jogi irodalomban gyakran a „világosan kifejezett” (ясно выраженное) kitételrel jelölik. (Lásd *Cserpahina*: I. m. 222. old.)

⁵² Az elismerésnek ezt a formáját *Kazarovec* „feltehető” (подразумеваемый) elismerésnek nevezi. (I. m. 7. old.)

A) *Kifejezett elismerésről* akkor beszélünk, amikor az új állam elismerése szavakban nyer megfogalmazást,⁵³ vagyis amikor szavakba foglalt elismerési akaratnyilatkozattal állunk szemben. A kifejezett elismerési akaratnyilatkozat lehet jegyzék, távirat, melyek kifejezetten elismerési akaratnyilatkozatot tartalmaznak,⁵⁴ lehet továbbá nemzetközi szerződés, melynek egyik rendelkezése kifejezetten tartalmazza az elismerési nyilatkozatot.⁵⁵

A szerződésben foglalt elismerési nyilatkozat lehet egyéni, vagy kollektív,⁵⁶ míg a jegyzék, távirat a gyakorlatban egyéni aktus szokott lenni.⁵⁷ A kifejezett elismerés általában nem hagy kétséget az elismerő állam akaratáról, az elismerés megtörténte ilyen esetben nem vitatható.

A kifejezett elismerés, az elismerés természete megjelölésének hiányában mindig de jure elismerést jelent. Az elismerés kifejezett formája nem nagyon adhat vitára alapot, ellenben korántsem ilyen egyszerű a dolog hallgatóságos elismerés esetén.

B) *Hallgatóságos elismerés.* Az állam hallgatóságos elismerése alatt a nemzetközi jogi irodalomban általában olyan magatartást értenek, amelyből kétségtelenül megállapítható a magatartást kifejtő állam elismerési szándéka.⁵⁸ Ezt az álláspontot azonban nem mindenki fogadja el. Ti-Chiang Chen szerint vannak bizonyos olyan állami aktusok, melyek jellegüknél fogva elismerési szándékot foglalnak magukban és elismerést jelentenek a szándéktól függetlenül is, tehát nem lényeges az, hogy azt az állam elismerési szándékból, vagy anélkül tette.⁵⁹ A vitatott kérdés tehát az, hogy szükséges-e az elismerés vélelméhez annak bizonyítása, hogy a konkludens tényeket kifejtő állam tényleg elismerni akart, vagy pedig olyan cselekmények is vannak, melyek kifejtése az elismerést eo ipso magában foglalják?

Nézetem szerint a megoldás valahol a két nézet között van.

Az elismerés fogalmából kiindulva, ha az elismerés az állam akaratnyil-

⁵³ Vö. Kunz: *Anerkennung*. 46. old.

⁵⁴ Pl. az Algériai Köztársaságot a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság a következő szövegű táviratban ismerte el: „Au nom du gouvernement de la République populaire démocratique de Corée, je félicite chaleureusement l'établissement du Gouvernement Provisoire de la République d'Algérie et ai l'honneur d'informer Votre Excellence que le gouvernement de la République populaire démocratique de Corée a décidé de reconnaître le Gouvernement Provisoire de la République d'Algérie...” (Bedjaoui: I. m. 120. old. 22. lábjegyzet.)

⁵⁵ Pl. Németország Csehszlovákiát a Versailles-i békeszerződés 81. cikkében ismerte el: „L'Allemagne reconnaît, comme l'ont déjà fait les Puissances alliées, la complète indépendance de l'Etat Tchécoslovaque qui comprendra le territoire autonome des Ruthènes au Sud des Carpathes...” (Der Vertrag von Versailles. Berlin 1926.)

⁵⁶ Kifejezett, kollektív nemzetközi szerződés útján való elismerést jelentett pl. az 1878. berlini szerződés 26. cikke: „Die Unabhängigkeit Montenegros wird von der Hohen Pforte und von allen denjenigen der Hohen vertragschliessenden Teile anerkannt welche dieselbe noch nicht zugestanden hatten.” (Fleischmann: *Völkerrechtsquellen*. Halle, 1905. 156. old.)

⁵⁷ Kívételen azonban előfordulhat, hogy a jegyzék kollektív elismerést tartalmaz. Így pl. 1921. január 26-án a párizsi Szövetségi Konferencia elnöke a következő jegyzéket intézte Észtország delegációjához: „Le Conseil Suprême des Puissances alliées prenant en considération les demandes présentées à diverses reprises par votre Gouvernement, a décidé dans sa séance d'aujourd'hui de reconnaître l'Estonie comme Etat de jure.” (Lauterpacht: *Recognition*. 69. old. 1. jegyzet.)

⁵⁸ Vö.: Charpentier meghatározásával: „La reconnaissance est implicite lorsque la conduite d'un Etat laisse présumer son intention de reconnaître.” (I. m. 250. old.)

⁵⁹ Chen: I. m. 189—191. old.

vánítása, úgy elismerésnek csak olyan magatartás tekinthető, mely ilyen akaratot, elismerési szándékot foglal magában, vagy legalábbis nincs olyan, ezzel ellentétes nyilatkozat, vagy cselekmény, mely az elismerési szándékot kizárná. A szándékosság elemét tehát nem lehet a hallgatólágos elismerésből ki-
rekeszteni, hiszen ez utóbbi éppen az elismerési szándék egyik megjelenési formája.

Másfelől nem szabad szem elől téveszteni az állam elismerésének osztályjellegét sem. Az elismerés megadása, vagy megtagadása mögött mindig politikai szimpátia, vagy antipátia rejtőzik, mely viszont az osztályjellegtől függ.⁶⁰ Nem véletlen az, hogy a Mongol Népköztársaságtól éppen a vezető imperialista hatalmak tagadják meg a nemzetközi elismerést és nem nehéz az elismerés megtagadása mögött annak fő okát, ti. a szocialista társadalmi rendszer ellen érzett ellenszenvet megtalálni. A politikai antipátia dacára azonban az államok nem élhetnek egymástól elszigetelten és így néha az államok gazdasági vagy egyéb okokból kénytelenek az el nem ismert állam felé bizonyos magatartásokat kifejezni, pl. nemzetközi szerződést kötni. Ilyenkor a szerződést az állam nem általános elismerési szándékból köti, elhatározásának más oka van pl. gazdasági kényszerűség, mégsem lehet azt mondani, hogy a szerződéskötés ténye nem jelent elismerést. Az elismerési akaratot (szándékot) tehát egészen kell értelmezni és vélelmezni kell az elismerést akkor is, amikor az állam nem önszántából, hanem csak a kényszerítő körülmények miatt kénytelen bizonyos elismerési cselekményt fogadosítani a társadalmi berendezkedése miatt számára nem rokonszenves állammal szemben.⁶¹ Ilyen esetekben az elismerést magában foglaló cselekmény rendszerint csak ad hoc, vagy de facto elismerésnek tekinthető. Az elismerési akarat természetesen ebben az esetben sem hiányzik, csak nem az általános de jure elismerésre, hanem annál korlátozottabb jogkövetkezményekkel járó elismerésre irányul. Az államok hallgatólágos elismerését sokféle magatartás tartalmazhatja.

a) Nemzetközi szerződés kötése

A hallgatólágos elismerési magatartások között jelentős helyet foglal el a nemzetközi szerződések kötése. *A nemzetközi szerződések kötése mint az állam hallgatólágos elismerési formája csak akkor jöhet figyelembe, ha maga a szerződés nem tartalmaz elismerési nyilatkozatot.* Az ezzel kapcsolatosan megvizsgálandó kérdés, hogy milyen hatással rendelkezik a szerződéskötés ténye két állam kölcsönös viszonyára, ha maga a szerződés nem tartalmaz elismerési nyilatkozatot?

Kétoldalú nemzetközi szerződések megkötését olyan államok között, melyek a szerződéskötést megelőzően egymást nem ismerték el, a nemzetközi jogi irodalomban hallgatólágos elismerésnek tekintik.⁶² Az államnak az a potenciális lehetősége, hogy nemzetközi szerződést kössön, nem az elismerésből származik (ha ez nem így lenne, nem is volna szerződéskötés útján elismerhető!), hanem egyenesen következik jogalanyiságából.

⁶⁰ Vö. Cserepahina: I. m. 222. old.

⁶¹ Ellentétes nézet Charpentier: I. m. 251. old.

⁶² Így ezen a nézetten van Bobrov: *Международно-правовое признание Советского Государства.* 85. old., Lachs: I. m. 202. old., Chen: I. m. 192. old., Lauterpacht: (Recognition) 375. old.

Mivel a kétoldalú nemzetközi szerződésben csak két szerződő fél van, így, ha közülük bármelyik is nem ismeri el a másikat a nemzetközi jog alanyaként, a szerződés nem jöhet létre, nem lehet nemzetközi jogi jellege.⁶³ Két állam között létrejött nemzetközi jogi szerződés megkötésének ténye tehát szükségképpen elismerési akaratot foglal magában, ha a szerződő felek előzetesen nem ismerték el egymást.

A nemzetközi szerződés megkötése nemzetközi jogalkotási aktust jelent a szerződő felek akaratmegegyezése útján. Nem lehet egy állammal szemben az el nem ismerés álláspontjára helyezkedni, és ugyanakkor vele együtt nemzetközi jogszabályt alkotni. Kérdés azonban, hogy minden nemzetközi szerződés megkötése azonos hatással rendelkezik-e az elismerés tekintetében?

A nemzetközi jogi irodalomban van olyan nézet, amely szerint a nemzetközi szerződések két csoportba oszthatók, vannak jogszabályt tartalmazó és úgynevezett úgyintéző szerződések.⁶⁴

A szerződések ilyen felosztását a nemzetközi jogi irodalomban számos bírálat is érte,⁶⁵ azt azonban nem lehet tagadni, hogy vannak olyan nemzetközi szerződések, melyek nem jövőbeni magatartási szabályokat hoznak létre, hanem egy már felmerült, konkrét eset elintézésére vonatkoznak. M. Lachs, aki az úgyintéző és jogalkotó szerződések szerinti megkülönböztetést elveti, maga is megállapítja, hogy vannak olyan szerződések, „amelyek ad casum alkalmazzák a jog meglevő elveit, vagy szabályait.”⁶⁶ Vagyis a nemzetközi szerződések egyik csoportja csupán egy konkrét ügyet intéz el, melynek végrehajtása rövid időt igényel és amely után a szerződés hatályát is veszíti. Ilyen szerződés megkötésére ritkán kerül sor olyan államok között, melyek egymást nem ismerik el,⁶⁷ amennyiben mégis előfordul, úgy eseti vagy más

⁶³ Vö. Lachs; I. m. 202. old. Ugyanezen a nézeten van *Feldman* is, aki kifejti, hogy lehetetlen a nemzetközi jog alapvető normáinak és logikájának megsértése nélkül az állammal, mint a nemzetközi jog alanyával szerződést kötni és ugyanakkor kinyilvánítani a nemzetközi jog alanyaként való el nem ismerését. (*Feldman: O некоторых формах и способах признания*, 145. old.)

⁶⁴ Így pl. *Verdross* osztrák professzor a nemzetközi szerződéseket aszerint osztja két csoportra, hogy általános, absztrakt normákat tartalmaznak-e, vagy pedig konkrét dologra, pl. a határ megvonására vonatkoznak. (*Verdross: Völkerrecht*, Wien, 1955. 121. old.) Hasonló különbséget tesz a szerződések között *Oppenheim—Lauterpacht*: I. m. 793—794. old. és *Rousseau* (*Droit International Public*. 19—20. old.), valamint a magyar nemzetközi jogi tankönyv is (*Büza—Hajdú: Nemzetközi jog*, Budapest, 1961. 227. old.). A szovjet nemzetközi jogászok közül ezen a nézeten van *Lisovszkij*, aki jogszabályt létrehozó szerződéseknek tekinti azokat, melyek új normákat hoznak létre, míg úgyintéző szerződés alatt olyan szerződéseket ért, melynek alapján az egyik állam a másiknak átad valamilyen jogot vagy kötelezettséget. Ez utóbbira példának Alaszka 1867. évi eladását hozza fel. (I. m. 230. old.)

⁶⁵ *Kozsevnjikov* ezzel kapcsolatban kifejti, hogy jogforrási szempontból nem lehet a szerződések között különbséget tenni és minden jogszerű szerződés forrása a nemzetközi jognak. (*Некоторые вопросы теории и практики международного договора. Советское государство и право*. 1954. 2. sz. 65. old.)

Elveti a szerződések közötti jogforrási szempontból tett megkülönböztetést *Sursalov* is. *Sursalov: Основные вопросы теории международного договора*. Moszkva, 1959. 117—118. old. *Korovin* professzor szintén azon az állásponton van, hogy „minden szerződésnek, mint a nemzetközi jog alanyaitól, az államoktól kiinduló aktusnak van bizonyos jogszabály létesítő jelentősége.” (I. m. 11. old.)

⁶⁶ Lachs: I. m. 269. old.

⁶⁷ Vö. Lachs: I. m. 204. old.

néven ad hoc elismeréssel állunk szemben,⁶⁸ annak ellenére, hogy az államok az ilyen szerződés megkötését nem tekintik elismerésnek.⁶⁹

Ha viszont a kétoldalú nemzetközi szerződés hosszabb időre szól, nem egy felmerült esetet intéz el, hanem jövőbeni magatartási szabályokat tartalmaz, úgy az ilyen szerződés megkötésének ténye „már magában alapot ad ennek feltételezésére, hogy hallgatólagos elismerés történt.”⁷⁰ Az ilyen szerződésből következő elismerés rendszerint de facto elismerést jelent, ugyanis ha az állam akarata de jure elismerés megadására irányult, úgy azt rendszerint a szerződés valamelyik cikkében szokták rögzíteni.⁷¹ Az el nem ismert államnak ugyanis az az érdeke, hogy az ő elismerésének minősíthető aktusok minél kevesebb félreértésre adhassanak okot.

A szerződés megkötésének különböző mozzanatai vannak. Rendszerint a kétoldalú szerződés megkötését diplomáciai tárgyalások előzik meg, azután következik a szerződések tervezetének elkészítése, majd aláírása és szükség esetén ratifikálása. Ezzel kapcsolatosan felmerül az a kérdés, hogy a szerződéskötés egyes mozzanatai már elismerést jelentenek-e, avagy az elismerés csak a szerződés hatálybalépésekor következik be?

Kétségtelen, hogy a felvetett probléma elsősorban elméleti jelentőségű, de nincs kizárva az sem, hogy a gyakorlati esetekben jelentőséggel bírjon az elismerés időpontja. Amikor a nemzetközi szerződést megkötötték és ezzel megtörtént az állam hallgatólagos elismerése, az ilyen módon elismert államnak lehetősége nyílik többek között arra, hogy a fogadó államban levő vagyona fölött rendelkezzen. Ilyen esetben lényeges lehet az elismerés időpontja.

A szerződés megkötésére irányuló előzetes tárgyalások a két állam közötti kapcsolat felvételét jelentik, ott az egyik állam képviselője a másik állammal, mint a szuverenitás hordozójával lép érintkezésbe. A tárgyalások tényéből azonban mégsem következik az általános elismerés,⁷² a tárgyalások félbe is szakadhatnak és a két állam között újból megszűnhet minden hivatalos kapcsolat. Ennélfogva az államközi tárgyalások folytatásának ténye csak egyetlen esetre szóló ad hoc elismerésnek tekinthető.

A kétoldalú nemzetközi szerződés aláírása már kétségtelenül határozottabb és nagyobb bizonyítékát szolgáltatja az állam elismerési hajlandóságának, különösen ha jövőbeni magatartásokat tartalmazó, az államok kapcsolatát rendező politikai szerződésről van szó. Az elismerés azonban nem az állam megbízottainak, hanem magának az államnak a joga. Természetesen ezt a jogát az állam egyes szervein keresztül gyakorolja, azonban amíg lehetőség van az állam részéről a nemzetközi szerződés hatálybalépésének megakadályozására, pl. a ratifikálás megtagadása útján, addig nem lehet a szerződést megkö-

⁶⁸ Lásd jelen munka III. Fejezetét.

⁶⁹ Pl. Magyarország 1921. július 28-án Rigában egyezményt kötött Szovjetországgal, a Tanácsköztársaság alatt kifejtett tevékenységük miatt börtönbe zárt magyar forradalmároknak hadifogoly tisztelekkel való kicserélése tárgyában. A nemzetközi szerződés megkötésének tényét a magyar kormány nem tekintette elismerésnek, sőt, egészen a második világháború kezdetéig hivatalosan az el nem ismerés álláspontjára helyezkedett a Szovjetunióval szemben.

⁷⁰ Lachs: I. m. 204. old.

⁷¹ Mint pl. a Fülöp-szigetek elismerését tartalmazó manilai szerződés.

⁷² Ugyanezen a nézetten van Chen: I. m. 195. old. Ezzel szemben Fauchille a hallgatólagos elismerésről szólva példaként többek között a tárgyalások kezdetét említi meg. (I. m. I. 325. old.)

töttek és ezzel együtt az elismerést véglegesnek tekinteni. A megerősítésre szoruló kétoldalú egyezmény tehát csak akkor jelent elismerést, ha a ratifikálás az elismerő állam részéről megtörtént.⁷³ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a hallgatóságos elismerés létrejöttéhez feltétlenül szükséges a kérdéses kétoldalú egyezmény hatálybalépése is. Nézetem szerint ha a szerződés hatálybalépése azért nem történik meg, mivel azt az elismerésre váró állam nem ratifikálta, de az elismerő állam már alkotmányos szabályai szerint megerősítette azt, úgy ez utóbbi állam aktusa az új állam hallgatóságos elismerését jelenti még akkor is, ha a kérdéses szerződés később sem lép hatályba. Az elismerés érvényessége ebben az esetben nincs a szerződés rendelkezéseinek az életbe lépéséhez kötve. Igaz, hogy a szerződés nem lépett életbe, az elismerés azonban nem a szerződés életbelépéséből, hanem az elismerő államnak a szerződés megkötésére irányuló magatartásából következik, amit viszont maradéktalanul kifejtett. A szerződés meghíúsulása nem érintette az elismerő állam arra irányuló akaratát, hogy a másik állammal jogi kapcsolatba lépjen. Az elismerés — mint láttuk — akaratnyilatkozat, ez az elismerési akarat pedig megállapítható és bizonyítható a szerződés megkötésére irányuló tevékenységből.

A kétoldalú nemzetközi szerződés hatálybalépése tehát nem szükségképpen feltétele a hallgatóságos elismerés megtörténtének, feltéve ha az életbelépést nem az elismerő állam magatartása hiúsította meg. Ha viszont a nemzetközi szerződés megerősítésre szorul, de az még nem történt meg és ha a kétoldalú szerződést egymást el nem ismerő államok kötötték, az elismerés legfeljebb csak vélelmezhető. Az elismerés ilyen vélelme *praesumptio juris*, mely megdőlhet a ratifikációnak az elismerő állam általi megtagadásával.

A kétoldalú szerződés megkötése tehát szükségképpen elismerési magatartásnak minősül,⁷⁴ melyet bizonyos esetben még az sem érint, ha ez a szerződés nem lép hatályba. A szerződés megkötésének ténye hallgatóságos elismerés, melynek terjedelmét azonban befolyásolja a kérdéses szerződés jellege.

Az állam elismerése és a többoldalú nemzetközi szerződésben való részvétel kérdését egy vonatkozásban részben már érintettem, amikor az elismerés és a nemzetközi szervezetekben való részvétel egymáshoz való viszonyáról volt szó. Az állam felvétele a nemzetközi szervezetbe egyszersmint többoldalú nemzetközi szerződésben való részvételt is jelent, a tagfelvételt nyert állam ugyanis részese lesz a nemzetközi szervezet alapszabályának, mely többoldalú nemzetközi szerződés. A többoldalú szerződésekben való részvétel és a nemzetközi szervezetben való tagság bizonyos fokig egybeesik egymással, ez a fedés azonban nem jelenti azt, hogy a kettő azonos lenne.

A nemzetközi szervezetek alapszabályai a többoldalú szerződéseknek csak egy csekély részét teszik ki. A többoldalú szerződések az államok közötti együttműködést tételezik ugyan fel, ez azonban rendszerint nem nemzetközi szervezet útján történik⁷⁵ és a kétféle együttműködés között is lényeges a

⁷³ Vö. Lachs: „Az utolsó száz év gyakorlata arról tanúskodik, hogy a kétoldalú szerződés ratifikációs okmánya kétségtelen bizonyítéka az ebben a formában megvalósult elismerésnek.” (I. m. 203. old.)

⁷⁴ Ez a nézet a nemzetközi jogi irodalomban eléggé elterjedt, pl. Chen: „It is generally agreed that the conclusion of bilateral treaties constitutes recognition.” (I. m. 192. old.) Ugyanígy Lauterpacht: Recognition, 375. old.

⁷⁵ Pl. ilyen többoldalú, sőt szinte univerzális nemzetközi szerződés az 1963-ban kötött moszkvai atomcsendegyezmény, anélkül, hogy az abban való részvétel nemzetközi szervezeti tagságnak minősülne.

különbőség. Az általános nemzetközi szervezetekben rendszerint a többségi elv érvényesül, ott az új állam felvételének tényével jogi kapcsolatba kerül minden tagállammal, függetlenül attól, hogy ezek a tagállamok ellene, vagy mellette szavaztak. A többoldalú nemzetközi szerződés esetén azonban a résztvevő államnak lehetősége van arra, hogy kizárja a szerződés hatálybalépését saját maga, valamint a szerződésben részes egyik-másik állam között (ilyen hatása lehet pl. a fenntartás ellen emelt kifogásnak).⁷⁶ A többoldalú szerződésben való részvétel tehát csak bizonyos esetekben esik egybe a nemzetközi szervezetben viselt tagsággal.

A többoldalú szerződések létrejövetelének folyamatát vizsgálva szintén több olyan stádiummal találkozunk, melyek elvileg mint hallgatóságos elismerési formák számításba jöhetnek. Így megvizsgálandó a többoldalú nemzetközi szerződést előkészítő konferencián való részvétel, az együttes aláírás és az utólagos csatlakozás, valamint az állam elismerésének kapcsolata.

A nemzetközi konferencián való részvételt, melynek célja egy többoldalú nemzetközi szerződés előkészítése, jogilag a kétoldalú tárgyalások felvételéhez hasonlóan kell minősíteni, hiszen mind a két esetben ugyanarról, ti. az államok közötti hivatalos érintkezés felvételéről van szó. Ezzel kapcsolatban Chen így ír: „Ha tárgyalások kezdése kétoldalú szerződések megkötése céljából nem jelent elismerést, ugyanebből az okból a nemzetközi konferencián való részvétel sem jelent elismerést.”⁷⁷ Ez az egyébként helyes megállapítás egy vonatkozásban korrekcióra szorul. A kétoldalú tárgyalások és a nemzetközi konferencia között nem lehet az elismerés szempontjából egyenlőségjelet tenni. Kétoldalú tárgyalások kezdése két állam között csak ennek a két államnak kölcsönös akaratmegegyezése esetén lehetséges, vagyis nem indulhat két állam között tárgyalás, ha azt bármelyik fél ellenzi. Ellenben nemzetközi konferencia esetén a helyzet másképpen alakul. A konferenciát rendező állam kibocsáthat meghívókat olyan államoknak is, melyek között hiányzik az elismerés. Így előfordulhat, hogy a nemzetközi értekezleten együtt vesznek részt olyan államok, melyek nem ismerik el egymást. Ezek az egymást el nem ismerő államok azonban nem azért vesznek részt közösen nemzetközi értekezleten, hogy ilyen módon felvegyék egymással az érintkezést, hanem mert az egyezmény létrehozásában érdekeltek. Amíg tehát kétoldalú szerződés megkötésére irányuló kétoldalú tárgyalások esetén az elismerési akaratot általában vélelmezni lehet, addig a nemzetközi konferencián való részvétel esetén lehetséges, hogy az el nem ismert állam konferencián való részvétele az el nem ismerő állam akarata, sőt tiltakozása ellenére történik.

Az ilyen tiltakozásnak rendszerint az az alapja, hogy az el nem ismerő állam attól fél, hogy magatartását, pl. hallgatását elismerésnek fogják tekinteni, s ezért tesznek olyan nyilatkozatot, amely szerint az el nem ismert állammal való együttes részvétel a nemzetközi konferencián nem minősíthető ezen állam általuk történt elismerésének.⁷⁸ Az államok szokásos tiltakozása

⁷⁶ Vö. Bokorné: A nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások. Budapest, 1961.

⁷⁷ T. Ch. Chen: I. m. 201. old. Ugyanezt a nézetet fogadja el a szocialista nemzetközi jogászok közül Lachs (I. m. 205. old.)

⁷⁸ Így pl. J. F. Dulles, az Egyesült Államok külügyminisztere az 1954. évi, az indokínai béke helyreállításával kapcsolatos genfi értekezlet — melyen résztvett a Kínai Népköztársaság küldöttsége is — megnyitása előtt kijelentette, hogy „a genfi értekezlet megtartása nem jelenti és nem jelentheti a kommunista Kína diplomáciai elismerését.” (Szabad Nép, 1954. április 23. szám.)

mindenesetre azt bizonyítja, hogy a nemzetközi értekezleten való együttes részvétel ténye alkalmas annak bizonyítására, hogy elismerés történt, ha nem így lenne, az államoknak eszükbe sem jutna el nem ismerési nyilatkozatot tenni. A nemzetközi értekezleten való együttes részvétel — még az államok olyan nyilatkozata esetén is, mely az el nem ismerést deklarálja — nézetem szerint ad hoc elismerést jelent, melyet mint láttuk, nem zár ki az a körülmény sem, hogy két állam között hivatalosan az el nem ismerés állapota van. Azonban a nemzetközi konferencián való részvétel semmiképpen sem minősülhet de jure vagy de facto elismerésnek és ennél fogva indokolatlan az az „olykor előforduló gyakorlat, amely szerint nem hívják meg nemzetközi konferenciákra az egyes államok által el nem ismert államok vagy kormányok képviselőit.”⁷⁹

Ami a nemzetközi szerződésben való részvétel és az állam elismerése közötti viszonyt illeti, a nézetek megoszlanak. Uljanova szovjet nemzetközi jogász szerint a mai nemzetközi jog „nem létesít jogi kapcsolatot a több oldalú nemzetközi szerződésben való részvétel és az állam elismerése között, az elismerés aktusa nem előfeltétele az állam többoldalú nemzetközi szerződésekben való részvételének és az ilyen részvétel nem tekinthető az adott állam valamennyi, a szerződésben résztvevő állam által történt automatikus elismerésnek.”⁸⁰ A kérdéssel a Nemzetközi Jogi Bizottság is foglalkozott a nemzetközi szerződések jogának kodifikálása kapcsán. A vita során kifejezésre jutott az a nézet, hogy a valamennyi állam számára nyitva álló szerződésekben résztvehet elismeréstől függetlenül minden állam, azonban az elismerést el kell választani az egyetemes nemzetközi szerződésekben való részvételtől.⁸¹ Van olyan nézet is, mely különbséget tesz politikai és nem politikai szerződések között⁸² és a szerződés tartalmától teszi függővé az elismerés bekövetkezését,⁸³ míg közbenső álláspontot foglal el Lachs, aki szerint a többoldalú szerződések „gyakran messze túlmennek a normális nemzetközi érintkezés során történő elismerés következményeiként jelentkező jogok és kötelezettségek keretein... A többoldalú szerződés keretei között történő együttműködés nem jelent ugyan elismerést, de egyidejűleg több is és kevesebb is az elismerés aktusánál.”⁸⁴

Nézetem szerint a szerződésben való részvételt és az elismerés kapcsolatát külön kell vizsgálni az együttes aláírás és az utólagos csatlakozás eseteiben. Az el nem ismert állam mindkét módon szerződéses kapcsolatba kerülhet az őt el nem ismerő állammal, mégis a részvétel két módja között bizonyos különbséget tesznek a nemzetközi jogi irodalomban. Az együttes aláírás esetén inkább vélelmezhető a hallgatólagos elismerés, mint az utólagos csatlakozás esetén.⁸⁵ A szerződés együttes aláírása tényéből — ellenkező bizonyíték hiányában — az elismerési szándékra kell következtetni. A szerződés aláírása ugyanis

⁷⁹ Lachs: I. m. 205—206. old.

⁸⁰ H. R. Uljanova. Признание государств и правительств и участие в многосторонних договорах. Советский ежегодник международного права 1961. 312. old.

⁸¹ Vö. Feldman: О некоторых формах и способах признания. 143. old.

⁸² Ezt az álláspontot képviseli Chen, aki szerint „az egyidejű aláírás, ha nem politikai szerződésről van szó, nem foglalja magában az elismerést és az nem pre-judikálja a politikai kapcsolatot a felek között.” (I. m. 206—207. old.)

⁸³ The signing of a multilateral treaty on the other hand, may be presumed to constitute recognition and the presumption depends upon the scope and importance of the matters regulated.” (Chen: I. m. 207. old.)

⁸⁴ Lachs: I. m. 208. old.

⁸⁵ Vö. T. Ch. Chen: I. m. 204. old.

az államnak jogszabályalkotásra irányuló akaratát bizonyítja saját maga és a szerződést kötő valamennyi állam között. Ha az aláíró felek között egymást el nem ismerő államok vannak és nem tesznek az aláírásakor elismerést tagadó nyilatkozatot, úgy a szerződés aláírásának tényéből arra kell következtetni, hogy egymás között új jogok és kötelezettségek rendszerét kívánják kiépíteni és fenntartani, mely csakugyan többet is jelenthet egy egyszerű elismerési nyilatkozatnál. A többoldalú szerződés együttes aláírása olyan tény, amelynek alapján nehéz tagadni az aláíró állam államiségát és elismerést jelent legalábbis a szerződésben foglalt jogok és kötelezettségek tekintetében. Az ilyen elismerés korlátozott, de facto elismerés. Ezt igazolja az államok gyakorlata is, mely arra törekszik, hogy az el nem ismert államokat kirekesszék a többoldalú szerződésekből, vagy ha ezt nem tudják megtenni, olyan nyilatkozatot tesznek, hogy a szerződésben való együttes részvétel nem jelenti az el nem ismert állam általuk történt elismerését,⁸⁶ ami azt bizonyítja, hogy az ilyen együttes részvétel egyébként az elismerés vélelmezésére alapot adó körülmény.

A kérdés most már az, mi a jellege az elismerést tagadó nyilatkozatnak, minősülhet-e az fenntartásnak? A fenntartás az állam olyan nyilatkozata, mely a szerződés rendelkezéseinek módosítására irányul,⁸⁷ míg az elismerést tagadó nyilatkozat nem a szerződés egyes rendelkezéseit kifogásolja, hanem valamilyen szerződő fél államiségát vonja kétségbe. Az elismerést tagadó nyilatkozat tehát nem fenntartás, célja sokszor nem is az, hogy az el nem ismert állam részvételét a többoldalú szerződésben lehetetlenné tegye, hanem a nyilatkozatot tevő állam politikai okokból igyekszik magának szabad kezét biztosítani az el nem ismert állam elismerése kérdésében. Az elismerést tagadó nyilatkozat adott esetben meg sem akadályozza a nemzetközi szerződés életbe lépését a két állam között,⁸⁸ hanem csak egyoldalúan minősíti a szerződésben való részvétel tényét.

⁸⁶ Az ilyen jellegű kérdések tanulmányozására igen jó példát szolgáltat az 1963. augusztus 5-én Moszkvában aláírt atomcsendegyezmény. A valamennyi állam számára nyitva álló szerződést ugyanis száznál is több állam írta alá, köztük több olyan állam, amelyet egyes aláíró államok még nem ismertek el. Több állam ezzel kapcsolatosan nyilatkozatot tett, melynek célja a szerződésben való együttes részvétel elismerési jellegének cáfolása volt. Így pl. az Amerikai Egyesült Államok már 1963. augusztus 2-án, tehát még a szerződés aláírása előtt az alábbi nyilatkozatot tette: „A nemzetközi jog jól megalapozott rendelkezése értelmében az el nem ismert rendszer nem nyer elismerést azáltal, ha olyan állammal együtt lesz részese többoldalú nemzetközi szerződésnek, mely állam őt nem ismeri el... A kormány diplomáciai elismerése, ugyanúgy az állam létezésének az elismerése szándékosság kérdése. Egyetlen kormány sem köteles olyat elismerni, amit nem óhajtott. Az Amerikai Egyesült Államok nem ismerik el, hogy Kelet-Németország államot alkot.” (Le Monde, 1963. augusztus 4. szám.) Az amerikai (és az angol) nyilatkozatra válaszoló, augusztus 23-án kelt szovjet jegyzék rámutatott arra, hogy az angol és amerikai kormány által az NDK tekintetében elfogadott álláspont összeegyeztethetetlen a moszkvai szerződés szellemével. (Vö. Le Monde 1963. augusztus 27-i szám.)

⁸⁷ Vö. Bokorné: A nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások. 140. old.

⁸⁸ Pl. a moszkvai atomcsend-egyezménynek a Német Demokratikus Köztársaság részéről történt aláírásával kapcsolatban Rusk amerikai külügyi államtitkár a senatus külügyi bizottsága előtt a következő nyilatkozatot tette: „Kelet-Németország hatóságai csatlakoztak a moszkvai szerződéshez. A Szovjetunió értesíthet minket erről a csatlakozásról. Mi nem vagyunk kötelesek elfogadni ezt az értesítést és nincs is szándékunkban ezt tenni. De a kelet-német rezsim ezzel kötelezve lesz a szerződés rendelkezéseit tiszteletben tartani.” (Rousseau: Chronique des faits internationaux. Revue Générale de Droit International Public. 1964. 187. old.)

Ha az állam kifejezett nyilatkozata tagadja az elismerés megtörténtét, úgy nehéz vélelmezni ugyanezen állam hallgatólagos elismerési szándékát. Másfelől, amint arról már szó volt, néha a gyakorlati szükségesség kényszeríti az államot bizonyos elismerési cselekményekre, s általános elismerési szándék nélkül is végez bizonyos elismerési cselekményeket, melyek elismerést jelentenek, függetlenül attól, hogy ez az állam minősíti őket. Ha a többoldalú szerződést az elismerő és az elismert állam együtt írta alá és az életbe lép két állam között és rendelkezései jövőbeni magatartási szabályokat írnak elő, úgy az együttes aláírás ténye államként való de facto elismerést jelent.⁸⁹ Lehet ugyan tagadni az elismerés tényét, de nem lehet az állam jogi létezését kétségbevonni. A többoldalú nemzetközi szerződés együttes aláírása még az elismerést tagadó nyilatkozat esetén is elismerést jelent, de ilyenkor csak egy esetre korlátozott, a szerződés megkötésére vonatkozó de facto elismerésről beszélhetünk, mivel hiányzik a teljes elismerésre irányuló szándék.

Ha az el nem ismert állam utólagos csatlakozással válik a többoldalú nemzetközi szerződés részesévé, úgy elismerésről természetesen nem beszélhetünk, hiszen az őt el nem ismerő állam a szerződés megkötésekor esetleg nem is tudhatta, hogy ahhoz később az el nem ismert állam csatlakozni fog. Ha az ilyen csatlakozás tényét elismerésnek minősítene, ez azt jelentené, hogy az elismerés az elismert állam saját tényével — ti. a csatlakozással — következik be.

Nemzetközi szervezetbe való felvétel esetén ugyan az új tagállam csatlakozással lesz részes a nemzetközi szervezet alapokmányának, de ott a szerződésben való részvételt a tagfelvétel ténye teszi lehetővé, ami viszont már nem a felvételt kérő állam cselekménye. A nemzetközi szerződéshez való csatlakozás ténye ezzel szemben másképpen minősül, ha egy olyan állam csatlakozik a nemzetközi szerződéshez, amelyik addig még nem ismerte el a szerződés egyik vagy másik aláíró államát. Ilyen esetben a részleges elismerési szándékot a csatlakozó állam részéről már vélelmezni lehet, ha nem tett a csatlakozás idején az elismerést tagadó nyilatkozatot. Az ilyen nyilatkozat pedig ugyanúgy értékelhető, mint az aláírás idején tett hasonló nyilatkozat.

Összefoglalva a többoldalú nemzetközi szerződésekben való részvétel és az elismerés kapcsolatát, megállapítható, hogy az állam elismerése nem előfeltétele az ilyen szerződésben való részvételnek, másrészt a szerződésben való részvétel csak konkrét, a szerződésben megállapított határok között jelent elismerést.⁹⁰

b) Diplomáciai képviselők küldése és fogadása

Az állam hallgatólagos elismerésének vélelmezésére alapot adó magatartások között kiemelkedő helyet foglal el a diplomáciai képviselők küldése és fogadása. A diplomáciai kapcsolat létesítése ugyanis az állam elismerésének leggyakoribb és legtermészetesebb következménye. A nemzetközi jogi irodalomban általánosan elfogadott, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvétele magában foglalja az elismerést.⁹¹ Ez nem jelenti azt, hogy két állam között a

⁸⁹ Chen hasonló gondolatot fejez ki: „A szerződés el nem ismert résztvevőjének létezése fenntartás útján nem tagadható, éppen úgy, mint a szerződésből folyó kötelezettségeknek a politikai természete.” (I. m. 209. old.)

⁹⁰ Vö. Lachs: I. m. 210. old.

⁹¹ Lásd Charpentier: I. m. 253. old., T. Ch. Chen: I. m. 196. old.

diplomáciai érintkezés felvételének ténye már teljes elismerésnek minősül,⁹² a diplomáciai kapcsolatok felvételét akkor lehet elismerésnek tekinteni, ha az állandó jellegű képviselők cseréjében nyilvánul meg.

Elterjedt az az álláspont, mely a diplomáciai kapcsolatok felvételét két állam között de jure elismerésnek tekinti.⁹³ Valóban a diplomáciai kapcsolatok felvétele, ha az a szokásos úton, tehát diplomáciai rangosztályba sorolt képviselõvezetõk cseréje útján történik, az új állam de jure elismerését jelenti, sõt az ilyen elismerés megtörténtéhez tulajdonképpen kevesebb is elég, tehát pl. az elismerõ államnak olyan kifejezett nyilatkozata, hogy az új állammal normális diplomáciai kapcsolatokat kíván létesíteni.⁹⁴ Az elismerésnek nem szükségképpen következménye a diplomáciai kapcsolatok felvétele,⁹⁵ az elismerés nem is azonos a kapcsolatok felvételével, hanem csak lehetőséget teremti normális diplomáciai kapcsolatok felvételére. Az elismerés tehát tulajdonképpen nem akkor történik meg, amikor az elismerõ állam követe átnyújtja megbízó levelét, hanem már sokkal elõbb, ti. akkor, amikor az elismerõ állam kifejezte normális diplomáciai kapcsolatok megteremtésére irányuló szándékát.

A diplomáciai kapcsolatok felvétele csak akkor tekinthetõ de jure elismerésnek, ha az nagyköveti, követi vagy ügyvivõi rangban levõ képviselõvezetõk cseréje útján történt és a diplomáciai képviselõkre a nemzetközi jog általános szabályai nyerne alkalmazást. Néha az államok a kapcsolatot hivatalos ügynökök (agensek) útján veszik fel,⁹⁶ akik nem teljes, hanem korlátozott dip-

⁹² Így pl. 1955. augusztus 1-én az Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság Genfben nagyköveti szinten tárgyalásokat kezdtek, melyek hónapokig elhúzódtak, ez azonban nem jelentette a diplomáciai kapcsolatok felvételét. A két állam között a kapcsolatok felvétele konkrét esetre (a Kínában élõ amerikai és az Amerikában élõ kínai állampolgárok hazatérése) szólt és mint ilyen a Kínai Népköztársaság kormányának ad hoc elismerését jelentette az Amerikai Egyesült Államok részérõl.

⁹³ Ezen a nézeten van Ustor Endre (A diplomáciai kapcsolatok joga. Budapest, 1965. 91. old.) Így ez a nézet jutott kifejezésre a Nemzetközi Jogi Intézet 1963. évi brüsszeli határozatának 4. cikkében: „La reconnaissance de jure résulte, soit d'une déclaration expresse soit d'un fait positif, marquant clairement l'intention d'accorder cette reconnaissance, tel l'établissement de relations diplomatiques en l'absence de déclaration ou de fait semblable, la reconnaissance ne saurait être considérée comme acquise” (Annuaire. 301. old.)

⁹⁴ Ilyen elismerésnek minõsül pl. a szovjet kormány 1955. június 7-én kelt jegyzéke, melyben a szovjet kormány ajánlotta a Német Szövetséges Köztársaságnak, hogy létesítsenek diplomáciai, kereskedelmi és kulturális kapcsolatokat és kifejezésre juttatta azon óhaját, hogy szívesen látja Moszkvában Adenauert, az NSZK kancellárját. (Lásd Charpentier: I. m. 256. old.)

⁹⁵ Ugyanezt az elvet szögezi le Ádám Antal is: „Az elismerõ nyilatkozat megtevése még nem jelenti a diplomáciai kapcsolatok felvételét az elismert állammal, de indokolt esetben követheti az elismerést a diplomáciai kapcsolatok felvétele.” (A Népköztársaság Elnöki Tanácsa. Budapest, 1959. 233. old.) Az elismerés és a diplomáciai kapcsolatok felvételének egymáshoz való viszonyát Ustor Endre a következõképpen jellemzi: „Az elismerés tehát nem jár szükségszerûen együtt diplomáciai kapcsolatokkal, de a diplomáciai viszony felvétele önmagában teljes, de jure elismerést jelent...” (Ustor: I. m. 91. old.) Ugyanezt a gondolatot fejezi ki Bind-schedler is: „Die Anerkennung braucht aber nicht zu diplomatischen Beziehungen zu führen, während die Aufnahme der diplomatischen Beziehungen die Anerkennung in sich schliesst.” (I. m. 386—387. old.)

⁹⁶ Pl. ilyen jellegû képviselõk tartották fenn a diplomáciai kapcsolatokat 1921—1924-ig Nagy-Britannia és a Szovjetunió között. (Lásd jelen munka III. Fejezetét.) Ilyen jellegû kapcsolat általában a de jure elismerés hiányában alakul ki.

lomáciai mentességekkel rendelkeznek. Gemma szerint az ilyen hivatalos képviselők (agents officiels) küldése hallgatólagos elismerést jelent.⁹⁷ Ez az álláspont annyiban korrigálandó, hogy ebben az esetben az államok közötti kapcsolat átmeneti, ideiglenes jellegű, a szokásostól eltérő terjedelmű és ezért a kapcsolat felvétele nem de jure, hanem de facto elismerést jelent.

c) Konzuli kapcsolatok létesítése

Az államok közötti kapcsolatot nemcsak a diplomáciai képviselők útján szokás fenntartani, hanem konzuli kapcsolatok útján is. A konzuli kapcsolatok fenntartása két állam között nem azonos a diplomáciai kapcsolatok fenntartásával. A diplomáciai kapcsolatok felvétele általában magába foglalja a konzuli kapcsolatok felvételét is, a kettő azonban egymástól élesen megkülönböztethető, mivel a diplomáciai kapcsolatok megszakadása nem szükségképpen eredményezi a konzuli kapcsolatok megszakadását, amint erre a konzuli kapcsolatokról szóló 1963. évi bécsi egyezmény is rámutat.⁹⁸ A diplomáciai kapcsolatok hiánya tehát nem teszi lehetetlenné a konzuli kapcsolatok fenntartását. A kérdés az, hogy diplomáciai kapcsolatok hiányában konzuli kapcsolatok létesítése felfogható-e hallgatólagos elismerésnek?⁹⁹

A nemzetközi jogi irodalom általában azon a nézeten van, hogy konzul küldése az el nem ismert államba nem foglalja magába ennek az államnak elismerését.¹⁰⁰ Másrészt főleg az Amerikai Egyesült Államok gyakorlatában vannak esetek, amikor nem kért új exequaturt konzuljai számára, nehogy az exequatur kérése elismerésnek minősüljön.¹⁰¹ A konzuli kapcsolatok létesítése esetén elsősorban az exequatur kérdése az, melynél az elismerés vétele egyáltalán felmerülhet. A működési engedély kérése ugyanis annak elismerését jelenti, hogy a küldő állam nézete szerint azon a területen, ahol a konzuli kerület van, az az államhatalom érvényesül, amelyiktől a működési engedélyt

⁹⁷ Gemma: I. m. 371. old.

⁹⁸ Lásd a 2. cikk rendelkezéseit: „...2. Le consentement donné à l'établissement de relations diplomatiques entre deux Etats implique, sauf indication contraire, le consentement à l'établissement de relations consulaires. 3. La rupture des relations diplomatiques n'entraîne pas ipso facto la rupture des relations consulaires.” Convention sur les relations consulaires. Revue Générale de Droit International Public. 1964. No. 1. 274. old.

⁹⁹ Magától értetődően normális diplomáciai kapcsolatok létezése esetén a konzulátus létesítése mint elismerési aktus szóba sem jöhet, mivel az előzőleg létrehozott diplomáciai kapcsolat létesítése már elismerést jelentett.

¹⁰⁰ Így pl. Chen szerint a konzul küldése azért nem foglalja magában az elismerést, mivel a konzuli hivatal helyi és nem politikai hatóság. (I. m. 198. old.) Nem tekinti konzulok küldését elismerésnek Rousseau sem. (Droit International Public. 296. old.) Ustor Endre nem tagadja ilyen esetben sem az elismerés lehetőségét, álláspontja szerint „...konzuli kapcsolatok felvétele nem mindig és nem minden körülmények között egyenértékű a de jure elismeréssel.” (I. m. 91. old.) Az idézet nézet szerint bizonyos esetekben a konzuli kapcsolat felvétele akár de jure elismerésnek is minősülhet.

¹⁰¹ Így 1923. májusában az USA bezárta vlagyivosztoki konzulátusát, hogy ne kelljen új exequaturt kérnie a szovjet kormánytól. Vagy 1939. decemberében a danzigi amerikai konzulátust áthelyezték Königsbergbe, nehogy új exequatur kérésének formájában kénytelen legyen elismerni a szabad város annexióját. Amikor pedig 1939-ben az USA exequaturt kért prágai konzulja részére, olyan nyilatkozatot tett, hogy ez nem jelenti Csehszlovákia új státusának elismerését. (Lásd Charpentier: I. m. 254. old.)

kérik. A konzul kinevezése és kiküldése ilyen vélelem megalapozására nem alkalmas. Viszont ha egy állam exequaturt kér a másik állam területén működő konzulja részére, úgy igen nehéz lenne azt állítani, hogy nem létezik az az állam, amelyiktől ilyen engedélyt kért. A konzuli kapcsolatok felvétele másrészt nem teszi szükségtelemmé a de jure, sőt a de facto elismerést sem, ugyanis önmagában a konzuli kapcsolatok fenntartása két állam között nem elégséges a hallgatóságos elismerés vélelméhez. Az bizonyos, hogy ha két állam — mely megelőzőleg semmiféle kapcsolatban nem volt egymással és közöttük a hivatalos el nem ismerés állapota áll fenn — egymással konzuli kapcsolatot létesít, egy lépést tett előre a teljes elismerés felé, de a konzuli kapcsolatok felvétele önmagában még nem elégséges bizonyítéka az elismerési szándéknak. Más, az elismerésre alapot adó egyéb magatartásokkal együtt azonban alkalmas lehet az elismerés megtörténtének igazolására. Jó példa ez utóbbi esetre az Egyesült Arab Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság kapcsolata. Az EAK hivatalosan 1964. februárjáig csak a Német Szövetségi Köztársaságot ismerte el, azzal tartott fenn rendes diplomáciai kapcsolatokat nagykövetségi szinten. Viszont Nasszer egyiptomi államfő meghívása alapján Walter Ulbricht az NDK államtanácsának elnöke 1965. február 24. és március 2. között hivatalos látogatást tett az Egyesült Arab Köztársaságban, ahol államfőnek kijáró tisztelettel fogadták. Figyelemmel arra, hogy az NDK Kairóban főkonzulátust tart fenn, továbbá, hogy az említett látogatás alkalmával az NDK külügyminisztere gazdasági és műszaki együttműködésről szóló megállapodást írt alá¹⁰² az Egyesült Arab Köztársasággal, igen nehéz lenne tagadni a de facto elismerés megtörténtét. A konzuli kapcsolatok létesítése tehát — figyelemmel arra is, hogy az rendszerint együttjár az exequatur kérésével — alkalmas lehet az elismerés megállapítására, főleg ha egyéb, az elismerést bizonyító cselekmények kísérik. A konzul funkciója nem államának képviselője, hanem honfitársai érdekeinek védelmezése, ezért önmagában a konzuli kapcsolatok fenntartása nem hivatalos kapcsolat. Különösen ez a helyzet akkor, amikor a konzulok kiküldése és működése exequatur megadása nélkül történik.¹⁰³ Ez az eset nem foglal magában semmiféle hallgatóságos elismerést.¹⁰⁴ Ellenben az exequatur kérése az új államtól annak elismerését jelenti, hogy az impérium gyakorlására az a hatóság van jogosítva, melytől az exequaturt kérik, ennél fogva az exequatur kérése de facto elismerést foglal magában.¹⁰⁵

d) Az állam elismerése egyéb konkludens tények útján

A diplomáciai kapcsolatok létesítése és a nemzetközi szerződések kötése, valamint a konzuli kapcsolatok felvétele mellett egyéb hallgatóságos magatartások is alkalmasak lehetnek az elismerés vélelmének a megalapozására, ha

¹⁰² Lásd Népszabadság 1965. március 2-i számát.

¹⁰³ Példákat lásd *Lauterpacht: Recognition*. 383—384. old.

¹⁰⁴ Vö. *Lauterpacht: Recognition*. 383. old.

¹⁰⁵ Erre utal a már idézett példákon kívül Nagy-Britannia gyakorlata. Így pl. 1937. november 8-án a brit Külügyi Államtitkárság a francoista hatóságokhoz küldött diplomáciai ágensnek jelentőségével kapcsolatban kijelentette, hogy azért nem küldtek konzulokat, mivel „új konzulok kiküldése, akiket Öfelsége a király nevez ki és akik a salamankai hatóságoktól kaptak exequaturt, olyan rendszabálynak volna tekinthető, amely ezen hatóságok elismerését jelentené.” (*Lauterpacht: Recognition*, 386. old.) További példákat lásd *Lauterpacht: Uo.*

abból az általános elismerési szándék következik. Az egyik kérdés, mely logikusan felvetődik az, hogy maga a hallgatás ténye minősíthető-e az új állam elismerésének? Gyakorlati formában ez úgy vetődhet fel, hogy az új állam megalakulása után kéréssel fordul a többi államhoz, hogy ismerjék őt el. Kérdés az, hogy hogyan értékelendő azon államok magatartása, melyek az elismerést kérő nyilatkozatra nem válaszolnak? A kérdés megoldása az állami akaratkijelentés formáihoz kapcsolódik.

Az állami akaratkijelentésre kötelező formák nincsenek, az állam tehát szándékát elvileg cselekvéstől, nyilatkozattól való tartózkodás útján is kinyilváníthatja. Cavaglieri szerint az állam hallgatása „akkor ér fel a hallgatólagos beleegyezés jogi értékével, amikor a nyilatkozattól tartózkodó államnak beszélni kellett volna ahhoz, hogy kikerüljön bizonyos jogi következményeket.”¹⁰⁶ Anzilotti szerint a hallgatás jogi értéke azoktól a körülményektől függ, amelyek között a hallgatás történt.¹⁰⁷ Ez a meghatározás igen rugalmas, mert így lehetővé válik a hallgatás tetszés szerinti minősítése, ugyanis a körülmények elvileg bármilyen értékelést lehetővé tesznek, mivel nincs két teljesen azonos eset. Nyilvánvaló, hogy magában a hallgatás nem tekinthető pusztán a tiltakozás hiánya miatt elismerésnek,¹⁰⁸ mivel a tiltakozás nem kötelező. Az állam hallgatása, amennyiben összhangban van egyéb cselekményeivel, az egyéb cselekményekből folyó elismerési vélelmet legfeljebb erősítheti vagy gyengítheti. Magának az elismerési magatartásnak kétséget kizárónak kell lenni, a hallgatás mögött azonban, bár lehet elismerési szándék is, de sok minden más is.

Ez nem jelenti azt, hogy az állam elismerési szándékát feltétlenül és kizárólag tevőleges magatartás bizonyítja, adott esetben türebből kétségtelenül kinyilvánulhat az elismerési szándék. Ilyen volt az USA magatartása a Fülöp-szigetek tekintetében; a Fülöp-szigetek a második világháborúig az Amerikai Egyesült Államok gyarmata volt, a háború kezdetén Japán fegyveres erővel a szigeteket elfoglalta. 1942. május 14-én Washingtonban Fülöp-szigetek-i emigráns-kormány alakult meg. Az USA-nak ez a magatartása, hogy eltúrte területén egy olyan terület nevében fellépő kormány megalakulását, mely jogilag addig az ő gyarmata volt, a Fülöp-szigetek függetlensége és ezzel államisága elismerésével egyenlő.¹⁰⁹ A később kötött szerződés csak megerősítette ezt a hallgatólagos elismerést.

Bizonyos esetekben egy állam elismerését jelentheti az elismerés tudomásul vétele is. Amikor pl. az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormánya elismerte

¹⁰⁶ Cavaglieri: Règles générales du droit de la paix. Recueil des Cours. 1929. Tome 26. 513. old.

¹⁰⁷ Anzilotti: I. m. 344. old.

¹⁰⁸ Ezt az elvet mondotta ki egy választott bírósági ítélet Palmas-szigetének hovatarozásával kapcsolatban. A szigetet 1825. óta a hollandok háborítatlanul birtokolták, mégis Spanyolország az 1898. évi párizsi szerződésben Palmas-szigetét a Fülöp-szigetekkel együtt átengedte az USA-nak. Ezt a szerződést 1899. február 3-án Hollandiával hivatalosan közölték, de az nem tett semmi ellenvetést. A választott bírő ezt a hallgatást nem értékelte a szigetről való lemondásnak és az amerikai szuverénítás Palmas-szigetére vonatkozó elismerésének. („The latter Treaty, though it comprises the island in dispute within the limits of cession, and in spite of the absence of any reserves or protest by the Netherlands as to these limits, has not created in favour of the United States any title of sovereignty such as was not already vested in Spain.” Hudson: Cases and other materials on international law. West Publishing Co. 1936. 366. old.)

¹⁰⁹ Lásd K. H. Mattern: Die Exilregierung. Tübingen, 1953. 41—42. old.

a Togoi Köztársaságot (1960-ban), Algéria maga is megalakulóban levő és elismerésre váró állam volt. Miután Ferhat Abbas táviratban üdvözölte és elismerte az új afrikai államot, Sylvanus Olympio togoi államfő válaszüzenetben vette azt tudomásul.¹¹⁰ Az elismerésre adott válasz nem viszontelismerés volt, csupán az elismerés tudomásulvételét tartalmazta,¹¹¹ viszont impliciten benne volt Togo azon nézete, miszerint Algériát és kormányát olyannak tekinti, mint amely jogosítva van államokat elismerni.

Az állam nemzetközi elismerésére tehát minden magatartás, akár tevés, akár nem tevés (tűrés) alkalmas, ha kétséget kizáróan bizonyítja az állam elismerésre irányuló akaratát. A hallgatóságos elismerést azonban óvatosan kell kezelni, mindig vizsgálni kell, hogy fennáll-e az összhang az állam olyan magatartásai között, melyek adott esetben elismerésnek tekinthetők.

4. Az elismerés megadására jogosított szervek

Az elismerés megadása egy nemzetközi jogosítvány gyakorlatát jelenti, kérdéses lehet azonban, hogy ki van jogosítva azt gyakorolni. A megvizsgálandó kérdés konkrétan az, hogy a nemzetközi jog valamennyi alanyát megilleti-e ez a jog, vagy csak az államok vannak jogosítva elismerni?

Az államon kívüli jogalanyok lehetnek a nemzetközi szervezetek és a hadviselőként elismert felkelő pártok is. A nemzetközi szervezetek általi elismerés a szervezetben való tagság kérdésével függ össze, amellyel már foglalkoztunk, ellenben érdekes kérdés a hadviselő fél által megadott elismerés problémája. A hadviselő félként elismert felkelő szervezet alanya a nemzetközi jognak, jogalanyisága azonban korlátozott, csak a háború viselésével kapcsolatos jogokra terjed ki, ezekbe pedig az elismerés joga nem tartozik bele. Ámde a felkelő szervezetek gyakran saját kormánygal rendelkeznek és miután egy bizonyos területet megszereztek, mint nasciturus állam már elismerési jogokat gyakorolhatnak, függetlenül saját elismerésüktől. Ez volt a helyzet Algéria esetében is a függetlenségi harc idején.¹¹² Az elismerés joga a felvetett esetben nem a hadviselő félhez, hanem a megszületőben levő algériai államhoz tapadt, ez tehát nem érinti azt a tételt, hogy az elismerés megadására csak az államok jogosítottak. Kérdéses lehet az is, hogy az államon belül milyen szervek magatartását lehet elismerésnek minősíteni. Ahhoz nem férhet kétség, hogy azok az állami szervek, amelyeknek a tényeit az állam tényeinek kell tekinteni, jogosítva vannak más államokat elismerni, függetlenül attól, hogy azt az államot, melyet képviselnek, más államok elismerik vagy nem ismerik el.¹¹³

¹¹⁰ Lásd *Bedjaoui*: I. m. 123. old.

¹¹¹ „Nous prenons note de la décision formelle du Gouvernement Provisoire de la République Algérienne de reconnaître la République du Togo indépendante et souveraine.” (*Bedjaoui*: I. m. 123. old.)

¹¹² Így az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormánya 1958. szeptember 30-án elismerte a független Guineát, 1960. május 6-án a Togoi Köztársaságot, holott ekkor még az Algériai Köztársaság nem szerezte meg függetlenségét. (Lásd *Bedjaoui*: I. m. 122–123. old.)

¹¹³ Ezzel ellentétben nézetben van *Kunz*, aki szerint az el nem ismert államtól származó elismerés érvénytelen. (*Kunz*: *Anerkennung*. 36. old.) Teljesen bizonytalan azonban először is, hogy hány elismerés hiánya esetén nincs az államnak joga más államot elismerni. Ha viszont „az el nem ismert állam” kifejezés alatt olyan álla-

Az elismerést a gyakorlatban a kormány, ritkábban az államfő szokta végezni.¹¹⁴ Kérdés azonban, hogy mi a jellege a belső bírósági döntéseknek?

Az államon belüli bíróságok döntései néha tartalmaznak rendelkezéseket egyes államok vagy kormányok elismerése tekintetében. Így pl. egy luxemburgi kereskedelmi bíróság 1935. március 2-án kelt ítéletében úgy döntött, hogy a Szovjetunió a Nemzetek Szövetségébe való felvétele azonos a szovjet kormánynak Luxemburg részéről történt elismerésével, amely a Szovjetunió 1934. évi felvétele alkalmával egyébként tartózkodott a szavazástól.¹¹⁵

A belső bíróságok döntései sokszor jelentősek lehetnek államuk és más államok egymás közötti kapcsolatára is, az azokban foglalt nézet bár nem választható el teljesen az állam tényeitől, de nem is azonos azzal. Az állam hivatalos álláspontját a kormány juttatja kifejezésre és ez adott esetben döntően befolyásolhatja az államon belüli bíróság állásfoglalását más államok tekintetében,¹¹⁶ de az elismerés megadására a bíróságok nem jogosultak,¹¹⁷ azok legfeljebb csak levonják a kormány által megadott vagy megtagadott elismerésből folyó jogi következményeket, pl. érvényre juttatják az elismert államnak azt a jogát, hogy külföldön levő vagyona fölött rendelkezze. A belső bíróságok nem döntenek egy állam, vagy egy kormány elismerése tekintetében, hanem inkább kormányuk ténye alapján megállapíthatják, hogy ez az elismerés megtörtént-e már, vagy pedig nem,¹¹⁸ és ennek alapján hozzák meg az ítéletet. A belső bíróság ítéletei tehát nem az elismerés eldöntése, hanem annak megállapítása és következményei szempontjából jelentősek.¹¹⁹

Az államon belüli bíróságok, amikor olyan kérdésekben döntenek, melyek egy idegen állam elismerésével fűgnek össze, néha az elismerésre vonatkozó bizonyos tételeket is leszögeznek. Az ilyen megállapítások az egyes államok nézetét tartalmazzák nemzetközi jogi kérdésekben, adott esetben ajánlatokat is tartalmazhatnak más államok részére és új nemzetközi jogszabály kialakulására vezethetnek, ha azokat más államok is elfogadják, illetve alkalmazni kezdik.¹²⁰

mot. kell érteni, melyet még egyetlen állam sem ismert el, az ilyen megkülönböztetésnek semmi gyakorlati értelme nincs, mivel ilyen államot általában nem igen lehet találni.

¹¹⁴ A Magyar Népköztársaság gyakorlata szerint idegen államok elismerését általában az Elnöki Tanács végzi, azonban „az elismerést kifejezésre juttató külügyi megnyilvánulások nemcsak az Elnöki Tanács külügyi jogainak gyakorlásaként születhetnek meg, hanem a kormány vagy más központi állami szerv külügyi tevékenységének eredményeként is.” (Ádám Antal: I. m. 233. old.)

¹¹⁵ Rousseau: I. m. 313. old.

¹¹⁶ Lásd pl. ezzel kapcsolatosan a Luther—Sagor ügyet.

¹¹⁷ Ezt fejezi ki egy New York-i bíróság 1925-ben hozott döntése is: „The State Department determines whether it will recognize its existence as lawful, and until the State Department has recognized the new establishment the courts may not pass upon its legitimacy or ascribe to its decrees all the effect which inheres in the laws or orders of a sovereign.” (M. Brown.: The legal effects of recognition. 637. old.)

¹¹⁸ Ezt tette pl. New York állam fellebbezési bírósága 1923-ban a Wulfsohn — Szovjetoroszország ügyben: „The Russia Federated Soviet Republic is the existing de facto government Russia... It has not been recognized by the Government of the United States.” (Hudson: I. m. 112. old.)

¹¹⁹ Hasonló nézetét fejezi ki Tunkin is: „A belső bíróságok határozatai eszközként szolgálhatnak a nemzetközi jogszabály fennállásának megállapítására.” (Tunkin: A nemzetközi jog elméletének kérdései. 143. old.)

¹²⁰ Vö. Tunkin: Uo. 144. old.

AZ ÁLLAM IDŐ ELŐTTI ELISMERÉSE ÉS A BEAVATKOZÁS KÉRDÉSE

1. Az állam elismerésének időpontja, idő előtti és elkéssett elismerés

A nemzetközi jogban nem találunk olyan szabályt, amelyik előírná, hogy mely időpontban kell megadni az elismerést.¹ Ha viszont nincs ilyen nemzetközi jogszabály, úgy kézenfekvő, hogy az elismerés időpontját maguk az államok döntenek el. A kérdés csupán az, hogy szabadok-e az államok az elismerés időpontjának a kiválasztásában.

Az állam elismerésének időpontjával kapcsolatosan általánosságban azt lehetne mondani, hogy akkor kell azt megadni, amikor az új állam már létrejött, megszerezte függetlenségét. Ha az elismerés az állam tényleges megalakulása előtt történik, akkor idő előtti, vagy más néven elszórt elismeréssel állunk szemben. A nemzetközi jogi irodalomban idő előtti elismerés alatt általában olyan időpontban megadott elismerést szoktak érteni, amelyet az egyes elismerési tárgyakra meghatározott előfeltételek megvalósulása előtt adnak meg.² Az állam idő előtti elismerésével kapcsolatosan Cserepahina szovjet nemzetközi jogász úgy látja, hogy az elismerés akkor idő előtti, ha az állam egy másik állam ellen folytatott harc során keletkezik, melynek hatalma alól fel kíván szabadulni és az elismerés „túlságosan korán történik.”³

Másrészt az elismerés lehet elkéssett is, ha pl. csak évekkel az új állam megalakulása után történik meg. A jogi minősítést tekintve az elkéssett elismerés okoz a legkevesebb gondot, tekintve, hogy évekkel vagy hónapokkal az új állam létrejövéte után annak tényleges létezése már nem lehet kétséges, másrészt nem jelent különösebb problémát az elismerés tényének minősítése sem. A késedelmes elismerés mögött rendszerint politikai antipátia áll, mely egy időre az elismeréssel késlekedő államot az el nem ismerés politikájára indítja. Ha aztán később az elismerést mégis megadja, az éppen úgy minősül, mintha rendszer időben adta volna meg. Korántsem ez a helyzet az idő előtti elismeréssel.

Ugyanis, ha az állam idő előtti elismerése alatt olyan időpontban adott elismerést kell érteni, amikor az államra meghatározott előfeltételek még nem valósultak meg, úgy ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy az elismerés tárgya, az állam, még nem létezik. Ha ugyanis az állam a valóságban létezik, elismerése nem lehetett elszórt.

¹ Vö. *Cserepahina*: Az elismerés szabad aktus „és az állam akkor adja azt meg, amikor szükségesnek látja...” (I. m. 237. old.) Ugyanezt a gondolatot fejezi ki *Ulloa* is, aki szerint minden állam abban az időben adja meg az elismerést, amikor azt alkalmasnak tartja. „Az elismerés időszerűsége (oportunidad) nemzetközi politikai és nem jogi kérdés” — állapítja meg. (I. m. Tomo I. 156. old.)

² *Charpentier*: I. m. 304. old. *H. Teuscher* az idő előtti elismerés alatt nemzetközi jogalanytól származó olyan elismerést ért, „mely a polgárháborút viselő fél, egy elismert állam kormányának, vagy független állam tényállása létezésének hiányában azt a nézetet nyilvánítja ki, hogy ez a tényállás adva van és joghatásokkal rendelkezik.” (*Teuscher*: Die vorzeitige Anerkennung im Völkerrecht. Frankfurt am Main, 1959, 27. old.)

³ *Cserepahina*: I. m. 3. old.

Az idő előtti elismerés jogi minősítését jórészt az elismerési előfeltételek döntik el. Ha vannak nemzetközi jogilag meghatározott előfeltételek, úgy képviselhető az az álláspont, mely szerint az ezek hiányában megadott elismerés jogellenes,⁴ míg viszont ha elismerési kötelezettség is van a feltételek megvalósulásának esetére, úgy pedig az el nem ismerés lesz jogellenes, ha az elismerési feltételek megvalósultak.

2. Az állam elismerésének nemzetközi jogi előfeltételei

Ha az állam elismerésének egyáltalán előfeltételei vannak, úgy nyilvánvaló, hogy ezek az előfeltételek mindenekelőtt az államiság feltételei. Az elsőnek megvizsgálandó kérdés tehát az, hogy vannak-e az államiságnak nemzetközi jogi kritériumai.

a) Az államiság fogalmi ismérvei a nemzetközi jogban. Az államiság fogalmával kapcsolatosan a burzsoa nemzetközi jogi irodalomban igen sokféle, de részben egyező meghatározást találunk.⁵ Ezek a meghatározások ugyanis több-kevesebb egyöntetűséggel az állam négy ismertetőjelét emelik ki: a területet, a népességet, az államhatalmat és végül ennek függetlenségét, szuverenitását. Ezzel szemben a szocialista nemzetközi jogi irodalomban az általános jogi munkák általában nem foglalkoznak az állam fogalmával, abból a nézőszögből kiindulva, hogy az állam nem nemzetközi jogi fogalom, annak meghatározása a marxizmus feladata.⁶

⁴ Erre a következtetésre jut *Bindschedler*, aki szerint az elismerés meghatározott feltételek létezésétől függ és ha „ezek a feltételek nincsenek meg, úgy az elismerés jogellenes.” (*Bindschedler*: I. m. 383. old.)

⁵ Így *Liszt—Fleischmann* az államot a következőképpen határozza meg: „A nemzetközi jogi értelemben vett állam önhatalmú területi testület, azaz egy meghatározott területen letelepedett, önálló uralkodó hatalom által összefogott emberi közösség.” (I. m. 86. old.) *Fauchille* szerint az állam „egy bizonyos területet birtokló, közös hatalom alá társult és mindenki jogainak élvezése és szabad gyakorlásának biztosítása céljából szervezett, állandó és független emberi közösség.” (I. m. I. kötet, l. 224. old.) *Brierly* fogalma szerint az állam „egy intézmény, azaz a kapcsolatok egy rendszere bizonyos cél elérése érdekében az emberek között.” (*The Law of Nations*, Oxford, 1963. 126. old.) *A. Ross* szerint az állam „meghatározott területi bázison megszilárdított, magát kormányzó jogi közösség.” (*A Text—Book of International Law*, London—New York—Toronto, 1947. 97. old.) *Dahm* meghatározása szerint az állami olyan szervezet, amely a Földnek egy meghatározott területén lakó embereket fogja össze; az emberek, intézmények, kapcsolatok konkrét életrendbe (*Lebensordnung*) összefogott foglalata, melyet a jog „személynek”, egységnek tekint.” (*G. Dahm: Völkerrecht*, Stuttgart, 1958. I. Band, 75. old.)

A Nemzetközi Jogi Intézetnek az új államok elismeréséről szóló tervezetének első cikke az elismerés fogalma mellett az állam fogalmát is meghatározza: „...l'existence sur un territoire déterminé d'une société humaine politiquement organisée, indépendante de tout autre Etat existant, capable d'observer les prescriptions du droit international...” (*Annuaire*, 1936. II. 300. old.) *Oppenheim—Lauterpacht* az állam létezéséhez négy feltételt tart szükségesnek (népesség, terület, kormány és ezen kormány szuverenitása), (I. m. I. 114. old.), míg *Verdross* a nemzetközi jog értelmében vett állam nem kevesebb, mint 7 ismertetőjelét sorolja fel. (*Völkerrecht*, Wien, 1959. 131—134. old.)

⁶ Ezen az állásponton van *Schirmer*: *Zur Völkerrechtssubjektivität der Staaten und zur Problem ihrer Völkerrechtlichen Rechtmässigkeit*, Staat und Recht. 1963. 4. sz. 655. old. A szocialista nemzetközi jogi irodalomban *Papp Ignác* részletesen foglalkozik az állam fogalmával, meghatározása szerint: „Állam: a társadalomtól elkülönült, a lakosság (a nép, a nemzet) gazdaságilag uralkodó osztályának (vagy osztályainak) területéhez kötött szuverén hatalmi szervezete.” (Az állam meghatározása

Az kétségtelen, hogy az állam fogalmát igen sok tudományág használja és vizsgálja. A marxizmuson kívül az állam- és jogelmélet, az államjog stb. is foglalkozik az állam fogalmával és meghatározásával. Ezek a tudományok az állam fogalmát más-más nézőszögből vizsgálják. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az államnak többféle fogalma lenne, hanem csak azzal van összefüggésben, hogy az egyes tudományágak szempontjából az egységes államfogalom egyes elemeinek különböző jelentőségük van.

A bennünket konkrétan érdeklő kérdés most nem az, melyek az államiság fogalmi ismérvei, hanem az, hogy ezek az ismérvek vajon a nemzetközi jog által meghatározott, vagy pedig a nemzetközi jogtudomány által alkotott fogalmi elemek?

Kelsen ezzel kapcsolatban azt mondja: „Az általános nemzetközi jog meghatározza azokat a feltételeket, amelyek alatt egy közösség államot képez, és mint ilyen, nemzetközi jogalany.”⁷ Álláspontját azzal indokolja, hogy ha a nemzetközi jog alanyai az államok, akkor a nemzetközi jognak meg kell határoznia, hogy mi az állam, ellenkező esetben a nemzetközi jog nem lenne alkalmazható. Az állam nemzetközi jogilag meghatározott tényállása szerinte a következő: „Egy közösség akkor állam, ha az ehhez a közösséghez tartozó egyének meghatározott területen élnek, független és tényleges kormány alatt megszervezve.”⁸ Mint látható, az állam fogalmi elemét tekintve nem mond újat, csupán azt állítja, hogy azokat a nemzetközi szokásjog határozza meg. Nemzetközi jogilag szabályozott tényállásnak tekinti az állam ismérveit. Kunz⁹ és Verdross¹⁰ is. Guggenheim lényegileg szintén az állam nemzetközi jogilag szabályozott tényállása mellett foglal állást, amikor az elismerési feltételekről szólva kijelenti: „Azokat az előfeltételeket, amelyek alatt egy társadalmi kényszerrendnek (Zwangsordnung) a szuverén állam minősége elismerhető, a nemzetközi szokásjogi normák határozzák meg.”¹¹ Az idézett elméletek a nemzetközi jog primátusának ismert álláspontjából indulnak ki, mely a nemzetközi jognak államok feletti szerepet tulajdonít, „valami ahhoz hasonló funkciót, amelyet a belső jog gyakorol a jogalanyok felett.”¹²

Az államok gyakorlatában ismeretes olyan kísérlet is, hogy az állam ismérveit tételes nemzetközi jog útján határozzák meg. Az 1933. december 26-án kötött, az államok jogairól és kötelezettségeiről szóló montevidói egyezmény 1. cikke ugyanis leszögezi: „Az államnak, mint a nemzetközi jog alanyának, a következő tulajdonságokkal kell rendelkeznie: a) állandó népesség; b) meghatározott terület; c) kormány és d) képesség arra, hogy a többi állammal kapcsolatba léphessen.”¹³

és a nemzetközi jog. Búza László Emlékkönyv. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica, Tomus V. 273. old.)

⁷ Kelsen: Principles. 264. old.

⁸ Kelsen: Uo. 265. old.

⁹ „A nemzetközi jog a pozitív norma erejével határozza meg, hogy mikor van szó nemzetközi jogi értelemben vett államról.” (Kunz: Anerkennung. 88. old.)

¹⁰ „... denn ein Staat im Sinne des Völkerrechtes ist eben ein von Völkerrechte geregelter Tatbestand.” (Verdross: Verfassung. 129. old.)

¹¹ Guggenheim: Lehrbuch des Völkerrechts. Band I. 181. old. Az állam elismerési előfeltételeit a nemzetközi jog határozza meg Bindschedler szerint is. (Die Anerkennung im Völkerrecht. Archiv des Völkerrecht. 9. Band. 1961. 382. old.)

¹² Modzsorjan: Субъекты международного права. 5. old.

¹³ The American Journal of International Law. 1934. Supplement. 75. old. Az indiai kormánynak az ENSZ Főtitkárához intézett egyik jegyzéke az államiságnak

Az idézett cikk lényegileg nem is az állam fogalmát határozza meg, hanem azokat a feltételeket sorolja fel, amelyekkel az államnak rendelkeznie kell ahhoz, hogy a nemzetközi jog alanya lehessen. Itt nem teljességre törekvő fogalmi meghatározásról van szó, hanem olyan ismertetőjelek megállapításáról, melyek hiányában nem lehet államról illetve nemzetközi jogalanyról beszélni.

Az államiság feltételeinek jogi meghatározását az egyetemes nemzetközi jogban azonban hiába keresnénk,¹⁴ de nem találunk ilyen jogi állam-fogalmat a belső jogban sem.¹⁵ Ha a nemzetközi jog kötelező erővel meghatározná, hogy melyek az államiság ismérvei, úgy meghatározhatná azt is, hogy milyen legyen ez az állam, pl. miként kell az államhatalmat gyakorolni ahhoz, hogy az a nemzetközi jogi feltételeknek megfeleljen. Ha a nemzetközi jog lerögzítené az állam fogalmát, úgy minden újonnan keletkezett állam már kész tények előtt állna és a más államok által létrehozott nemzetközi jog döntené el, hogy megfelel-e az új állam az államiság kritériumainak. Ilyen rendelkezést azonban a nemzetközi jog nem tartalmaz és nem is tartalmazhat, mivel az az állam belső ügyeibe való beavatkozás lenne¹⁶ és ha lenne ilyen rendelkezés, úgy ez a nemzetközi jogot államok feletti szerephez juttatná. Azt tehát, hogy mikor áll fenn tényleg az állam, az általános nemzetközi jog nem dönti el kötelező erővel. Az állam létezése ténykérdés, az ebből fakadó következmények a ténylegességhez fűződnek, ezek fennállását viszont az egyes államok jogosultak megállapítani.

Ha a tételes nemzetközi jog nem is határozza meg, hogy mi az állam fogalma, ez nem jelenti azt, hogy az állam nem nemzetközi jogi fogalom. Az állam létezéséhez — mint már említettem — fontos joghatások fűződnek. A nemzetközi jog használja és joghatásokkal kíséri az állam fogalmát, így az nemzetközi jogi fogalom,¹⁷ de annak pontos tartalmát nem a tételes nemzetközi jog hanem a jogtudomány vizsgálja és határozza meg.

b) *Az állam elismerésének speciális előfeltételei.* Az állam elismerési előfeltételei között elvileg az állam tényleges létezésén túlmenő előfeltételek is elképzelhetők, így annak az államnak az elismerése, amelyiktől ez az új állam elszakadt. Természetesen, ha az új állam már meglevő államok egyesülése útján jön létre, úgy az ilyen elismerési feltétel logikailag kizárt.

A gyakorlat azt mutatja, hogy amikor az új állam egy régi államtól való elszakadás útján jön létre, legtöbbször a régi állam az, amelyik legutoljára ismeri el az új államot. Peru függetlenségét Spanyolország csak 75 évvel an-

hasznoló ismérveit tartalmazta, mindössze azzal az eltéréssel, hogy a d) pontban foglalt követelményt a „sovereignty” kifejezéssel helyettesíti. (Lásd *Teuscher*: I. m. 113. old.) Találkozunk az állam fogalmának meghatározásával nemzetközi bírósági ítéletben is. Így a német–lengyel Vegyes Nemzetközi Döntőbíróság 1929. augusztus 1-én kelt ítélete a Deutsche Kontinental Gas Gesellschaft és Lengyelország közötti ügyben többek között a következőket tartalmazta: „... un Etat n'existe qu'à la condition de posséder un territoire, une collectivité d'hommes habitant ce territoire, une puissance publique, s'exerçant sur cette collectivité et ce territoire.” (Idézi *Teuscher*: I. m. 113. old. 30. jegyzet.)

¹⁴ *Vö. Anzilotti*: I. m. 165. old. *J. Peck*: is megállapítja: „Nun gibt es keine Normen des Völkerrechts, die bestimmen, wann und unter welchen Voraussetzungen ein Gebilde als „Staat im Sinne des Völkerrechts”, als Subjekt des Völkerrechts anzusehen ist.” (I. m. 10. old.)

¹⁵ *Vö. Papp Ignác*: I. m. 249. old.

¹⁶ Ugyanígy *G. Schirmer*: Zur Völkerrechtssubjektivität der Staaten und zur Problem ihrer völkerrechtlichen Rechtmässigkeiten. 655. old.

¹⁷ Jogi fogalomnak tekinti az államot *Chen* is: „... ha az állam ténylegesen létezik, úgy jogilag is létezik.” (I. m. 38. old.)

nak megvalósulása után ismerte el, a görög függetlenség kelte 1827., Törökország azonban csak 1832-ben ismerte el Görögországot, Belgium 1831-ben lett független, függetlenségét Hollandia azonban csak 1839-ben ismerte el.¹⁸

Ha tehát az elszakadás útján keletkező új állam más államok részéről történő elismerésének előfeltétele lenne annak az államnak az elismerése, melytől ez az új állam levált, úgy ez azt jelentené, hogy teljesen a régi állam tetszésétől függne az új állam elismerése. A régi állam teljesen el tudná szigetelni az új államot az elismerés visszatartásával. Az állam elismerése tehát nem köthető valamely más állam előzetes elismeréséhez, mint általános feltétellehez. Kivételesen előfordulhat ugyan, hogy egy állam az elismerést egy másik állam előzetes elismerésétől teszi függővé,¹⁹ de ebben az esetben nem az általános elismerési feltételekről van szó, hanem egy konkrét esetben feltételesen megadott elismeréssel állunk szemben.

A nemzetközi jogi irodalomban találkozunk olyan állásponttal is, amely szerint az elismerés általános előfeltétele az állam tényleges létezésén kívül még az is, hogy a régi államtól erőszakos úton elszakadt új állam elismerése esetén a függetlenségért folyó harc látszólag befejezést nyerjen.²⁰ Ez az előfeltétel nem azonos az állam tényleges létezésének a feltételével, mivel az állam minden lényeges eleme létrejöhet a függetlenségi harc folyamán, csupán addig, amíg a harc folyik, nem dől el az a kérdés, hogy az új állam létrejöve ideiglenes, vagy végleges.

Ilyen előfeltétel támasztása azonban nézetem szerint ellentétes az effektivitás elvével. A függetlenségi harc évekig eltarthat (pl. ez volt a helyzet Algéria esetén) és a harc közben megszülethet az új állam, melynek ténylegességéhez kétség nem férhet. Igaz, hogy helyzete még nem végleges, de létezik, ezért legalábbis de facto elismerhető. Ha az állam létrejött, az elismerés szempontjából nem lehet döntő egy másik állammal szemben folytatott háborúja sem. Az azonban kétségtelenül ritkán fordulhat elő, hogy a függetlenségi harc folyamán létrejöjjen az állam minden eleme, rendszerint csak az államiség bizonyos elemei szoktak ilyen esetben megvalósulni. A harc látszólagos befejezésének előfeltételét másrészt nem is olyan könnyű megállapítani, annak kiújulása mindaddig lehetséges, míg a feldarabolt állam le nem mondott az elszakadt területről, azaz el nem ismerte az új államot. Ilyen feltételt viszont — mint láttuk — nem lehet az állam elismerése elé állítani.

Az előbbi elmélet merevségén kíván enyhíteni az a nézet, amely megengedi az új elismerését annak dacára, hogy a fegyveres harc még folyik, ha az anyaországnak nincs már semmi esélye arra, hogy az új államot ismét szuverénitása alá helyezze.²¹ Ezt azonban egy adott esetben szinte lehetetlen el-

¹⁸ Rousseau: *Droit International Public*. 293. old.

¹⁹ Így pl. egy Németország és Litvánia között 1920. július 15-én kötött egyezményben Németország Litvánia de jure elismerését ahhoz a feltételhez kötötte, hogy előbb a Versailles-i szerződésben említett szövetséges nagyhatalmak egyike ismerje el Litvániát. (Vö. Laserson: *The recognition of Latvia*, *The American Journal of International Law*. 1943. 240. old.)

²⁰ Ezen a nézeten van Kunz: *Anerkennung*. 60. old.

²¹ Ezen a nézeten van Verdross: *Verfassung* 140. old., Spiropoulos: *Die de facto-Regierung im Völkerrecht*. Kiel, 1926. 53. old. Erre a következtetésre jut Kunz is azzal, hogy ha nincs esélye a régi államnak arra, hogy szuverénitását az új államra kiterjessze, úgy a harc látszólag véget ért. (Anerkennung. 60—61. old.) Fauchille akkor látja ezt a feltételt biztosítottnak, ha az elszakadó gyarmati vagy vazallus állam már elég hosszú ideje vált el, ebben az esetben szerinte is elismerhető még a harc befejezése előtt. (I. m. I. 1. 317. old.)

dönteni, másrészt a valószínűség mint követelmény, rendkívül relatív. A kormánycsapatok átmeneti veresége miatt pl. a felkelés sikere valószínűnek látszik, míg később esetleg éppen ez lesz valószínűtlen.

Az állam elismerésének — éppen úgy, mint jogalanyiségének — egyetlen feltétele, kritériuma lehet és ez az állam létezésének a ténylegessége, ez viszont elsősorban nem jogi, hanem ténykérdés.

3. Az elismerési kötelezettség kérdése

A következő kérdés, amit meg kell vizsgálni az, hogy a ténylegesen létrejött államnak van-e joga az elismerésre és ennek megfelelően terheli-e a többi államot elismerési kötelezettség? A két kérdés szorosan függ össze és csak együttesen oldható meg. Valamely jog létezése ugyanis csak akkor lehet tényleges, ha van ennek a jognak megfelelő kötelezettség is.

Mind a burzsoá, mind a szocialista nemzetközi jogi irodalomban találkozhatunk olyan nézettel, amely az állam elismerését kötelezőnek tekinti. Így Scelle szerint „az elismerés kötelező, ha a jogalanyiség nemzetközi jog által meghatározott feltételei megvannak.”²³ Nézete szerint az elismerés „nem adható és nem tagadható meg önkényesen.”²³ Az elismerési kötelezettség elméletéből következik ezután az a nézet, mely szerint az elismerés megtagadása jogsértést jelent.²⁴ Az államok elismerésének kötelezővé tételére nemcsak a nemzetközi jogi irodalomban, hanem az államok gyakorlatában is találunk kísérleteket, így az elismerési kötelezettség felvetődött az ENSZ-ben is. Az angol delegáció az államok alapjogairól és kötelezettségeiről szóló tervezet 2. cikke tárgyalásánál javasolta, hogy ezt a cikket²⁵ a következőkkel egészítsék ki:

„a) Ha a közösség rendelkezik az államiség mindazon feltételeivel, melyeket a 2. cikk tartalmaz, úgy az egyes államok kötelesek ezt az államot elismerni;

b) Valamennyi állam köteles el nem ismerni azt a közösséget, mely nem rendelkezik ezekkel a feltételekkel.”²⁶ Az angol delegáció javaslatát azonban nem fogadták el és így az a tervezetbe sem került be.

Az elismerési kötelezettség létezését újszerű módon indokolják az NDK nemzetközi jogászai, G. Herder és H. Wünsche közös cikkükben. Ők abból az

²³ G. Scelle: *Précis de Droit des Gens. Principes et systematique*. Paris, 1932. Première Partie. 100. old. Kötelezőnek tekinti az elismerést *Lauterpacht* is, nézete szerint, ha az új állam rendelkezik a nemzetközi jog által megkövetelt feltételekkel, úgy a többi állam köteles az elismerést megadni részére. (*Lauterpacht: Recognition*. 6. old.) A szocialista nemzetközi jogi irodalomban *Herczeg István* is azon a nézeten van, hogy az elismerést kötelező megadni, ha azt az új állam kéri. (I. m. 467. old.)

²⁴ I. h.

²⁵ Ezen a nézeten van *Despagnet*, aki szerint az új állammal való kapcsolat elutasítása úgy tekinthető „comme une véritable offense susceptible de provoquer les hostilités.” *F. Despagnet: Cours de droit international public*. Quatrième édition. Paris. 1910. 104. old.

²⁶ A 2. cikk szövege a következő: „Every State has the right to exercise jurisdiction over its territory and over all persons and things therein, subject to the immunities recognized by international law.” (Idézi *Kelsen: The draft declaration on rights and duties of States*. *The American Journal of International Law*. 1950. Vol. 44. 267. old.)

²⁷ Idézi *Feldman: Признание правительств*, 17. old.

elvől indulnak ki, hogy a modern nemzetközi jogban jogi elvvé vált a nemzetközi együttműködés, a nemzetek önrendelkezési joga és az államok szuverén egyenlősége, melyből következik az, hogy az új államnak joga van az együttműködésre és az ehhez szükséges elismerésre.²⁷ A magyar nemzetközi jogászok közül Bokorné Szegő Hanna szintén hajlik azon álláspont felé, amely szerint a mai nemzetközi jogban kialakulóban van bizonyos elismerési kötelezettség. Nézete szerint „az önrendelkezési jog érvényesüléseként létrejött állam elismerésének kellő indok nélkül való megtagadása — mivel ez hátrányosan befolyásolja az új állam nemzetközi helyzetét — ellentétben áll az önrendelkezési jogból az egyes államokra háruló kötelezettségekkel...”²⁸ Az idézett nézetből úgy tűnik, hogy amennyiben az új állam keletkezése a nemzetek önrendelkezési jogának megfelelően történt, úgy az elismerés megtagadása jogellenes, míg az egyéb úton létrejött állam elismerésének a megtagadása már nincs ellentétben az állam nemzetközi jogi kötelezettségével. Ez más szóval ismét azt a problémát veti fel, hogy különbséget lehet-e tenni a nemzetek önrendelkezési jogának megfelelő és az egyéb módon létrejött államok tekintetében? A kérdésnek jelentőséget ad az a körülmény, hogy bár napjainkban tipikus az olyan államalakulás, mely a nemzetek önrendelkezési jogának gyakorlati érvényesülését jelenti, azonban több olyan államalakulással is találkozunk, ahol ez a jog még nem tudott teljesen érvényesülni. Így aligha állítható az, hogy akár a két koreai, vagy akár a két vietnami állam az említett államok népének önrendelkezési joga alapján jött volna létre. Ezeknek az államoknak a népei nem saját akaratukból, hanem az imperialista hatalmak mesterkedése miatt élnek két államban és ha szabadon érvényesíthették volna önrendelkezési jogukat, úgy ezeknek az országoknak a kettészakadása nem következett volna be. Ugyancsak nem érvényesült megfelelően a népek önrendelkezési joga számos afrikai állam keletkezése alkalmával sem. A határokat imperialista hatalmak vonták meg egymás között, népeket szakítottak ketté és nem törődtek azzal, hogy az érintett területen milyenek a viszonyok és milyen népek élnek ott,²⁹ viszont ezek a határok általában az új államok határai lettek a függetlenség elnyerése után. Így lehet azután, hogy ma a kb. egymillió éves törzs Ghana, Togo és Kamerun területén él, vagy a 8—9 milliót számláló mandingók Guineában, Senegalban, a Mali Köztársaságban, Elefántcsontparton, Libériában, Sierra Leonében, Gambiában, valamint Portugál Guineában laknak.³⁰ Az említett esetekben a nemzeteket és népeket megillető önrendelkezési jog még nem tudott teljesen érvényesülni, mégsem lehet azt mondani, hogy az ilyen módon keletkezett államok létezése jogszerűtlen és ezért ezek elismerésére a többi állam nincs kötelezve, míg más államokat kötelesek elismerni. Ha tehát lenne elismerési kötelezettség, úgy ennek fennállását valamennyi állam tekintetében egységesen kellene megállapítani, függet-

²⁷ Herder—Wünsche: I. m. 923. old. Az idézett nézetet fogadja el G. Schirmer is (Universalität völkerrechtlicher Verträge und internationalen Organisationen. 214. old.)

²⁸ Bokorné Sz. Hanna: Az önrendelkezési jog nemzetközi jogi tartalma a gyarmati rendszer felbomlásának tükrében. 354. old.

²⁹ Lásd erről I. Potehin: Наследие колониализма в Африке. Международная жизнь. 1964. 3. szám 21—30. old.

³⁰ Potehin: I. m. 24. old. Az afrikai határok kérdéséről lásd bővebben G. Rein-tanz: Völkerrechtliche Bemerkungen zu afrikanischen Grenzproblemen. Völkerrechtliche Probleme der jungen Nationalstaaten. Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik. Berlin, 1965. 127—139. old.

lenül keletkezésük módjától. A mai nemzetközi jog szelleméből, a békés egymás mellett élés elvéből, a népek önrendelkezési jogából egyébként logikusan következnek az új államok elismerésének kötelezettsége, ténylegesen azonban még nincs ilyen kötelezettséget megállapító norma.

Az elismerés kötelezővé tételéhez az lenne szükséges, hogy az elismerési feltételeket, elsősorban az államiség tényállását a nemzetközi jog tételes szabályai tartalmazzák. Ilyen szabályokat — mint láttuk — a nemzetközi jog azonban nem tartalmaz, nincsenek az államiságnak nemzetközi jogszabály által megkövetelt kritériumai. Ebből viszont két következtetése vonható le: 1. Az általános nemzetközi jog alapján nincs kötelezettség az új állam elismerésére és ennek megfelelően az új állam sem követelheti az elismerést a többi államtól.³¹ 2. Nincs el nem ismerési kötelezettség sem azon a címen, hogy az új állam nem felel meg a nemzetközi jog által megkövetelt feltételeknek. Az elismerési kötelezettség előírása azt jelentené, hogy az államok kötelesek egymással kapcsolatba lépni, hiszen az elismerés — mint láttuk — az államok közötti kapcsolatok terjedelmét határozza meg. Az államoknak azonban csupán joguk, de nem kötelességük, hogy egymással közvetlen kapcsolatot vegyenek fel, vagyis ők maguk dönthetik azt el, hogy milyen terjedelmű jogviszonyt létesítenek egymás között. Az elismerési kötelezettséget egyébként is semmivé tenné a nemzetközi jog sajátos szerkezete. Maguk az elismerés kötelező voltának elméletét hirdetőik sem állítják, hogy volna a nemzetközi jogban olyan szerv, melynek joga lenne megállapítani egy közösségről, hogy az megfelel-e vagy nem az állam követelményeinek.³² Ilyen szerv hiányában ezt a kérdést is az államok döntenek el és ez eleve kizárja az elismerési kötelezettség gyakorlati érvényesülését. Ugyanis az az állam, mely nem akar egy másik államot elismerni, egyszerűen kijelenthetné, hogy az szerinte még nem felel meg az államiség követelményeinek. Az állam ezen döntése ellen nem lehet arra hivatkozni, hogy a kérdéses államot más államok már elismerték és államnak tekintik, mivel ez felveti rögtön azt a kérdést, hogy hány és mely államok által megadott elismerés bizonyítja az állam tényállásának a megvalósulását?

Az elismerési kötelezettség hirdetése tehát azt jelenti, hogy van ugyan a fennálló államokat terhelő olyan kötelezettség, hogy el kell ismerniök bizo-

³¹ *Liszovszkij* ezzel kapcsolatosan leszögezi: A szovjet elmélet és gyakorlat tagadja az elismerés jogi kötelezettségének a létezését." (I. m. 74. old.) *Verdross* ugyancsak megállapítja: „Es besteht weder eine Pflicht zur Anerkennung noch ein Recht auf Anerkennung." (Völkerrecht, 186. old.) Egy korábbi munkájában viszont még azon az érdekes és felemás állásponton volt, hogy bár nincs elismerési kötelezettség, de az új államnak elvben joga van az elismerésre. (*Verdross: Règles générales du droit international de la paix. Recueil des Cours*, 1929. Tome 30. 330. old.)

Tagadják az elismerési kötelezettség létezését: *Kazarovec*: I. m. 13. old., *Feldman*: *Признание государств*, 52. old., *A. Ross*: I. m. 121. old., *Bonfils*: *Lehrbuch des Völkerrechts*, Berlin, 1904. 138. old., *C. Eagleton*: *International Government*, New York, 1948. 78. old. *H. Rolin*: *Les principes de droit international public. Recueil des Cours*, 1950. Tome 77. 328. old., *M. Díez Velasco*: I. m. 216. old., *Cavaglieri*: *Règles générales du droit de la paix. Recueil des Cours*, 1929. Tome 26. 349. old. Sajátos állásponton van *Bustamente*, aki szerint az elismerés nem függ az állam akaratától és nem is kötelező, hanem csak szükséges. (*H. S. Bustamente: Droit International Public*, Paris, 1934. I. 177. old.)

³² Így a teoria egyik fő képviselője *Lauterpacht* erről így ír: „In the absence of an international organ competent to ascertain and authoritatively to declare the presence of requirements of full international personality, States already established fulfil that function in their capacity as organs of international law." (*Recognition*, 6. old.)

nyos körülmények, feltételek megvalósulása esetén az új államot, de ezeknek a feltételeknek tényleges fennállását minden állam külön-külön és saját maga dönti el. Jogilag meg lehetne ugyan konstruálni az elismerési kötelezettséget, de miután sem az államiság tényállása, sem az elismerés időpontja nincs pontosan rögzítve, így minden állam akkor adja meg az elismerést, amikor azt jónak látja. Ha viszont egy aktus megadása az állam tetszésétől függ, úgy az gyakorlatilag nem kötelező.

Ha viszont nincs a nemzetközi jog által előírt elismerési kötelezettség, úgy logikus, hogy az új államnak nincs alanyi joga az elismerésre. Ez nem jelenti azt, hogy nem létezik alanyi elismerési jog, csupán az új államok elismerése „nem az elismert, hanem az elismerő állam joga” — állapítja meg Kozsevnjikov.³³ Ha az általános nemzetközi jog nem is ismer elismerési kötelezettséget, ez nem jelenti azt, hogy nincs olyan eset, amikor egy állam nemzetközi szerződésben vállal konkrét kötelezettséget bizonyos államok elismerésére, ilyenkor az elismerés nemzetközi jogilag is kötelező. Ilyen kötelezettséget vállalt pl. Németország a versailles-i békeszerződésben.³⁴

Az elismerési kötelezettséggel összefüggésben kell említést tenni az úgynevezett Hallstein-doktrínáról is. A Német Szövetségi Köztársaság egykori külügyi államtitkáráról Dr. Walter Hallsteinről elnevezett elmélet alapjait Konrad Adenauer bonni kancellár már 1949. október 21-én lefektette a Bundestag előtt, amikor kijelentette: „A Szövetséges Köztársaság egyedül jogosult a német nép nevében beszélni.”³⁵ Az NSZK a fenti abszurd álláspontból kiindulva a diplomáciai kapcsolatok megszakításával fenyeget minden államot, mely a Német Demokratikus Köztársaságot elismeri, vagyis ilyen módon kétségbe kívánja vonni az egyes államoknak azon szuverénitásából folyó jogát, hogy más államokat elismerjenek. Az ilyen politika nemcsak az NDK szuverén jogait sérti, hanem általában a többi állam szuverénitását is, hiszen egy idegen hatalom kívánja meghatározni, hogy mi legyen a magatartásuk egy meghatározott állam elismerése tekintetében. Ez a nemzetközi joggal ellentétes, képtelen álláspont egyre nagyobb terhet jelent a bonni külpolitikára és tarthatatlanságát az NSZK-ban is kezdik felismerni.³⁶

4. Az állam idő előtti elismerésének jogi természete

Mint láttuk, sem az állam tényállása, sem elismerésének előfeltételei nincsenek nemzetközi jogilag szabályozva, s ennek megfelelően a nemzetközi jog nem ismer kötelezettséget sem az állam elismerésére. Ennélfogva az idő előtti elismerés alatt nem a jog által meghatározott elismerési feltételek előtt megadott, hanem egyszerűen olyan elismerést kell érteni, mely nem létező elisme-

³³ Kozsevnjikov: Fejezetek a nemzetközi közjog köréből. 64. old.

³⁴ Így a 110. cikk szerint „Németország elismeri mindazoknak a területeknek a függetlenségét, amelyek 1914. évi augusztus hó 1-én a volt Orosz Birodalom részei voltak és kötelezi magát, hogy ezt a függetlenséget tiszteletben tartja...” (Nemzetközi szerződések 1918–1945. Budapest, 1966. 84. old.) Az idézett cikkből kifolyóan Németország tulajdonképpen Finnország és a balti államok elismerésére vállalt jogi kötelezettséget.

³⁵ Vö. Dokumentation der Zeit. Informations-Archiv. XVI. Jahrgang 1964. 2. Oktoberheft, 320/12.

³⁶ Lásd erről H. Kröger: Bonn bestätigt den Bankrott der Hallstein-Doktrin. Deutsche Aussenpolitik, 1964. 7. szám, 595–600. old.

rési tárgyra vonatkozik. Az állam idő előtti elismerése tehát olyan időpontban adott elismerés, amikor az elismert állam ténylegesen még nem jött létre. Az ilyen elismerés jellegére vonatkozólag a nemzetközi jogi irodalomban kétféle álláspont van; egyesek szerint az ilyen elismerés jogellenes magatartás,³⁷ mások szerint csupán barátságtalan cselekmény,³⁸ azzal az állammal szemben, amelyiktől az új állam levált. A nem létező tények elismerésének a megítélése — mint láttuk — attól függ, hogy sérti-e az elismerés más államok jogait, vagy hogy van-e ilyen esetre fennálló elismerési tilalom.³⁹ Amennyiben az új állam idő előtti elismerése nem sérti harmadik államnak szuverén jogait és nem esik elismerési tilalom alá, úgy jogilag megengedett, tekintve, hogy az állam szabad abban, hogy olyan aktusokat fogantasson, melyek nem sértik más államok jogait. Az államot nem lehet jogszerűen akadályozni abban, hogy diplomáciai kapcsolatot létesítsen és államnak tekintsen olyan közösséget, mely még nem állam, ezért az ilyen közösség elismerése jogilag nem lehet semmis. Két állam között létrejött bármilyen jogügylet, vagy joghatás semmisségéhez az szükséges, hogy ezek az érintett államok vonják kétségbe a joghatás, vagy jogügylet érvényességét. Amennyiben a két állam a közöttük létrejött jogügyletet érvényesnek tekinti, úgy az nem lehet érvénytelen, kivéve azt a már említett esetet, amikor a jogügylet tartalmilag ellentétes az általános nemzetközi jog kogensnek tekinthető normáival. Az idő előtti elismerés szankciója tehát nem lehet az érvénytelenség akkor sem, ha az elismerés ténye intervenciót jelent.⁴⁰ Az elismerés érvénytelensége ugyanis azt jelentené, hogy az abból származó összes következmények is érvénytelenek. Ha az elismerő állam pl. szerződést köt egy általa államként elismert olyan közösséggel, amelyik még nem független állam, hanem csak egy felkelő szervezet, ez a szerződés nem lesz semmis, ha az állam később tényleg létrejön.⁴¹ Így az idő előtti elismerés egyik legtipikusabb esete volt Panama állam elismerése az USA által, mely a függetlenségi nyilatkozat után 3 nappal következett be és beavatkozást jelentett Kolumbia belső ügyeibe. Mégis az elismerés alapján a csatornaépítés tárgyában Panamával kötött nemzetközi szerződés nem lett érvénytelen azon címen, hogy maga Panama elismerése Kolumbia ügyeibe való beavatkozást jelentett. Az intervenciónak minősülő elismerés alapján kötött

³⁷ Így O'Connel I. m. I. 143. old., Guggenheim: I. m. Band I. 185. old., Ross: I. m. 121. old., Lauterpacht: Recognition. 7. old. Jessup: A modern law of nations. New York, 1948. 52. old., Berber: I. m. I. Band. 230. old., Verdross: Völkerrecht, 185. old. és mások azzal a megokolással, hogy az idő előtti elismerés intervenciót jelent, az ilyen elismerést jogellenes cselekménynek minősítik. Velasco a különböző időpontokban megadott elismerést vizsgálva szintén úgy látja, hogy az idő előtti elismerés beavatkozás az állam belső ügyeibe, míg az elkészt elismerést barátságtalan cselekménynek kell tekinteni. (I. m. 216. old.) A szocialista szerzők közül jogellenes cselekménynek tekinti az idő előtti elismerést Kazarovec. (I. m. 10—14. old.)

³⁸ Barátságtalan cselekménynek tekinti az idő előtti elismerést Liszt—Fleischmann: I. m. 92. old., a szocialista írók közül Cserepahina, aki szerint az állam elismerése, ha az „egy másik állam ellen folytatott harc során keletkezik, melynek hatalma alól fel kíván szabadulni és túlságosan korán történik, az elismerés idő előtti lesz és barátságtalan aktusnak számít azzal az állammal szemben, amelyik ellen a felkelés irányul.” (I. m. 237. old.)

³⁹ Lásd jelen munka I. Fejezetét.

⁴⁰ Charpentier: I. m. 308. old.

⁴¹ Természetesen ha a felkelést leverik és a felkelő szervezet nem tud önálló állammá alakulni, úgy a vele kötött szerződések is megszűnnek. A megszűnés oka azonban nem az lesz, hogy az elismerés idő előtti, hanem annak a következménye, hogy eltűnt az egyik szerződő fél.

szerződés érvényességét hiába vonná kétségbe akár a feldarabolt, akár más állam, mely nem szerződő fél, ettől a nemzetközi szerződés nem lesz érvénytelen, mivel ezekre az államokra egyébként sem tartalmazott nemzetközi kötelezettséget, azok nem alanyai a kétoldali szerződésben foglalt nemzetközi jogszabályoknak.

Az intervenciót jelentő elismerés joghatásai tehát bekövetkeznek az elismerő állam és az elismert közösség között, az elismerés nem lesz semmis annak ellenére sem, hogy sérti az ENSZ Alapokmányában foglalt intervenció tilalmát. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy az ilyen jellegű elismerésnek nincs szankciója. Az intervenciónak minősülő elismerés bár nem lesz semmis, de az elismerő állam felelősségét vonja maga után a feldarabolt állammal szemben,⁴² továbbá az Alapokmány megsértése miatt az ENSZ-szel szemben is. Ilyen intervenció elkövetése esetén az ENSZ Biztonsági Tanácsa, vagy a Közgűlés előtt panasz emelhető a beavatkozó állammal szemben. Nem terheli természetesen semmiféle nemzetközi jogi felelősség magát az elismert közösséget akkor sem, ha később független államként létrejön. Az új állam ugyanis nem sértett meg semmiféle jogszabályt. A kérdés csupán az, hogy minősülhet-e konkrét esetben valamely új állam elismerése intervenciónak?

5. Az állam idő előtti elismerése és az intervenció

A más államok belügyeibe való beavatkozás tilalma, amely közvetlenül az államok szuverén egyenlőségének az elvéből folyik, a modern nemzetközi jog alapelvei közé tartozik.⁴³ Ki van zárva általában az a lehetőség is, hogy az ENSZ avatkozzék be az államok olyan belső ügyeibe, melyek „lényegileg valamely állam belső joghatóságának körébe tartoznak.”⁴⁴ Nem határozza meg azonban sem az ENSZ Alapokmánya, sem más nemzetközi jogszabály, hogy pontosan milyen magatartás az, amelyik valamely állam belső ügyeibe való beavatkozásnak minősül és ez a körülmény alapot ad a beavatkozás fogalmának különféle értelmezésére.⁴⁵

Strupp szerint az intervenció egy államnak egy másik állam belső (vagy külső) ügyeibe való, parancsoló (impérative) formában történő beavatkozási aktusa abból a célból, hogy követelje ilyen, vagy olyan cselekmény végrehajtását, vagy végre nem hajtását anélkül, hogy akár a nemzetközi szokásjogból, vagy a felek között e tárgyban kötött speciális szerződésből folyó jogcímre hivatkozhatna.⁴⁶ Piradov és Sztarusenko a beavatkozás tartalmát vizsgálva megállapítják, hogy a beavatkozás kényszer útján jön létre, bár néha a kényszer leplezett, a beavatkozás kívülről történik és tárgya a szuverén állam kizárólagos hatásköre, vagyis annak belső és külső ügye.⁴⁷ A kényszert az intervenció elemének tekinti Buzs László is, aki szerint a kérdést, hogy beavatkozásról,

⁴² Vö. Charpentier: I. m. 308. old.

⁴³ V. V. Jevgenyev: Правосубъектность, сивевенитет и невмешательство в международном праве. Советское государство и право. 1955. 2. szám 81. old.

⁴⁴ 2. cikk, 7. pont

⁴⁵ J. Tomko: Внутренняя компетенция государств и ООН. Москва, 1963. 200. old.

⁴⁶ K. Strupp: Les Règles Générales du Droit de la Paix. Recueil des Cours. 1934. Tome 47. 513. old.

⁴⁷ Piradov—Sztarusenko: Принцип невмешательства в современной международном праве, Советский ежегодник международного права. 1958. 246. old.

vagy csupán barátságos tanácsadásról van-e szó, annak alapján kell eldönteni, hogy az állam „szabadon határozhatja el magát arra, hogy a másik állam akarata szerint járjon-e el, vagy sem.”⁴⁸

H. Teuscher az intervenció fogalmát az elismeréssel kapcsolatosan vizsgálva megállapítja, hogy ha az erőszakot, vagy az azzal való fenyegetést a beavatkozás fogalmi elemének tekintjük, úgy az elismerés nem lenne intervenciónak tekinthető, mivel az elismerési nyilatkozatban nincs sem erőszak, sem fenyegetés.⁴⁹ Ezután azt a következtetést vonja le, hogy az intervenciónak nem fogalmi eleme az erőszak, vagy az erőszakkal való fenyegetés.⁵⁰ Az idézett álláspont célja, hogy az intervenció fogalmát olyan szélesre bővítse ki, hogy abba az idő előtti elismerés is beleérjen. Amennyiben a kényszert kiiktatjuk a beavatkozás fogalmából, úgy nem lehet többé megnyugtató módon különbséget tenni a beavatkozás és az államnak adott barátságos tanácsadás között, melyek mindegyike vonatkozhatik olyan ügyre, amely az állam kizárólagos hatáskörébe tartozik. Az intervenciónak azonban fogalmi eleme a kényszer, ez különbözteti meg a barátságos tanácsadástól. A kényszer fogalmát nem szabad azonban az erőszak alkalmazására, vagy az azzal való fenyegetésre, illetve a megfélemlítésre korlátozni. A kényszert meg lehet állapítani olyan cselekmény esetén is, amely mögött nem áll ugyan erőszak, fenyegetés vagy megfélemlítés, de amely valamely állam belső vagy külső illetékességének a körét érinti, arra behatással van és a vonatkozó állam akarata ellenére jött létre. Előfordulhat ugyanis, hogy egy ilyen cselekmény olyan joghatásokat idéz elő, amelyek súlyosan sértik valamely állam szuverénitását, annak akarata ellen jöttek létre és azokat az érintett állam nem tudja elhárítani. Bizonyos esetekben az állam idő előtti elismerése rendelkezhet ilyen hatásokkal. Az állam idő előtti elismerése, mint beavatkozás természetesen az új állam keletkezésének csak arra a módjára vonatkozhat, amikor az új állam a régi állammal folytatott fegyveres harc útján keletkezett. Így, ha az elszakadni kívánó országrész és az ún. anyaország között a polgárháború még folyik, sőt csak éppen hogy kibontakozott, az elszakadó országrész független államként való elismerése a polgárháborúba való beavatkozást jelent. Az elismeréssel az elismerő állam kétségbevonja a régi állam jogait az elszakadni kívánó országrész felett, pl. azt, hogy a régi állam kormánya van feljogosítva nemzetközi szerződést kötni a kérdéses területtel kapcsolatosan. A feldarabolt államnak nincs jogi lehetősége annak megakadályozására, hogy az elszakadni kívánó országrész szerződést kössön, vagy diplomáciai kapcsolatokat létesítsen az elismerő állammal. Az ilyen idő előtti elismerés súlyosan sérti a feldarabolt állam területi fennségjogát, állampolgárai feletti személyi hatáskörét, diplomáciai képviselői jogát, ennél fogva beavatkozást jelent olyan ügyeibe, melyek saját hatáskörébe tartoznak. Ez a beavatkozás erőszak alkalmazása nélkül történik, azonban következményei lényegileg azonosak az erőszak hatásaival. Az állam ugyanis olyan helyzetbe kerül, hogy bizonyos, alapvető jogait érintő,

⁴⁸ Búza László: A non intervenció elvének szocialista és imperialista koncepciója. A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának 1953. évi évkönyve. 26. old. Louter midőn elválasztja a beavatkozást a barátságos tanácsadástól, a kettő közötti aszerint tesz különbséget, hogy az utóbbi nincs összekapcsolva a fenyegetéssel. A kényszer valamilyen formáját tehát ő is a beavatkozás elemének tekintti. (Louter: Le droit international public positif. Oxford, 1920. Tome II. 251. old.)

⁴⁹ Teuscher: I. m. 76. old.

⁵⁰ Teuscher: I. m. 77—79. old.

akarata ellenére létrejött hatásokat nem tud elhárítani. Az idő előtti elismerés ténye az eredeti államot az idő előtt elismert új állam területe és az ott élők tekintetében megfosztja jogai gyakorlásának lehetőségétől, legalábbis az elismerő állammal szemben. Azt lehetne mondani, hogy az elismerés megtörténtével megszűnik az eredeti állam cselekvőképessége az érintett terület vonatkozásában, az azzal kapcsolatos jogait nem tudja többé érvényesíteni az elismerő állammal szemben. Az elismerés ténye tehát erőszak kifejtése nélkül megfosztja a feldarabolt államot bizonyos jogai érvényesítésétől. Így pl. az elismerés megtörténte után nem képes államosítani a tőle elszakadt területen élőket az elismerő államban levő vagyonát (pl. hajóit), mivel az elismerő állam szemében az elszakadt területen élők nem a régi, hanem az új állam polgárai. Ha viszont az elismerés a feldarabolt államot megfosztja bizonyos jogainak érvényesítésétől, úgy nehéz a kényszer alkalmazását tagadni, hiszen a kényszer egyik tipikus formája éppen bizonyos jogok érvényesítési lehetőségének megvonásában áll.⁵¹

Bizonyos esetekben tehát az állam idő előtti elismerése elvileg intervenciónak tekinthető és mint ilyen, nemzetközi deliktum, amelyik az elismerő állam felelősségét vonja maga után, maga az elismerés azonban jogilag nem érvénytelen, az joghatásokkal rendelkezik az elismerő és az elismert új közösség között. A régi állam azonban a vele szemben elkövetett beavatkozás ellen felléphet és szankciót alkalmazhat.

A beavatkozás fogalmához azonban az is hozzátartozik, hogy az az ügy, amelyikben a beavatkozás történik, az adott állam kizárólagosan saját ügye legyen. Az elismerés tárgya viszont egy állam létezése, kérdés tehát az, hogy lehet-e egy állam létezése, vagy keletkezése valamely másik állam kizárólagos ügye?

Miután az elismerés elvileg csak akkor lehet intervenció, ha az új állam egy régítől való erőszakos elszakadás útján keletkezik, így a kérdés az, hogy vajon az állam kizárólagos joghatóságába tartozik-e minden olyan jellegű mozgalom, melynek célja az ország területe egy részének elszakítása és ott egy új állam alakítása. A kérdés megválaszolásához a polgárháború jogi természetének vizsgálata vezet el bennünket.

a) A polgárháború és a belső joghatóság kérdése

A polgárháború fogalmára nézve több álláspont ismeretes. Wehberg a polgárháború és a nemzetközi jogi háború közötti különbséget vizsgálva, a két közötti fő különbséget abban látja, hogy a nemzetközi háborúban egymással szemben két nemzetközi jogalany áll, míg a polgárháborúban a felek egyike eleinte nem tekinthető a nemzetközi jog alanyának.⁵² Azonban már Rougier

⁵¹ A kérdéssel egy korábbi tanulmányomban foglalkozva még azon a nézeten voltam, hogy az idő előtti elismerés joghatásai bár hasonlítanak a kényszerhez, de ténylegesen nem jelentenek kényszert. (Vö. Nagy Károly: Az állam idő előtti elismerése és a beavatkozás a nemzetközi jogban: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica. Tomus XI. Fasciculus 5. Szeged, 1964. 19—20. old.) A kérdés újabb megvizsgálása után ma már úgy látom, hogy az idő előtti elismerés joghatásai bizonyos esetben kényszert jelentenek.

⁵² Wehberg: La guerre civile et le droit international. Recueil des Cours. 1938. Tome 63. 34—40. old.

rámutatott arra, hogy így nem lehet a polgárháborút definiálni, mert ebben az esetben a föderatív államon belüli az a háború, melyet egyes tagállamok folytatnak a többi állam vagy az összszövetség ellen, nem volna polgárháborúnak minősíthető,⁵³ vagyis összetett államban csak az olyan jellegű mozgalom lenne polgárháború, melyet valamennyi tagállam lakosaiból verbúválódott politikai párt folytat a központi hatalom ellen. Ilyen volt pl. az 1894. évi brazilai polgárháború.⁵⁴ Viszont kétségtelen, hogy az észak-amerikai szecessziós háborút polgárháborúnak kell tekintenünk, annak ellenére, hogy azt a déli tagállamok vívták az unióval szemben. „A háború nemzetközi jogi állapot, melyből egyrészt a hadviselő felek egymás közötti viszonyában fakadnak jogok és köteleességek, másrészt jogok és köteleességek állanak elő a hadviselő felek s a háborúban résztvevő ún. semleges államok között is” — írja Buza László egy régebbi munkájában.⁵⁵ Ugyanakkor ilyen jogok és kötelezettségek a polgárháborúban nem keletkeznek.⁵⁶ A jelen munka nem tűzi ki feladatául a polgárháború fogalmának részletes elemzését, csupán olyan mélységben kívánja a kérdést vizsgálni, mely a kitűzött téma, az elismerés szempontjából szükséges. A nemzetközi háború és a polgárháború között vannak bizonyos ténybeli különbségek,⁵⁷ ezek alapján azonban nehéz lenne a kettő között a határt megvonni. Jogilag már egyszerűbb a különbségtétel. Polgárháború alatt jogi szempontból ugyanis olyan államon belüli fegyveres küzdelmet kell érteni, ahol az egymással szembenálló felek viszonyára általában nem a nemzetközi jog, hanem a belső jog szabályai az irányadók. Ez nem jelenti azt, hogy polgárháborúban semmiféle nemzetközi jogszabály nem érvényesülhet. A háború áldozatainak védelmére 1949-ben kötött genfi egyezmények ugyanis az emberiség szempontjából indítatva tartalmazznak bizonyos rendelkezéseket, melyeket valamely „Magas Szerződő Fél területén keletkező nem nemzetközi jellegű fegyveres összecsapás esetén” kell alkalmazni,⁵⁸ tehát polgárháborúban. Az ilyen jellegű konfliktusokra alkalmazandó szabályok szerint azokkal, akik letették a fegyvert vagy harcképtelenné váltak, emberségesen kell bánni, tilos megölésük, bántalmazásuk, és nem lehet őket bírói ítélet nélkül megbüntetni. Az említett rendelkezések tehát bizonyos minimumokat megállapítanak ugyan a polgárháborúban való magatartásra nézve, ezek azonban csupán az említett szerződések egyet-

⁵³ Rougier: Les guerres civiles et le droit des gens. Paris, 1902. 20. old.

⁵⁴ Lásd Rougier: I. m. 56. old.

⁵⁵ Buza: A felkelők nemzetközi jogi helyzete. 59. old.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Ilyen különbségek, hogy a polgárháborút állam vívja egy nem állami szervezettel szemben, az egy állam keretein belül folyik, míg a nemzetközi háborút két vagy több állam viseli egymással több állam területén. Ezek a különbségek azonban annyiban relatívak, hogy kivételesen államok közötti háború is lehet polgárháború (pl. az észak-amerikai polgárháború), sőt a XVIII. század végén olyan háborúra is volt példa, ahol a küzdelmet Kolumbia egyik része és a vele szövetségben álló Venezuela egyik része közösen folytatta Kolumbia és Venezuela többi része ellen, tehát a polgárháború több állam területén folyt. (Vö. Rougier: I. m. 20. old. és Wehberg: I. m. 40. old.)

⁵⁸ A hadra kelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény 3. cikke. A tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben kötött egyezmény 3. cikke, valamint az ugyancsak Genfben és a fenti időpontban kötött, a hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozó és a polgári lakosság védelmére vonatkozó egyezmény 3. cikke. (Az egyezményeket lásd: A háború áldozatainak védelmére Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények. Közzéteszi a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma, Budapest, 1955.)

len (3. cikk) cikkére vonatkoznak, az egyezmények többi cikkének életbelépéséhez — az egyezmény szerint is — a harcoló felek külön megegyezése szükséges.⁶⁰ Az idézett rendelkezésekből is kitűnik, hogy azok alapján pl. az elfoglalt felkelők nem lesznek hadifoglyok, cselekményük a belső jog értékelése alá esik, csupán ezt a jogot nem lehet velük önkényesen, tehát bírói ítélet nélkül alkalmazni. A polgárháború tényével nem lépnek automatikusan életbe a hadviselés egyéb (pl. blokádra, zsákmányolásra, katonai megszállásra stb.) vonatkozó szabályai sem és a konfliktusban részt nem vevők nem lesznek semleges államok. Polgárháború esetén tehát nemzetközi jogilag nincsenek hadviselő felek és semleges államok, hanem hivatalosan a béke állapota áll fenn. A fentiekből következőleg a polgárháborúra nem érvényes a háborúindítás tilalma sem, vagyis polgárháború indítása sohasem lehet agresszió.

A polgárháború fenti fogalma erősen szűkített, mivel a vulgáris értelembbe vett olyan polgárháborúra már nem terjed ki, ahol pl. a felkelők hadviselő félként való elismerése következtében a hadviselés nemzetközi jogi szabályai már alkalmazást nyernek.⁶¹ Viszont az ilyen elhatárolás ad csupán választ arra kérdésre, hogy a polgárháború kizárólagos belső ügye-e az államoknak, vagy sem.

Azt a kérdést, hogy milyen ügyek tartoznak kizárólagosan vagy lényegében az állam belső joghatóságának a körébe, nemzetközi jogi norma nem szabályozza.⁶² Tomkó nézete szerint azok a kritériumok, amelyek meghatározzák, hogy milyen ügyek tartoznak az állam belső joghatóságához, lehetnek jogi és politikai jellegűek, vagyis a jellemvonások nem korlátozhatók csupán a jogi kritériumokra.⁶³ Ha ez így is van, a jogi kritériumok a fontosabbak, mivel ezek pontosabban megállapíthatóak és nincsenek is olyan gyors változásoknak kitéve, mint a politikai kritériumok.

A belső joghatóság körében nem tartozhatnak azok az ügyek, amelyeket a nemzetközi jog szabályoz. Az olyan ügyek, amelyek kapcsán az államot saját maga által vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek terhelik, nem tartozhatnak az állam kizárólagos, belső vagy külső ügyei közé.⁶⁴

A belső joghatóságnak azonban ezen túlmenő korlátai is vannak. Rolin ezzel kapcsolatosan a következő megfogalmazást ajánlja: Valamely állam kizárólagos hatáskörébe azok a kérdések tartoznak, „melyek tekintetében ennek a hatáskörnek a gyakorlását nem köti meg a nemzetközi jog valamely elve, vagy szabálya és továbbá nincs olyan természete sem, hogy más államok vagy a nemzetközi közösség érdekeit érintse.”⁶⁴ A polgárháború az állam belső ügye — mivel nem nemzetközi jogi állapot — mindaddig, míg nemzetközi jogi háborúvá nem alakul át. A polgárháború célja nem mindig az, hogy a felkelő párt függetlenséget szerezzen és önálló államot hozzon létre, igen gyakran a harc az

⁶⁰ „Az összeütköző Felek másfelől igyekezni fognak külön megállapodások útján egészben, vagy részben hatályba léptetni a jelen Egyezmény egyéb rendelkezéseit is.” (Az idézett egyezmények 3. cikkének 2. pontja.) Az életbe léptetés a felkelők hadviselői minőségének elismerését jelenti.

⁶¹ Vagyis olyan polgárháborúra, ahol a harc egy államon belül a felkelők és az ún. törvényes kormány között folyik, de ahol elismerés útján a felkelők már hadviselői jogokat szereztek és a harc a nemzetközi jog szabályai szerint folyik, tehát a belső konfliktus ilyen módon nemzetközi háborúvá alakult át.

⁶² Vö. Tomkó: I. m. 120. old.

⁶³ Tomkó: I. m. 148. old.

⁶⁴ Vö. Rolin: I. m. 381. old.

⁶⁵ Rolin: I. m. 393. old.

államon belül a hatalomért folyik. Az elszakadásért és a központi hatalomért folyó polgárháborúk közötti megkülönböztetés az elismerés szempontjából jelentős, az új állam idő előtti (elsietett), elismerése ugyanis csak az első esetben merülhet fel. Ha a polgárháború, melynek célja bizonyos terület elszakítása, az ún. anyaországtól, ennek az „anyaországnak” belső ügye, úgy nyilvánvaló, hogy az elszakadásra törekvő, felkelő mozgalom független államként való elismerése — olyan időpontban, amikor a polgárháború még folyik, — beavatkozást jelent ennek az államnak a belső ügyébe. Ez a nézet eléggé általánosan elfogadott az irodalomban.⁶⁵ Az elismerésnek ez a régi elmélete azonban nem veszi kellően figyelembe a nemzetközi jogban — különösen a második világháború után — végbement óriási fejlődést. A beavatkozást jelentő idő előtti elismerést és a belső joghatóság kérdését ugyanis igen közelről érinti a nemzetek önrendelkezési jogának a megjelenése.

b) *A nemzetek önrendelkezési jogának hatása
az állam idő előtti elismerésére*

Abban az esetben ha a polgárháború az államon belül a központi hatalomért folyik, ez a harc az állam belső ügye. Ha viszont az államon belül a fegyveres harc célja az államterület egy részének elszakítása, úgy erősen kérdéses az előbbi állítás a nemzetek önrendelkezési joga miatt. Az új államok keletkezése napjainkban elsősorban a gyarmati rendszer felbomlása útján történik. Sokszor a gyarmattartó hatalom nem várja meg, amíg az elnyomott gyarmati nép fegyvert fog függetlensége érdekében és „önként” biztosít függetlenséget gyarmati területeinek. Gyakori azonban az az eset is, amikor az új állam születését hosszú véres harc előzi meg a gyarmati nép és a gyarmatosító között. Ilyen harc eredményeként jött létre Indonézia, Vietnam, Kenya, Algéria, s jelenleg is folyik a függetlenségi harc a portugál gyarmatokon. A megvizsgálandó kérdés az, hogy lehet-e a gyarmati felszabadító és a nemzeti-ségi mozgalmakat az állam belső ügyét jelentő polgárháborúnak minősíteni, vagy pedig ezek más nemzetközi jogi megítélés alá esnek. A kérdés megoldásánál a nemzetek önrendelkezési jogából kell kiindulni. A nemzetek önrendelkezési joga a nemzetközi jog fiatal intézménye. Az első világháborút befejező párizsi békekonferenciákon bár történt rájuk hivatkozás, de csak a határok megvonásánál és ott sem érvényesült a gyakorlatban, másrészt alkalmazási köre is csak szigorúan Európára korlátozódott. A nemzetek önrendelkezési joga hosszú ideig mint tételes nemzetközi jog csak a Szovjetunió által kötött kétoldalú szerződésekben élt,⁶⁶ majd a Szovjetunió javaslatára került be a San Francisco-i konferencián az ENSZ Alapokmányába.⁶⁷ A nemzetek önrendelkezési jogának elismerése és rögzítése az ENSZ Alapokmányában nem jelentette annak azonnali és teljes érvényesülését is. A gyarmattartó hatalmak sokszor csak szavakban ismerték el ezt a jogot, „a gyakorlatban azonban arra tö-

⁶⁵ Így ezen a nézetén van Kunz: *Anerkennung*. 101. old. *Lauterpacht* először megállapítja, hogy az idő előtti elismerés több a barátságtalan cselekménynél, intervenció és nemzetközi deliktum, majd leszögezi: „Recognition is unlawful if granted durante bello...” (*Lauterpacht: Recognition*, 8. old.)

⁶⁶ Lásd *Tunkin*: A nemzetközi jog elméletének kérdései. 45. old.

⁶⁷ Lásd *Herczegh Géza*: A gyarmati kérdés és a nemzetközi jog. Budapest, 1962. 72. old.

rekedtek, hogy azt semmivé változtassák, felszabadító célzatától megfosszák, olykor még azt is kétségbe vonták, hogy ez az elv létezik a nemzetközi jogban.⁶⁸ Mégis az önrendelkezési jognak nemzetközi szerződésbe foglalása azt bizonyítja, hogy a népek önrendelkezési joga már nem egy-két állam által követett elv, hanem azt jelenti, „hogy a népek önrendelkezésének elve olyan elvként nyert megerősítést, amely a nemzetközi jog egyik legfontosabb és ma már általánosan elismert elve.” — állapítja meg Tunkin.⁶⁹

Tartalmát tekintve a nemzetek önrendelkezési joga azt jelenti, hogy a nemzetnek joga van a különválásra, vagy más állammal való egyesülésre és saját állami szervezete létrehozására.⁷⁰

A nemzetközi jogi irodalomban nem teljesen tisztázott kérdés a népek önrendelkezési jogának jellege, továbbá, hogy ki az alanya ennek a jognak,⁷¹

⁶⁸ Tunkin: A nemzetközi jog elméletének kérdései. 47. old.

⁶⁹ Tunkin: A nemzetközi jog elméletének kérdései. 46. old. Ugyanezt a nézetet fejezi ki a magyar nemzetközi jogi tankönyvben Hajdú Gyula is: „...a nemzetek önrendelkezési joga a nemzetközi kapcsolatok rendjének egyik alapvető pillére.” (Búza—Hajdú: Nemzetközi jog. Budapest, 1961. 88. old.) Herczeg Géza ugyancsak lezárja: „Az önrendelkezési jog a tételes nemzetközi jog része.” (I. m. 74. old.)

⁷⁰ Sztarusenko: Против извращения принципа самоопределения народов и наций. Советское государство и право. 1958. 1. szám. 64. old. Az önrendelkezési jog tárgyát vizsgálva hasonlóan foglal állást Bokorné, aki szerint „... az önrendelkezési jog tárgya a népnek, illetve a nemzetnek az a joga, hogy elszakadhat attól a más, idegen nemzet által alkotott államtól, amelynek állami kereteiben akarta ellenére élni: önálló államot alakíthat, vagy kívánságához képest egyesülhet más állammal.” (Bokorné Sz. Hanna: Az önrendelkezési jog nemzetközi jogi tartalma a gyarmati rendszer felbomlásának tükrében. 347. old.)

⁷¹ A burzsoá nemzetközi jogi irodalomban találkozunk olyan nézettel, amely szerint a nemzetek önrendelkezési joga „feltételezett és hamis” (hypothétique et fallacieux). (Sibert: Traité de Droit International Public. Paris, Tome I. 1951. 305. old.) Nem egységes ebben a kérdésben a szocialista nemzetközi jogi irodalom sem. Levin szovjet professor szerint a népeknek és nemzeteknek alanyi joga van az önrendelkezésre. (Levin: Принципы самоопределения наций в международном праве. Советский ежегодник международного права. 1962. 32. old.)

Búza László a nemzetek önrendelkezési jogát programjellegű normának tekinti, vagyis olyan jogszabálynak, mely nem statuál alanyi jogot és nemzetközi eljárás útján kikényszeríthető nemzetközi kötelezettséget. (A törvényesség és az igazságosság elve a nemzetközi jogban. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus III. Fasc. I. Szeged. 19. old.) Ez az álláspont nem tagadja tehát a népek önrendelkezési jogának jogiságát, csupán e szerint abból alanyi jogok nem származnak. Herczeg Géza ugyanezen a nézeten van: „A népek önrendelkezési joga nem formál alanyi jogot a népek, vagy nemzetek számára azért sem, mert azok nem alanyai a nemzetközi jognak, ellenben élvezői az önrendelkezési jog tiszteletben tartását előíró kötelezettségnek. (Herczeg Géza: I. m. 120. old.)

A szovjet írók közül Jevgenyev azon a nézeten van, hogy a nemzet addig, amíg nem alkot önálló államot, nem ismerhető el a nemzetközi jog alanyának, de nem lehet másrészt megtagadni tőle az elismerést, ha a függetlenségért harcol, ugyanis ilyenkor rendszerint már megszerezte az állam néhány vonását. (Jevgenyev: Правосубъектность суверенитет и невмешательство в международном праве. 77. old.) Mások a nemzetek önrendelkezési jogából egyenesen azt a következtetést vonják le,

hogy a „függetlenségért és a saját államának létesítéséért harcoló nemzetet, a jelenkori nemzetközi jog szerint a nemzetközi jog alanyának kell tekinteni, jóllehet a gyarmatosítók ellenállásának következtében még nem volt képes önálló államot létrehozni és még csak rálépett az annak létesítéséhez vezető útra.” (Tunkin: A nemzetközi jog elméletének kérdései. 52—53. old.) Hasonló nézeten van Modzsorjan is. (Субъекты международного права. 14. old.) Bokorné szerint nem lehet különbséget tenni az önrendelkezési jog érvényesítéséért fegyverrel harcoló és egyéb ilyen helyzetben nem levő nemzet között és szerinte az említett kritériumtól függetlenül az önrendelkezési jog alanya a függő helyzetben levő területen élő va-

az önrendelkezési jognak az államok elismerésére gyakorolt hatása tekintetében azonban elégséges annak megállapítása, hogy a fentebb említett tartalommal létezik ilyen jog.

Ebből viszont az következik, hogy amikor egy nemzet — akár fegyveres harc útján is — el kíván szakadni attól az államtól, amelyiknek eddig a fennhatósága alatt volt, hogy egy új államot hozzon létre, tulajdonképpen egy nemzetközi jogilag elismert igényt érvényesít, illetve a vele fegyveresen fellépő állam nemzetközi kötelezettséget szeg meg. „Nem lehet elismerni a népek jogát az önrendelkezésre és ugyanakkor erőszakosan visszatartani őket egy adott állam keretei között.”⁷³ — írja ezzel kapcsolatban Sztarusenko.

A nemzeti felszabadító mozgalmak a mai viszonyok között leggyakrabban és tipikusan gyarmati felszabadító mozgalmakként jelentkeznek. A gyarmatok területe jogilag általában az ún. „anyaország” területe,⁷⁴ az ott élők azonban igen sokszor nem rendelkeznek a gyarmattartó állam állampolgárságával. A gyarmati hatalom a gyarmat területén területi fennségjogot gyakorol, a gyarmatok igazgatását azonban nemzetközi jogszabály, az Alapokmány XI. fejezetében foglalt rendelkezések alapján az ENSZ ellenőrzi. Ez az ellenőrzés ugyan meglehetősen laza, a gyarmatosító hatalom ugyanis mindössze arra van kötelezve, hogy „a Főtitkárnak tájékoztatás céljából, a biztonság és alkotmányjogi megfontolások által megkívánt határokon belül, rendszeresen statisztikai és más technikai természetű tájékoztatásokat nyújtsonak azoknak a területeknek a gazdasági, szociális és nevelésügyi helyzetére vonatkozóan, amelyekért külön-külön felelősek...”⁷⁵ Az a tény, hogy egyrészt a gyarmatosító államot nemzetközi kötelezettség terheli az általa igazgatott gyarmatok tekintetében, másrészt, hogy a gyarmat fölött gyakorolt igazgatást az ENSZ ellenőrzi, azt bizonyítja, hogy a gyarmatok igazgatása nem lehet a gyarmatosító állam belső ügye.⁷⁶ A kizárólagos belső ügyek felett ugyanis nincs nemzetközi ellenőrzés, illetve megfordítva, ilyen ellenőrzés meglétében arra kell következtetni — ha az ellenőrzés nemzetközi kötelezettség végrehajtásával kapcsolatos —, hogy az ügy nem az állam kizárólagos joghatóságába tartozik. Fokozottan és különösen ez a helyzet, ha a gyarmat fegyveres erővel harcol függetlenségéért, önrendelkezési jogának érvényesítéséért. Az ilyen háború nem belső konfliktus, hanem olyan nemzetközi jellegű összeütközés, ahol már alkalmazni kell a hadviselés nemzetközi jogi szabályait is, függetlenül az adott gyarmati nép ilyen jogának elismerésétől.

A függetlenségért harcoló gyarmati nép új független államként való elismerése tehát nem lehet beavatkozás az imperialista állam belső ügyeibe, mi-

lamely közösség. (Bokorné: Az önrendelkezési jog nemzetközi jogi tartalma. 349–350. old.) Tunkin egy korábbi munkájában még olyan nézetet fejtett ki, amely szerint lényegében nem a nemzet, mint olyan, hanem a keletkezőben levő állam az, amit a nemzetközi jog alanyának kell tekinteni. Основы международного права, 17. old.)

⁷³ Sztarusenko: I. m. 63. old.

⁷⁴ Jogilag kivételt képeznek az ún. védnökségek, melyek formailag bizonyos különállást élveznek. (Vö. Herczegh Géza: I. m. 44–50. old.)

⁷⁵ Alapokmány 73. cikk e) pont.

⁷⁶ Nagyon határozottan szögezi le ezt Herczegh Géza is: „... a gyarmatok és az anyaországok ellentéteiből és összeütközéseiből adódó problémák nem tartozhatnak a kolonialista hatalmak belső joghatóságának körébe.” (I. m. 113. old.)

⁷⁷ Vö. Modzsorján: „... a gyarmati és a függő országok népeinek nemzeti felszabadító háborúját nem lehet a „belső konfliktusok” vagy a „nem nemzetközi jogi

vel maga a gyarmati háború sem tekinthető az imperialista állam belső ügyének.⁷⁶

Bizonyos értelemben az ilyen elismerés még idő előttinek sem mondható. A népek önrendelkezési jogának az elismerése nem köthető olyan előfeltételhez, hogy a nemzet önálló állami szervezettel rendelkezze, sőt ez a jog éppen a nemzet önálló államiságának megszerzését biztosítja. A függetlenségéért harcoló gyarmat önálló államiságának az elismerése a gyarmat önrendelkezési jogának az elismerését jelenti, az önrendelkezési jog elismerése pedig nem lehet idő előtti, ez a jog a gyarmati népet a függetlenségi harc megkezdése előtt is már megilleti. Az idő előtti elismerés ebben az esetben is azt jelenti, hogy az elismerés tárgya mögött nem áll a ténylegesség, tehát az államiság tekintetében az elismerés idő előtti, de nem intervenció.

A nemzetek önrendelkezési jogát természetesen nemcsak a gyarmati népekre lehet és kell alkalmazni. Gyarmatnak nem minősíthető nemzetiségi területet is megillet az önrendelkezési jog s az sem szükségszerű, hogy az ilyen nemzetiség fegyveres harca egyenesen a különválásra irányuljon.⁷⁷

Az intervenciót jelentő idő előtti elismerés esetei közül tehát ki kell zárni az olyan nemzeti felszabadító mozgalmak elismerését, melyek a népek önrendelkezési joga alapján nem tartoznak valamely állam belső ügyei közé. Kérdés most már az, hogy van-e egyáltalán olyan elszakadási mozgalom, mely valamely állam belső ügyének minősül és amelynek államként való idő előtti elismerése beavatkozásnak tekintendő?

Nézetem szerint van ilyen eset, éspedig akkor, ha egy nemzeti államban felkelés tör ki és a lakosság egy része politikai okokból el kíván szakadni eredeti államától. Nehéz lenne azt állítani, hogy a felkelők a nemzetek önrendelkezési jogát gyakorolják, különösen akkor, ha magát a felkelést is idegen hatalmak szervezték vagy támogatták. Ez volt pl. a helyzet a kolumbiai polgárháborúban, melyet az USA robbantott ki és ahol az amerikai beavatkozás eredményezte Panama állam létrejövetelét. Ugyancsak idegen állam beavatkozása állt a kongói szeparatista mozgalmak mögött, melyek célja Katanga és Dél-Kasai tartományok elszakítása volt.⁷⁸

A polgárháború az állam kizárólagos belső ügye, függetlenül attól, hogy a harc az országon belül a központi hatalomért folyik,⁷⁹ vagy pedig célja bizonyos területek elválása.⁸⁰ Az államnak joga van a saját központi szervei ellen indított felkelést leverni, az erre irányuló tevékenysége nem sérti a nemzetközi jogot, amely szerint egyébként a felkelők tevékenysége sem jogellenes. Ilyen polgárháború esetén a felkelők önálló államiságának elismerése olyan időpontban, amikor az még ténylegesen nem valósult meg, beavatkozást jelent

konfliktusok) közé számítani..." (Modzsorjan: К вопросу о субъектах международного права. 100. old.) Tuzmuhamedov pedig egyenesen agresszióknak tekinti a gyarmati háborút a gyarmattartó állam részéről. (Vö. R. H. Tuzmuhamedov. Мирное сосуществование национально-освободительная война Советского государства и право. 1963. 3. sz. 88. old.)

⁷⁷ Így pl. az iraki kurdok fegyveres felkelése sem azért folyt az 1960-as évek elején, hogy önálló kurd államot hozzanak létre, a cél csupán a kurd kisebbség állampolgári jogainak a biztosítása volt.

⁷⁸ A kérdést lásd bővebben Herczegh Géza: I. m. 185–188. old.

⁷⁹ Ilyen jellegű volt az 1936–39-es spanyol, vagy az 1946–49-es görög polgárháború és ilyen jellegű volt a kongói polgárháború is.

⁸⁰ Ilyen jellegű volt pl. az amerikai polgárháború, vagy az 1903. évi kolumbiai polgárháború, valamint erre törekedett Csombe Katangában 1961–62 között.

és az elismerő állam nemzetközi jogi felelősségét vonja maga után. Ellenben nemzetközi jogilag nincs megtiltva az, hogy külállamok polgárháború esetén a felkelőket hadviselő félnek ismerjék el.

Az elismerés terjedelme — mint láttuk — különböző lehet, kérdés, hogy vajon különbséget kell-e tenni az intervenció szempontjából a *de jure* és a *de facto* elismerés között?

c) *Az elismerés terjedelmének hatása az állam idő előtti elismerésére*

Az állam elismerése különböző joghatásokkal jár attól függően, hogy *de jure*, *de facto* vagy *ad hoc* elismerésről van szó. Miután az idő előtti elismerés bizonyos esetekben éppen joghatásainál fogva minősülhet beavatkozásnak, így ebből a szempontból különös jelentősége van annak, hogy milyen elismerésről van szó.

Ha a *de facto* elismerés és a beavatkozás kapcsolatát a nemzetközi jogi irodalomban megvizsgáljuk, eltérő válaszokat fogunk kapni, tekintve, hogy az egyes szerzők nézete megoszlik a *de facto* és a *de jure* elismerés közötti különbség tekintetében. Így van olyan nézet, amely szerint az állam *de facto* elismerése nem lehet idő előtti elismerés,⁸¹ ennél fogva a beavatkozás csak a *de jure* elismerésre korlátozódik. A valóságban azonban a *de facto* elismerés joghatásai is lehetnek olyanok, melyek épp úgy érinthetik bizonyos körülmények között az állam kizárólagos hatáskörét, mint a *de jure* elismerés joghatásai. A *de facto* elismert állam kormányával is köthető nemzetközi szerződés, létesíthető diplomáciai kapcsolat. Ha tehát a fegyveres harc útján elszakadó országrészt egy külállam *de facto* elismeri új független államként, ezzel az elismeréssel az eredeti állam elveszíti nemzetközi jogi cselekvőképességét az elismerő állammal szemben a kérdéses terület és az ott élők tekintetében. Így pl. a kolumbiai polgárháború folyamán Kolumbia elvesztette azt a lehetőséget, hogy a csatorna építésére vonatkozólag ő kössön szerződést az Egyesült Államokkal, tekintve, hogy a csatornaépítésre kiszemelt terület az USA által idő előtt elismert Panama állam területére esett. Nincs kizárva tehát annak a lehetősége, hogy a *de facto* elismerés is adott esetben intervenciónak minősülhessen.

Mégis egy szempontból az állam idő előtti *de facto* elismerése másképpen ítélandó meg, mint az ugyanolyan körülmények között adott *de jure* elismerés. Előfordulhat ugyanis, hogy a függetlenségi harc folyamán az új állam ténylegesen létrejön és meghatározott területen esetleg évekig már fennáll, ilyenkor az állam ténylegesen már létrejött, de függetlensége még nem végleges. Ilyenkor a régi állam már ténylegesen elvesztette területére egy része feletti felségjogát — igaz, hogy esetleg csak átmenetileg — és ennek a tényleges helyzetnek az elismerését a többi állam érdekei, pl. állampolgáraik védelme megkívánhatják. Mivel az állam tényleg létrejött, csak helyzete még

⁸¹ Ezen a nézeten van Cavaré: „A nemzetközi gyakorlat, hogy elkerülje az idő előtti elismerést, mely ellentétben van a tények realitásával és amely nemzetközi komplikációk forrása lehet, a „*de facto*” és a „*de jure*” elismerés közötti megkülönböztetéshez folyamodott. A *de facto* elismerés megengedi az államoknak, hogy az új közösség tekintetében várakozó álláspontot foglaljanak el, mely sem barátságtalan, sem elszigetelt.” (Cavaré: *Le Droit International Public Positif*, Paris, 1951. I. kötet, 309. old.)

nem szilárdult meg és nem tekinthető véglegesnek, ezért ennek de facto, tehát ideiglenes elismerése nem lehet elszámtolt és nem is jelent intervenciót.⁸² Ilyenkor az elismerés mögött tényleges helyzet áll, másrészt ha az új állam ténylegesen létrejött, úgy egy másik állammal folytatott háborúja már nem lehet ennek a másik államnak kizárólagos ügye. A régi állam ugyan joggal helyezkedhet arra az álláspontra, hogy az új állam létrejövetele csak átmeneti jellegű, mivel a fegyveres harc még nem dőlt el, de az elismerő külállamok ugyanilyen joggal állíthatják, hogy az általuk megadott de facto elismerés is csak időleges jellegű.

Ami az ad hoc elismerést illeti, az bármilyen időpontban történjék is, sohasem minősülhet beavatkozásnak. Az ad hoc elismerés csak egyetlen alkalomra szól és nem dönt semmiféle jogosultsági kérdésben, ilyenkor nincs ugyanis általános kapcsolat teremtésére irányuló elismerési szándék. Az ad hoc elismerés ténye ennél fogva nem érinti a régi állam jogait és nem teszi lehetővé azok érvényesítését sem, így az ilyen elismerés dacára is lehetséges, hogy az elismerő állammal szemben fellépjen a tőle elszakadni kívánó terület nevében is, minden olyan ügyben, melyet az ad hoc elismerés nem érintett.

6. A kialakulóban levő (nasciturus) állam elismerése

Amint láttuk, az állam idő előtti elismerése olyan időpontban megadott államként való elismerést jelent, amikor maga az állam még csak kialakulóban van. Ilyenkor az elismerés és az elismert tény között ellentmondás van. Kérdés az, hogy mi a jellege az elismerésnek, amikor az éppen a születendő államra vonatkozik, vagyis amikor az elismerés maga sem állítja, hogy az állam létrejött? Ilyen elismerést jelent a nemzetként való elismerés.

A nemzetként való elismerés gyakorlatilag az első világháború idején jelent meg a nemzetközi életben.⁸³ Az első világháború idején az antant-hatalmak a nemzetként való elismerési módot alkalmazták a később létrejött Csehszlovákiával és Lengyelországgal szemben.

A háború alatt cseh Nemzeti Tanács alakult Franciaországban. A cseh Nemzeti Tanács mellett volt hadifoglyokból egy cseh légiót is létrehoztak.⁸⁴ 1918. augusztus 9-én a brit kormány jegyzéket nyújtott át a Nemzeti Tanácsnak, amelyben Nagy-Britannia elismerte Csehszlovákiát mint szövetséges nemzetet és a külföldön felállított csehszlovák hadsereget „Ausztia—Magyarországgal és Németországgal szabályos hadállapotban levő és hadviselő hadseregnek” minősítette.⁸⁵ Franciaország már előbb, Benesnek, a Nemzeti Tanács elnökének átadott levél útján elismerte a csehszlovákokat nemzet-

⁸² Az itt kifejtett állásponttal szemben Teuscher azon a nézeten van, hogy az államként való elismerés harmadik államok részéről „függetlenül attól, hogy az elismerés idő előtti vagy időben megfelelő, csak akkor nem intervenció és ezzel nemzetközi deliktum, ha ebbe az illető állam kifejezetten beleegyezett.” (Teuscher: I. m. 93. old.) Mint láttuk nincs olyan szabály, mely az elismerés érvényességéhez előírná a régi állam előzetes beleegyezését, sőt ilyen előírás ellentétes lenne a nemzetközi jog alapelveivel is, mivel hosszú évekig megakadályozhatná egy független állam elismerését.

⁸³ Vö. Jevgenyev: *Международное право*. 116. old.

⁸⁴ Vö. Hobza: *La République tchécoslovaque et le droit international*. Revue Générale de Droit International Public. 1922. 385. old.

⁸⁵ Rousseau: *Droit International Public*. 303. old.

ként.⁸⁶ Hasonló elismerést kapott a lengyel Nemzeti Bizottság és a külföldön megalakult lengyel hadsereg is.⁸⁷

Az elismerés tehát nemcsak a Nemzeti Bizottságokra, hanem a hozzájuk tartozó hadsereg hadviselői minőségére is vonatkozott. A nemzetként való elismerés joghatásai másrészt abban állottak, hogy a Nemzeti Tanács, illetve Bizottság tagjai diplomáciai mentességet szereztek, képviselőket küldhettek, melyek ugyancsak diplomáciai mentességet élveztek.⁸⁸

Az elismerés időpontjában sem a cseh, sem a lengyel állam nem létezett, mivel bár hadserege és elismert kormánya volt, de hiányzott a terület, márpedig „a terület fölötti tényleges uralom nélkül állam nem létezhet.”⁸⁹ Ezt egyébként az elismerő nyilatkozat sem állította, sőt az a tény, hogy a cseh és a lengyel légiók hadviselői minőségét elismerték, nem azok államiságát jelentette, „hanem szükségszerű módon kizárta azt.”⁹⁰ Az államnak ugyanis nincs szüksége arra, hogy hadseregét hadviselő félnek minősítsék, ilyen jog eleve következik az államiság tényéből. A nemzetként való elismerés tehát nem azonos az állam idő előtti elismerésével, mivel nem államként való elismerést jelent. Nem azonos a hadviselőként való elismeréssel sem, mivel az érintett államokban nem volt polgárháború, márpedig a polgárháború létezése az ilyen elismerés előfeltétele.⁹¹

A nemzetként való elismerés az antant hatalmak politikai törekvésének eszköze volt és előzetes biztosítékot jelentett a lengyel és cseh népnek az önálló államiság megszerzéséhez, másrészt mint jogi konstrukció lehetővé tette, hogy a központi hatalmak olyan cseh-szlovák és lengyel nemzetiségű állampolgárai, akik mint besorozott katonák az antant hadifogságába estek, az ellenkező oldalon ismét részt vegyenek a háborúban. A nemzetként való elismerés nem az államiság elismerését jelentette, azzal azonban mégis összefüggésben van, ugyanis az ilyen elismeréssel a szövetséges és társult főhatalmak a csehszlovák és lengyel nemzetnek az államalakításhoz való jogát is elismerték.⁹² Az eljövendő országok területe az Osztrák—Magyar Monarchia és Németország területének része volt a nemzetként való elismerés időpontjában és ennél fogva a lengyel és csehszlovák légió katonái ezeknek az országoknak az állampolgárai voltak. Különleges státusuk elismerése nélkül nem lett volna jogilag lehetséges katonai felhasználásuk, bár ilyen nemzetként való elismerés esetén is erősen vitatható a szövetséges és társult főhatalmak eljárása. Mégis nézetem szerint jogilag annyiban jelentett előremutatást a len-

⁸⁶ Vö. Fauchille: I. m. I. 1. 313. old.

⁸⁷ Fauchille: Uo. A helyzet nem volt teljesen azonos Lengyelország és Csehszlovákia esetén, mivel az angol kormány csupán a hivatalos lengyel szervezet elismerésének kijelentésére szorítkozott. (Rousseau: Droit International Public. 303. old.)

⁸⁸ Rousseau: Droit International Public. 302. old.

⁸⁹ Búza László: Die Entstehung der tschechoslowakischen Republik. Sonderabdruck aus Zeitschrift für Völkerrecht. 1926. Band XIII. Heft. 1. 114. old.

⁹⁰ I. h.

⁹¹ Wehberg: I. m. 40. old., Kelsen: Principles. 291. old.

Cserepahina a nemzetként és a felkelőként való elismerés között a különbséget abban látja, hogy bár a nemzetként való elismerés esetén nincs államon belüli felkelés, de elégedetlen elemek egyesülnek olyan idegen államok területén, melyektől támogatást kívánnak kapni állami létezésük elnyerésére irányuló törekvésükhöz. (Cserepahina: I. m. 227. old.)

⁹² Így pl. az 1918. augusztus 9-i angol jegyzék a csehszlovák Nemzeti Bizottságot „az eljövendő csehszlovák kormány jelenlegi leitéteményesének (mandataire actuel du futur gouvernement tchécoslovaque) tekintette,

gyel és a cseh nemzet elismerése, hogy államalakítási joguk elismerésével tulajdonképpen *önrendelkezési jogukat ismerték el*. A nemzetek önrendelkezési jogának a tétéles nemzetközi jogba való bevonulásával megszűnt a nemzetként való elismerés jelentősége, azt a népek önrendelkezési jogának elismerése helyettesíti. A nemzetként való elismerés ezért ma már csak történeti jelentőséggel rendelkezik, az első világháború befejezése óta ténylegesen nem is került alkalmazásra.⁹³

A *hadviselő félként való elismerés* bizonyos esetekben szintén megelőzte az államként való elismerést, azonban az ilyen elismerés általában nem tekinthető a nasciturus állam elismerésének, hiszen akkor is alkalmazható (és ez a gyakoribb eset), amikor nem új állam keletkezéséről, hanem az államon belüli központi hatalomért folyó polgárháborúról van szó.

Másrészt a *hadviselő félként való elismerés* abban az esetben sem foglalja magában az önálló állam alapításához való jog elismerését, ha a felkelés az állami különválás elérése érdekében indult, hanem csupán a hadviselés szabályait teszi alkalmazhatóvá olyan küzdelemben, ahol ilyen elismerés nélkül a belső jog szabályai érvényesülnének. A *hadviselő félként* elismert felkelő pártból tehát csak az esetek egy részében lesz új állam, egyébként az győzelme esetén egy régi állam új, de facto kormánya lesz.

⁹³ Téves Rousseau-nak az a nézete, hogy a nemzetként való elismerés újra megjelent volna Csehszlovákia tekintetében a második világháború folyamán. Ezt az állítást arra alapozza, hogy Csehszlovákia német megszállása után Franciaországban létrejött egy Csehszlovák Akcióbizottság, az USA-ban pedig egy Csehszlovák Nemzeti Tanács, melyek 1939. novemberében fuzionáltak. (Lásd Rousseau: *Droit International Public*. 304. old.) Ezen bizottságok elismerése ugyanis (épp úgy, mint a francia, dán, jugoszláv stb. ellenállási szervezetek elismerése) nem a keletkező állam elismerését jelentették, hanem ellenkezőleg, az előzőleg létező Csehszlovákia megszűnése elleni tiltakozást jelentették és így inkább egy jogilag továbbra is fennálló állam nasciturus kormányának elismeréseként minősíthető.

AZ ÁLLAM ELISMERÉSÉNEK EGYÉB ELMÉLETI KÉRDÉSEI

1. Az állam elismerésének visszaható ereje

Az állam keletkezése, valamint nemzetközi elismerése között rendszerint eltelik bizonyos idő és a belső törvényhozás elismerése szempontjából lényeges, hogy az elismerés visszaható erővel rendelkezik-e, tehát vonatkozik-e az elismerést megelőző időpontra is.

A nemzetközi jogi irodalomban a visszaható erővel kapcsolatosan kétféle álláspont alakult ki. Az egyik nézet szerint az állam elismerésének visszaható ereje az elismerő állam akaratától függ. Így Kelsen úgy látja, hogy a nemzetközi jog lehetővé teszi, hogy a jogi aktusokat az állam visszaható erővel tegye meg és nincs ok annak feltételezésére „hogy az elismerés vagy annak ellenkező aktusa kivétel lenne ezen szabály alól.”¹ Nézete szerint azt a kérdést, hogy az elismerés aktusa rendelkezik-e visszaható erővel vagy nem, mindig az elismerő állam szándékától függ.²

Mások szerint viszont az elismerés visszaható ereje hozzátartozik az elismeréshez, vagyis az elismerés szükségképpen visszaható erővel rendelkezik.³

Az állam elismerésének visszaható ereje az elismerés jogi voltát tagadó elmélet alapján nem is merülhet fel. Ha az állam elismerése pusztán csak létezésének deklarálása, melyhez nem fűződnek jogkövetkezmények, úgy visszaható erőről nem beszélhetünk. Visszaható ereje csak olyan aktusnak lehet, mely joghatásokkal rendelkezik és ilyen aktus esetén a joghatások bekövetkeznek az aktust megelőzőleg létrejött tényekre.

A konstitutív elmélet szempontjából viszont a visszaható erő az állam jogi létezésének időpontját veti fel. Ha az állam elismerése visszaható erővel rendelkezik és jogi alanyiságát — amint ez az elmélet állítja — az elismerés útján szerzi meg, úgy az elismerés visszaható ereje azt jelenti, hogy az állam tényleges keletkezéséig visszamenőleg jogalannyá válik. Ezen teória szerint tehát a visszaható erő azt eredményezné, hogy ha A állam egy évig nem ismeri el B államot, mert pl. nem tartja államnak, miután egy év után elismerte, ezzel A állam azt is elismeri, hogy B akkor is állam volt és jogalany, amikor ő még nem tekintette annak. Ezen útvesztőt elkerülendő, folyamodik a konstitutivista elmélet az elismerés visszaható erejével kapcsolatosan ahhoz a nézethez, hogy a visszaható erő az elismerő állam akaratától függ.

Az elismerés visszaható ereje csupán ott merülhet fel, ahol az állam tényleges megalakulása és az elismerés között viszonylag hosszabb idő, pl. több hónap telik el. Ilyen esetben az elismerés visszaható erővel rendelkezik, ami azt jelenti, hogy az abból származó joghatások mindazokra a tényekre vonatkoznak, melyek az állam tényleges megalakulása után következnek be.⁴ Ez

¹ Kelsen: Recognition, 613. old.

² I. h.

³ Ezen a nézeten van Chen: I. m. 175—177. old.

⁴ A Nemzetközi Jogi Intézet határozata hasonló értelemben nyilatkozik az ál-

a visszaható erő független az elismerő állam akaratától, vagyis az elismerés szükségszerűen visszahat az állam keletkezésének időpontjára.

A gyakorlatban azonban nem mindig könnyű megállapítani az állam tényleges létrejövetelének pontos dátumát és erre feljogosított szerv sincs. Ilyen körülmények között problematikus lehet, hogy milyen időpontig hat vissza az elismerés? Amennyiben ez a probléma egyáltalán felmerül, úgy ezt csak az állam keletkezésének konkrét történelmi körülményeit vizsgálva lehet eldönteni, melyre általános érvényű szempontokat nem lehet megállapítani.⁵ Az elismerés visszaható ereje annak nem minden joghatására alkalmazható, a visszaható erő legnagyobb jelentőséggel az elismert állam törvényhozásának elismerésénél rendelkezik. Ez azt jelenti, hogy az elismert új állam jogalkotását az elismerő állam attól az időponttól ismeri el, amikor ez az új állam létrejött.

2. Az állam feltételes elismerése

A nemzetközi jogi irodalomban élénken vitatott kérdés az elismerés feltételhez kötésének problémája. Az ezzel kapcsolatos nézetek három csoportban foglalhatók össze. Az első nézet szerint az elismerés nem köthető feltételhez. Így pl. Kazarovec szerint az államok és a kormányok elismerésének a modern nemzetközi jog alapján feltétel nélkülnek kell lennie.⁶ A másik álláspont szerint csak a de jure elismerés nem köthető feltételhez, a de facto elismerés már lehet feltételes.⁷ Végül a harmadik nézet szerint az elismerés minden fajtája feltételhez köthető.⁸

Azt a kérdést, hogy köthető-e az elismerés feltételhez vagy nem, élesen meg kell különböztetni az általános elismerési előfeltételektől. Az elismerő állam ugyanis az elismerési nyilatkozatot mindig az elismert közösség állami voltának feltételéhez köti és ebben az értelemben minden elismerés feltételhez van kötve. Egészen más kérdés a konkrét feltételhez kötött elismerés.

A feltétel alatt a polgári jogban olyan bizonytalan jövőbeni eseményt kell érteni, „melytől a felek a jogügylet hatályának beállítását vagy megszűnését

lam elismeréséről, de visszaható erőt csak a de jure elismerésnek tulajdonít: „La reconnaissance de jure est rétroactive dans ses effets, à partir de la date où l'Etat-nouveau a commencé en fait d'exister en tant qu'Etat indépendant; il est souhaitable que cette date soit précisée dans l'acte de reconnaissance...” (Annuaire, 302. old.)

⁵ Így pl. a függetlenség kikiáltása önmagában még nem elégséges az állam keletkezése időpontjának bizonyítására. Egyéb körülmények, pl. egy nemzetközi szerződés megkötésének ténye önmagában szintén még nem jelent biztos ismérvet, de több ismérv együttesen és összesen alkalmas lehet a tényleges létezés kezdetének eldöntésére.

⁶ Kazarovec: I. m. 9. old. A burzsoa nemzetközi jogászok közül erre az álláspontra helyezkedik Kelsen is. Nézete szerint az állam elismerése csak feltétel nélkül lehet, mivel az a kérdés, hogy az adott közösség állam-e a nemzetközi jog értelmében, nem válaszolható meg csak „igen-nel” vagy „nemmel.” (Kelsen: Recognition, 612—613. old.) Feltétel nélkülnek tekinti az elismerést Baty is. (The canons of international law, London, 1930. 212. old.)

⁷ Lásd Kunz: Anerkennung 51—52. old., Schlüter: I. m. 10., 52. és 96. old.

⁸ Ezen a nézeten van Anzilotti, aki erről így ír: „Minthogy az elismerés teljesen a felek akaratától függ, semmi sem gátolja, hogy azok járulékos kikötéseket tegyenek hozzá; feltételeket, határidőket.” (Anzilotti: I. m. 175. old.) Salvioi, aki egy jövőbeni helyzet tiszteltetésére vonatkozó ígéretet lát az elismerésben, szintén hasonló nézeten van, szerinte nincs semmi ok annak feltételezésére, hogy ez az ígéret ne lenne feltételhez köthető. (Salvioi: Les règles générales de la paix. 49. old.)

tették függővé.⁹ A feltétel lehet halasztó és bontó feltétel, vagyis az elsőtl a jogügylet hatályának beállása függ, míg a második bekövetkezése esetén a jogügylet hatálya megszűnik.¹⁰ A kérdés az, hogy a polgári jog ezen fogalmai használhatóak a nemzetközi jogban is?

A bontó feltétel az állam nemzetközi jogi elismerésére alkalmazva azt jelentené, hogy bár az elismerés létrejön, hatálya beáll, de ez a hatály, vagyis az abból származó jogkövetkezmények csak bizonytalan ideig, a bontó feltétel bekövetkezéséig tartanak. Ebben az esetben az állam elismerése valamely esemény bekövetkezésével automatikusan megszűnne. Ilyen feltétel csak egy lehetne, az állam megszűnése, az viszont nem bontófeltétel, mivel az általában kikötés hiányában is megszünteti az elismerést. A bontó feltétellel adott elismerés teljes bizonytalanságot jelentene a nemzetközi kapcsolatokban, mivel lehetővé tenné, hogy az egyik állam a másiktól valamilyen olyan állandó magatartás kifejtését követelje meg, melynek abbahagyása megszüntetné ezen állam elismerését. Az ilyen bontó feltétel létezése a fenyegetés és zsarolás eszköze lenne az imperialista államok kezében. Ténylegesen ilyen feltétellel adott elismerés a gyakorlatban nem is fordult elő.

A halasztó feltétel az állam és különösen a kormány elismerésénél már sokkal nagyobb szerepet játszik. Előfordultak esetek, amikor az új állam elismerését attól tették függővé, hogy az előzetesen valamilyen magatartást fejtessen ki. A feltételesen megadott elismerésre a nemzetközi jogi irodalomban leggyakrabban idézett példa Szerbia, Bulgária, Montenegro és Románia elismerése az 1878. évi berlini szerződésben, ahol az elismerés azzal a feltétellel történt, hogy ezek az országok tiszteletben tartják kisebbségeik vallásszabadságát.¹¹ Más államok esetén is előfordult, hogy az elismerést feltételesen adták meg, így pl. Nagy-Britannia Belgiumot csak állandó semlegességének feltétele mellett ismerte el.¹² Feltételesen ismerték el Litvániát 1922. július 13-án a Szövetséges és Társult Főhatalmak.¹³

Az említett példák a feltételes elismerésre nem pontosan olyan feltételeket jelentettek, mint a polgári jog halasztó feltétele, — egyedül Litvánia elismerésénél volt hasonló a helyzet, ott ugyanis az elismerési nyilatkozat szerint az elismerés automatikusan életbe lép Litvánia kedvező válasza esetén¹⁴

⁹ Világhy—Eörsi: I. m. 198. old.

¹⁰ I. h.

¹¹ Lásd a szerződés 5. cikkét Bulgária, 27. cikkét Montenegróra, 35. cikkét Szerbiára és 44. cikkét Romániára vonatkozólag. (Fleischmann: Völkerrechtsquellen. 151., 156., 158., és 159. old.)

¹² Lásd Charpentier: I. m. 243. old.

¹³ „Les soussignés, représentants de la France, de la Grande Bretagne, de l'Italie et du Japon à la Conférence des Ambassadeurs et dûment mandatés à cet effet, ont l'honneur de faire savoir que les Gouvernements susdits ont décidé de reconnaître de jure le Gouvernement lithuanien, à la condition que celui — ci s'engage à agréer purement et simplement et à observer les dispositions du Traité de Versailles en tant qu'elles concernent le régime de navigation sur le Niemen et, par les présentes, déclarent reconnaître de jure le dit Gouvernement sous les conditions susénoncées. La présente reconnaissance prendra date et effet du jour de l'accusé de réception contenant l'engagement ci — dessus visé...” (Lauterpacht: De facto recognition, 188. old. 2. sz. jegyzet.)

¹⁴ Az augusztus 4-én kelt válaszban a litván kormány bizonyos fenntartásokkal kötelezte magát a kívánt rendelkezések tiszteletben tartására, ezt azonban a konferencia nem találta teljesen kielégítőnek és az elismerés csak 1922. december 20-án következett be. (Lásd bővebben Lauterpacht: De facto recognition, 188. old. 2. sz. jegyzet.)

— hanem inkább bizonyos nemzetközi kötelezettségvállalást igyekeztek kicsikarni az elismert államtól. Ezeknek viszont nem feltétel jellegük van, ugyanis ha az érdekelt államok tényleg vállalnak ilyen kötelezettséget és azt megszegik, úgy az elismerés nem lesz hatálytalan, legfeljebb az esetleges kötelezettségek megszegése miatt az elismert állam felelőssége következik be.¹⁵ Pusztán a feltétel tűzése azonban még semmiféle kötelezettséget nem állapíthat meg az új állam számára és a feltételekhez kötött elismerés sértő is lehet az új államra nézve. Ha találunk is eseteket az állam feltételes megadott elismerésére, ez még nem bizonyítja, hogy az elismerés jogosan köthető feltételhez, mivel az ilyen módon adott elismeréssel szembeni tiltakozásra is lehet példákat találni. Így az 1919-es párizsi békekonferencián, amikor a külügyminiszterek tanácsa Finnország elismerését vitatta meg, a japán delegátus azt javasolta, hogy az elismerést tegyék függővé bizonyos, a Baltikum katonai helyzetével kapcsolatos feltételek teljesítésétől, különös tekintettel a Szovjet-Oroszországgal való viszonyra is.¹⁶ A javaslattal szemben mind az angol, mind az amerikai külügyminiszter ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy „... a nemzet jogosult (entitled) arra, hogy elismerjék a függetlenségét, ugyanúgy kormánya is jogosult, hogy akár mint de jure, akár mint de facto kormányt ismerjék el... megengedhetetlen és indokolatlan az, hogy pusztán valamilyen politikai célok elérése érdekében feltételeket szabjanak meg egy ilyen elismeréssel kapcsolatban.”¹⁷

Az állam feltételes elismerése tehát kivételes jelenség, valódi feltételtől tulajdonképpen csak akkor beszélhetünk, ha feltételként „nem az elismert államra megállapított különös kötelezettség, azok részéről tanúsítandó bizonyos magatartás szerepel.” — állapítja meg Buza László.¹⁸ Ez volt a helyzet Lettországnak Németország részéről történt elismerése esetén, ahol a feltétel az antant államok részéről előzetesen megadott elismerés volt.

Ha az elismerés megadását olyan feltételekhez kötik, melyeknek alapján az elismert államnak valamit tennie, vagy valamitől tartózkodnia kell, úgy az elismerés a zsarolás, az érintett állam bel- és külügyeibe való beavatkozás eszköze lehet.¹⁹ „A Szovjetunió mindig a feltételhez kötött elismerés ellen foglalt állást. Azon a véleményen volt, hogy az elismerés, ha azt bármilyen feltételhez kötik, az újonnan létrejött államra, vagy kormányra gyakorolt nyomás eszközévé válik.” — állapítja meg Korovin.²⁰ Az állam elismerésének feltételhez

¹⁵ Ezen a nézeten van Buza László, aki szerint az elismeréssel egyidejűleg és azzal kapcsolatban megállapított nemzetközi kötelezettségnek „nem conditio jellege van, melytől az elismerés hatályának kezdete vagy vége tételnévé függővé, inkább meghagyásként jelentkezik, melynek nemteljesítése esetén nemzetközi jogi szankciókkal lehet a kötelezettség teljesítését kikényszeríteni.” (Buza László: Az elismerés jogi természete a nemzetközi jogban. 12. old.)

Charpentier ezzel kapcsolatban szintén azon a nézeten van, hogy nem a szó technikai értelmében vett feltételekről beszélhetünk a feltételes elismerés esetén, hanem azok az elismerést megelőző, vagy azzal egyidejű kötelezettségek, melyek megsértése rendszerint a vétkes állam felelősségét vonja maga után. (I. m. 243—244. old.)

¹⁶ Lauterpacht: De facto recognition. 188—189. old.

¹⁷ Lauterpacht: De facto recognition. 188—189. old. Az összefüggés kedvéért megjegyzem, hogy az USA a későbbiek folyamán korántsem ragaszkodott ehhez az elvhez és különösen a II. világháború után megpróbált feltételeket szabni egyes népi demokratikus államok kormányai elismeréséhez éppen „valamilyen politikai célok elérése érdekében.”

¹⁸ Buza László: Az elismerés jogi természete a nemzetközi jogban. 12. old.

¹⁹ Vö. Korovin: I. m. I. kötet. 164. old.

²⁰ I. h.

való kötésére irányuló kísérletek — mint láttuk — nem korlátozódtak a de facto elismerésre, sőt a feltételhez kötött de jure elismerésre több példát lehet találni, mint az ugyanilyen módon megadott de facto elismerésre. Az állam feltételes elismerését elsősorban az imperialista hatalmak kísérelték meg politikai céljaik érdekében, nem tudunk egyetlen olyan esetről sem, amikor valamelyik szocialista állam kötötte volna feltételekhez egy új állam elismerését. Mivel az állam elismerése, feltételekhez kötése ellentétes az elismert állam szuverénitásával és sérti az egyenjogúságon alapuló kapcsolatok kiépítéséhez való jogát is, ezért az ilyen módon megadott elismerést a mai nemzetközi jogvaló ellentétesnek kell tekintenünk.

3. Az állam elismerésének megszűnése, az elismerés visszavonása

Ha az állam elismerése az elismerő állam olyan aktusa, amelyből jogkövetkezmények származnak, úgy felvetődik az elismerés időtartamának kérdése is. Eldöntendő kérdés az is, hogy a joghatások megszűnése objektív, tehát független-e az elismerő állam akaratától, vagy pedig az egyéb tényektől függetlenül fennáll mindaddig, amíg az elismerő állam azt érvényesnek kívánja tekinteni?

a) Az állam megszűnésének hatása az elismerésre

Miután az elismerés joghatásai elsősorban az elismerő és az elismert állam között következnek be, így teljesen logikusnak tűnik az a megállapítás, hogy az elismerés joghatásai megszűnnek, ha akár az elismerő, akár az elismert állam megszűnik.²¹ Ennek dacára a kérdés mégsem ilyen egyszerű. Az állam tényleges létezésének megszűnése ugyan aránylag könnyen és egyszerűen megállapítható, azonban a tényleges megszűnés néha nem esik egybe a jogi megszűnéssel. Az állam néha az ellene indított agresszió áldozatául esik, a támadó állam elfoglalja teljes területét²² és az állam — esetleg csak átmeneti időre, mint pl. Abesszínia — megszűnik, ugyanis megsemmisül államgépezete, államhatalmi apparátusa és ezzel szuverénitása. Néha a megszállás nem annektálási szándékkal történik, mégis az állam teljes területének megszállása az állam — igaz, hogy átmeneti — megszűnését eredményezheti. Ez történt a második világháború folyamán Németországgal, melyet 1945. májusában megszálltak a szövetséges nagyhatalmak. Noha a szövetségeseknek nem volt céljuk a német államiség megsemmisítése, mégis a hitleri Németország teljes területének a katonai megszállása és a náci államgépezet széthúzása a fasiszta német állam megszűnését jelentette. Annak ellenére tehát, hogy Németországot nem csatolták egyetlen államhoz sem, Németország 1945-től 1949-ig, tehát a két német állam megalakulásáig csak földrajzi fogalom volt, vagyis a német állam, mint a nemzetközi jog alanya, nem létezett. Itt a tényleges megszűnés a jogi megszűnést is jelentette, ellenben nem ez volt a helyzet Abesszínia esetén. Abesszínia bár áldozatul esett az olasz fasiszmus hódításának és ténylegesen megszűnt független állam lenni, meghódításának tényét azonban számos állam nem

²¹ Így ezen a nézeten van Erich, aki a kérdést az elismert állam szempontjából vizsgálja. Nézete szerint, ha egy állam háború, vagy más okok miatt megszűnt létezni, vagy megőrizve ugyan állami minőségét, elveszti szuverénitását, úgy ebben az esetben a részére megadott elismerés is megszűnik. (I. m. 491. old.)

²² Ez az ún. debelláció esete, ez történt pl. 1935-ben Abessziniával.

ismerte el. Így Abesszinia egyes államok tekintetében²³ jogilag nem szűnt meg 1936. májusában történt elfoglalása után sem, sőt tagja maradt a Nemzetek Szövetségének is.²⁴ Ez azt jelentette, hogy Abesszinia ténylegesen mint független állam megszűnt, mégis az elismerésből eredő olyan jogkövetkezmények továbbra is megmaradtak, melyeket az állam tényleges megszűnése nem tett lehetővé, pl. ilyen volt a diplomáciai kapcsolatok fenntartásának lehetősége.²⁵ Hasonló esetek a második világháború folyamán más államokkal is előfordultak. Így pl. Csehszlovákia, vagy Lengyelország a német agresszió következtében mint önálló állam ténylegesen megszűnt, Londonban menekült kormányait azonban az államok egy része továbbra is elismerte és velük kapcsolatokat tartott fenn éppúgy, mintha a kormányok által képviselt két állam nem szűnt volna meg.

Az állam tényleges megszűnése tehát nem szükségképpen jár együtt elismerése megszűnésével is. Az állam jogilag tovább élhet, ha kormánya külföldre menekül és ott folytatja tevékenységét, feltéve ha akadnak olyan államok, melyek továbbra is elismerik a megszűnt államot. Ilyen esetben az elismerés tárgya ténylegesen nem létezik, azonban mégsem az eredetileg nemlétező tárgy elismerésével állunk szemben, hanem az elismerési tárgy megszűnése dacára fenntartott elismerésről van szó. Az állam megszűnése ellenére fenntartott elismerést meg kell különböztetni a száműzetésben levő kormányok elismerésétől. Az utóbbi esetben már az elismerés időpontjában hiányzik az elismerési tárgy ténylegessége, míg az első esetben az eredetileg létező tárgy az elismerés után megszűnt. A kettő között azonban nemcsak ez a formális különbség állapítható meg. A száműzetésben levő kormány elismeréséről csak akkor beszélhetünk, ha az az állam létezik, amelynek tekintetében a kormány megalakult.²⁶ Ilyenkor a megdöntött és külföldre menekült, vagy éppen külföldön megalakult emigráns kormány elismerése súlyos sérelem a kérdéses állammal szemben.

Az agresszió áldozatául esett állam elismerésének fenntartása a nemzetközi jog megítélésénél alapján merőben különbözik az emigráns kormány elismerésének imént említett esetétől. Különösen éles ez a különbség az ENSZ Alapokmányába foglalt új szellemű nemzetközi jog alapján. Az ENSZ Alapokmánya eltiltotta az agressziót és a fegyveres erő támadásra való felhasználását. Ha viszont az agresszió nemzetközi deliktum, úgy nemcsak az agresszió maga, hanem a belőle származó minden helyzet, így bármely állam annektálása is jog-

²³ Ezen államok közé tartozik pl. Nagy-Britannia.

²⁴ Az olasz annexió után 1936. szeptemberében felmerült ugyan az abesszín delegáció mandátumának érvényessége, de a mandátumok megvizsgálására kiküldött bizottság nem talált semmi okot az ethiop képviselő elutasítására és Politis, a bizottság nevében ajánlotta az ethiop delegáció elfogadását. (Lásd bővebben: Rousseau: Le conflit italo-éthiopien. Revue Générale de Droit International Public. Tome XLV. 1938. 109—110. old.) Később ugyan Abesszinia már nem képviseltette magát a Közggyűlésen, de ez Hailé Szelasszié etiop államfő saját elhatározása alapján történt. (Lásd Rousseau: Le conflit italo — éthiopien. 111. old.)

²⁵ Így a Külügyi Hivatal helyettes államtitkára által 1937. április 28-án egy angol bíróságnak adott hivatalos közlemény szerint dr. Azaj Worgueh C. Martin, akit 1935. július 25-én Ethiopia császárának követe és meghatalmazott minisztereként fogadtak Londonban, „továbbra is élvezi a részére ebben a minőségben megadott elismerést.” (Rousseau: Le conflit italo-éthiopien. 95. old.)

²⁶ Ilyen volt pl. a második világháború után Mexicóban megalakult spanyol köztársasági kormány.

ellenes. A független állam annektálása még számtalan egyéb címen (a szuverénitáshoz való jog, a népek önrendelkezési jogának megsértése stb.) is jogellenes. Az ilyen jogellenes módon megszűnt állam elismerésének fenntartása viszont a jogellenes állapot el nem ismerésével azonos. A jogellenes állapot el nem ismerése pedig sohasem lehet jogszerűtlen.

Az agresszió következtében megszűnt állam elismerésének fenntartása tehát merőben különbözik az idő előtti elismeréstől is, noha mindkét esetben arról van szó, hogy az elismerés tárgyául szolgáló állam nem létezik. A kettő között megállapítható az a különbség is, hogy míg az állam keletkezése nem a jog által szabályozott folyamat és így az állam keletkezése nem lehet jogszerűtlen, az állam megszűnése ezzel szemben történhet egy másik állam nemzetközi deliktuma útján is.²⁷

Ha viszont elfogadjuk, hogy egy állam jogszerűen tartja fenn az elismerést az agresszió áldozatául esett és ilyen módon megszűnt állam tekintetében, úgy ezzel eldőlt az a kérdés is, hogy megszűnik-e eo ipso az elismerés az elismert állammal együtt. Az államnak tehát lehetnek olyan megszűnési módjai, amelyek esetén jogilag tovább létezik és elismerése tényleges létezésével együtt nem szűnik meg, hanem az elismerő állam akaratától függően továbbra is fennáll. Jogszerű az elismerés fenntartása akkor, ha az elismert állam más államok jogellenes cselekménye következtében szűnt meg és kormánya külföldre menekülve tovább folytatja működését. Másfelől az államok kötelezve sincsenek az ilyen módon megszűnt állam elismerésének fenntartására.

Elképzelhető az az eset is, amikor az elismerő állam szűnik meg agresszió következtében. Ilyenkor az elismerés hatásainak fenntartása már nem tőle, hanem az általa elismert államtól függ, a ténylegesség elvesztésével a megszűnt állam menekült kormánya lesz az, mely elismerésre szorul és ilyennek hiányában az általa adott elismerés hatásai is megszűnnek. Nem lehet ugyanis kötelezettséget felállítani az állam elismerésének fenntartására még akkor sem, ha az állam megszűnése az ellene elkövetett agresszió eredménye. Az állam jogellenes megszüntetése csak lehetővé és nem kötelezővé teszi az elismerés hatásainak fenntartását, a megszűnés jogos, vagy jogtalan volta nem változtat azon a tényen, hogy az állam ténylegessége megszűnik. Az agresszió hatásainak el nem ismerése mellett is lehetséges, hogy az annektált állam elismerésének joghatásai megszűnnek. Mindig ez a helyzet pl. akkor, ha nincs az agresszió áldozatául esett államnak semmiféle tovább működő szerve. Az állam a tényleges megszűnése után jogilag csak akkor létezhet, ha bizonyos alkotóelemei (kormánya, államfője) még fennmaradtak és azok külföldön tovább működnek. A jogi létezés az elismerés joghatásainak megmaradásában áll és mindaddig tart, amíg vannak olyan államok, melyek a tényleges megszűnést nem ismerik el. A megszűnt állam jogi létezése tehát a többi állam magatartásától függ és relatív, ami azt jelenti, hogy csak olyan államok számára nem szűnt meg az annektált állam, melyek a megszűnés tényét és az ebből következő joghatásokat nem ismerik el.

²⁷ Elvileg ez a kérdés felvehető az állam keletkezésénél is, ha az állam egy másik állam erőszakos beavatkozása útján keletkezett, mint pl. az USA beavatkozása útján létrehozott Panama állam. Nézetem szerint ilyen esetben nem az állam keletkezése a jogszerűtlen, hanem csak a másik állam, az említett példában az USA cselekménye.

Az állam megszűnésének egyéb esetei, mint az állam csatlakozása egy másik államhoz (egyesülés), vagy szétválás mind az ezen állam által, mind az ezen államnak megadott elismerést megszünteti és a joghatások bekövetkezéséhez újabb elismerés szükséges.

b) Az állam elismerésének visszavonása

A nemzetközi jogi irodalomban élénken vitatott az a kérdés, hogy megszűnhet-e az elismerés visszavonással? Az állam elismerésének visszavonhatósága tekintetében éppen úgy három csoportra oszlanak a nézetek, mint a feltételes elismerés kérdésében.

Az egyik nézet szerint az elismerés nem vonható vissza, ezen az állásponton van általában a szovjet nemzetközi jogi irodalom is.²⁸ Egy másik nézet szerint az elismerés visszavonhatósága attól függ, hogy de jure, vagy de facto elismerésről van szó, a de facto elismerés visszavonható, míg a de jure elismerés visszavonhatatlan.²⁹ Végül a harmadik álláspont szerint ilyen megkülönböztetés sem tehető, vagyis az elismerés mindkét fajtája visszavonható.³⁰

Fentebb már szó volt arról, hogy a visszavonhatóság tekintetében nincs különbség a de jure és a de facto elismerés között,³¹ de nem foglaltam állást abban a kérdésben, hogy az azonosság a visszavonhatóságot, vagy a visszavonhatatlanságot jelenti-e.

Az államok elismerésének visszavonása egyesek szerint csak elméleti jellegű probléma,³² viszont a gyakorlatban előfordultak esetek, amikor az elismerést visszavonták. Az elismerés visszavonására főleg kormányok esetén került sor, de kivételesen állam elismerésének visszavonására is találunk példát. Így 1931-ben Japán a Mandzsúriával kapcsolatos konfliktus kapcsán megvonta Kínától az elismerést azzal az indokolással, hogy a határain belül bekövetkezett

²⁸ Ezen a nézeten van Krülov—Durgyenevskij: *Международное право*. 133. old., *Kozsevnyikov*: Fejezetek a nemzetközi közjog köréből. 65. old., *Kazarovec*: I. m. 14. old. A burzsoa nemzetközi jogászok közül ezen a nézeten van *Baty* (I. m. 212. old.)

²⁹ Ez az álláspontja *F. Schlüternek*: I. m. 80. old., valamint *Fitzmauricennek*: „De jure recognition cannot of course be or at any rate seldom if ever is, expressly withdrawn.” (The general principles of international law. 28. old.) Hasonló nézetet vall *Kunz*: Az állam de facto elismerése feltételes, visszavonható, időleges, a de jure elismerés feltétel nélküli, visszavonhatatlan, tartós.” (Anerkennung. 51—52. old.) Erre az álláspontra helyezkedett a Nemzetközi Jogi Intézet brüsszeli határozata is: „La reconnaissance de jure est irrévocable; elle ne cesse ses effets qu'en cas de disparition définitive de l'un des éléments essentiels dont la réunion se trouvait constatée au moment de la reconnaissance.” (Annuaire. 301. old.)

³⁰ Ezt fejti ki *Teuscher*, aki rámutat arra, hogy ha az elismerés két fajtája között, „a megkülönböztetés nemzetközi jogi lenne, úgy bizonyítani kellene, hogy az állami gyakorlatban a de jure elismerés nem vonható vissza. Ez azonban nem bizonyítható.” (I. m. 38—39. old.) Visszavonhatónak tartja a de jure elismerést *Lauterpacht* is, nézete szerint „az elismerés visszavonása az államok gyakorlatának gyakori és elkerülhetetlen jellegzetessége.” (*Lauterpacht*: De facto recognition. 179. old.) *Fauchille* ebben a kérdésben vaglyagos álláspontot foglal el. Nézete szerint a kérdés megoldása az elismerésnek tulajdonított jellegtől függ. „Ha az elismerés csupán egy egyszerű tény megerősítése (consécration), ebben az esetben úgy látszik, hogy addig, amíg ez a tény létezik, nem vonható vissza, Mivel azonban az elismerés egyúttal a cselekvő szabad és önkéntes akaratot nyugtató aktusát is jelenti, nehéz lenne azt állítani, hogy nem vonható vissza.” (I. m. Tome I. 1. 328—329. old.)

³¹ Vö. ezen munka III. Fejezetével.

³² Vö. *Cserepahina*: I. m. 237. old.

állandó zavarok miatt Kína megszűnt a Nemzetek Szövetsége Egyezségkönyvének megfelelő szervezett nép lenni.³³

A nemzetközi jogi irodalomban az állam elismerésének visszavonására példának fel szokták hozni még, hogy Franciaország 1918. októberében visszavonta a Finnországnak ugyanazon év január 4-én megadott elismerést és csak 1919. végén ismerte el újra Finnországot.³⁴ Erich finn nemzetközi jogász ezzel kapcsolatosan azt a nézetét fejté ki, hogy nem az állam elismerésének visszavonásáról volt szó, hanem Franciaország a Finn Köztársaságot ismerte el, viszont Finnországnak Oroszországtól való elválásakor a finn parlament a régi alkotmány alapján királyválasztást kívánt végrehajtani, amely ellen Franciaország tiltakozott. Erich tehát úgy látja, hogy nem a finn állam elismerését vonta Franciaország vissza, hanem a köztársaságnak adott elismerést nem tartotta alkalmazhatónak a monarchikus rendszerre és így csak egy új kormány visszautasításáról volt szó.³⁵

Az állam elismerésének visszavonására felhozott két példa esetén maga az állam ténylegesen létezett. Találunk az állam elismerése megvonására azonban olyan eseteket is, amikor a megvonás már az állam megszűnése után történt, ilyen volt pl. Montenegro elismerésének a megvonása 1921. január 21-én,³⁶ vagy az állam tényleges megszűnése után vonta meg Nagy-Britannia 1938-ban az elismerést az Etiópiai Császárságtól.³⁷ Az állam elismerésének a visszavonása más jogi megítélés alá esik, ha az állam, amelyiktől az elismerést visszavonták, nem szűnt meg. Kérdés, hogy ilyen esetben a visszavonás jogilag hogyan minősíthető?

A kérdés megoldásánál egyrészt az elismerés fogalmából, másrészt az elismeréshez való jogból kell kiindulni. Ha az állam elismerése az állam létezésének és az ebből folyó jogkövetkezményeknek a megállapítását jelenti, továbbá ha az államnak joga van egy közösségről megállapítani, hogy az állam, úgy jogának kell lennie ahhoz is, hogy kinyilvánítsa azon véleményét, hogy az általa megelőzőleg elismert állam megszűnt.³⁸ Ez természetesen nem azt jelenti,

³³ *Lauterpacht*: De facto recognition, 181. old. 1. jegyzet és *Lazarev*: I. m. 45. old. Hogy az elismerés visszavonása nem teljesen elméleti jellegű kérdés, bizonyítja az is, hogy napjainkban is történik rá hivatkozás. Így az 1964. évi amerikai elnökválasztási kampány során a Köztársasági Párt ultrareakciós programmal induló elnökjelöltjének, Goldwaternek programjában szerepelt az elismerés megvonása a Szovjetuniótól.

³⁴ *Erich*: I. m. 488. old.

³⁵ *Erich*: I. m. 489–490. old. *Lauterpacht* is azon a nézeten van, hogy ebben az esetben a finn kormánytól vonták meg az elismerést és nem a finn államtól. (*Lauterpacht*: De facto recognition, 180. old. 2. sz. jegyzet.)

³⁶ Az elismerés megvonása az USA részéről a követi teendőkkal megbízott montenegrói főkonzulhoz intézett és az USA helyettes államtitkára által aláírt levélben történt, melyben közölték, hogy az Egyesült Államok Montenegro jelenlegi helyzetét tekintve nem tartja többé szükségesnek, hogy megadja az elismerést Montenegro diplomáciai és konzuli képviselőinek. (*Lauterpacht*: De facto recognition, 181. old. 1. sz. jegyzet.) Megvonta Montenegrotól az elismerést Franciaország is és ezt a tényt jegyzékben közölte Jugoszláviával. (I. h.)

³⁷ *Lauterpacht*: De facto recognition, 181. old.

³⁸ *Kelsen* hasonló gondolatot fejez ki, amikor megállapítja: „Az állam kormánya nemcsak elismerhet egy közösséget államként, hanem közvetve vagy közvetlenül, kifejezetten vagy hallgatólagosan azt is megállapíthatja, hogy a közösség, amelyik államnak mondja magát, nem állam a nemzetközi jog értelmében, vagy hogy a közösség, amit államként elismert, megszűnt a nemzetközi jog értelmében vett államnak lenni. Ez utóbbi esetben beszélnek az elismerés visszavonásáról.” (*Kelsen*: Principles, 274. old.)

hogy ez a megállapítás tetszés szerinti időpontban történhet. Az elismerés visszavonásának időpontja éppen úgy nem közömbös, mint megadásának időpontja. Az elismerés visszavonhatatlan jellegének hangsúlyozása azt jelenti, hogy az elismerés visszavonása jogellenes. Az elismerés visszavonása az el nem ismerés állapotát teremti két állam között, mely — nem lévén elismerési következtetés — önmagában nem jogellenes, ennél fogva ezen az alapon az elismerés visszavonása sem lehetne az. Mégis, ha az állam nem szűnt meg, úgy elismerésének megvonása jogellenes cselekmény vele szemben, ugyanis jogi következményeit tekintve a tőle elszakadó terület idő előtti elismeréséhez hasonlít. Az elismerésétől megfosztott állam pl. elveszti az elismerést megvonó állam területén levő vagyona feletti rendelkezés lehetőségét, bár ezen joga egyébként megmarad, de a tényleges rendelkezés lehetősége csak újabb elismeréssel nyílik meg.

Az elismerés visszavonásának következményeivel kapcsolatosan Kelsen is rámutat arra, hogy ha a nemzetközi jog „megsérthető elismerési aktus útján, úgy megsérthető az elismerés visszavonása útján is.”³⁹ Az a következtetése azonban téves, hogy ha az állam kormányán keresztül bizonyítja, hogy az eddig elismert közösség mint állam nem felel meg többé a nemzetközi jogi követelményeknek, úgy ennek a közösségnek az állami létezése megszűnik az elismerést visszavonó állam viszonylatában.⁴⁰ Először is nincsenek nemzetközi jog által meghatározott követelmények az állam létezésére, másrészt az állam jogi létezése csak akkor lehet más államok akaratának függvénye, ha az állam már ténylegesen egyébként megszűnt és megszűnését jogellenes cselekmény, az ellene elkövetett agresszió eredményezte.⁴¹ Ez az egyetlen eset, amikor az állam tényleges létezése elválik jogi létezésétől. A tényleg létező állam viszont jogilag is létező marad, függetlenül attól, hogy tőle egyes államok esetleg megvonták az elismerést, mely egyébként jogellenes cselekmény is ebben az esetben az állammal szemben.

Egészen más a helyzet akkor, ha az állam elismerésének a megvonása egybeesik ennek az állammal a megszűnésével. Ilyenkor az elismerés megvonására általában nincs is szükség. Az elismerés megvonására legfeljebb akkor lehet szükség, ha a megszűnt állam külföldre menekült kormányán keresztül igyekszik létezése látszatát fenntartani. Az állam elismerésének visszavonására tehát csak kivételesen kerülhet sor és lehet rá szükség.

A visszavonás mégis sokkal gyakoribb, mint azt gondolni lehetne. Helyesen jegyzi meg ezzel kapcsolatosan *Lauterpacht*: „Az állam elismerésének a visszavonását gyakran elhomályosítja az a tény, hogy az — a körülményekre figyelemmel — nem az elismerésnek az illető államtól való megvonását tartalmazó konkrét nyilatkozat útján történik meg, hanem az új hatóságot kifejezetten, vagy halogatólagosan elismerő aktus révén.”⁴²

A visszavonás formáját tekintve, az általában kifejezett nyilatkozat útján történik meg, mely vagy az elismerés visszavonását, vagy az új állammal megadott elismerést tartalmazza. Általánosan elfogadott nézet, hogy a diplomáciai

³⁹ Kelsen: Principles. 275. old.

⁴⁰ Kelsen: Principles. 274—275. old.

⁴¹ Lásd fentebb.

⁴² Lauterpacht: De facto recognition. 180—181. old.

kapcsolatok megszakítása nem minősül az elismerés visszavonásának,⁴³ ami azt jelenti, hogy a diplomáciai kapcsolatok későbbi felvételéhez nem szükséges az újbóli elismerés.

Összefoglalva az elismerés visszavonásával kapcsolatosan mondottakat, megállapítható, hogy 1. az elismerés visszavonására csak kivételesen kerülhet sor, 2. jogszerűen csak abban az esetben vonható vissza, ha az elismert állam megszűnik, tehát amikor általában egyébként is megszűnnek az elismerés joghatásai, ilyenkor viszont mind a *de jure*, mind a *de facto* elismerés visszavonható, 3. ha az elismerés visszavonása idején az érintett állam maga nem szűnt meg, úgy a visszavonás vele szembeni jogsértés, 4. az elismerés visszavonása csak akkor jelenti az állam jogi létezésének megszűnését az elismerést visszavonó állammal kapcsolatban, ha az érintett állam már egyébként is ténylegesen megszűnt, 5. ténylegesen létező állam jogalanyiságát nem érinti az elismerés visszavonása.

c) A hadiállapot bekövetkezésének hatása az állam elismerésére

Az államok közötti háború számos jogkövetkezménnyel jár, pl. megszakadnak a diplomáciai kapcsolatok, felfüggesztődnek bizonyos szerződések stb. Mi lesz a háború hatása az állam elismerésére? Venturini ezzel kapcsolatosan megállapítja, hogy ilyen esetben nincs szó az elismerés hatásainak megszűnéséről, az inkább felfüggesztettnek tekinthető.⁴⁴ Véleményem szerint az elismerés nem minden hatása függesztődik fel a hadviselő felek között. A hadiállapot nem érinti magát az állam elismerésének tényét és nem is vonja azt vissza. Az elismerési joghatások bekövetkezése a hadiállapot miatt általában nem lehetséges, de nincs abszolúte kizárva az elismerés egyes jogkövetkezményeinek beállása. Így pl. a felek a háború alatt fegyverszüneti egyezményt köthetnek, mely jövőbeni magatartási szabályokat tartalmaz, tehát kétoldalú nemzetközi jogalkotást jelent, mely az elismerés egyik fontos jogkövetkezménye. Az elismerés egyéb jogkövetkezményeire azonban a hadiállapot valóban felfüggesztő hatással van.

⁴³ *Lauterpacht*: *De facto recognition*. 164. old. Ugyanezt a tételt látszik megerősíteni *Ustor Endre* is, aki szerint két állam viszonya béke idején is a következőképpen alakulhat:

a) az el nem ismerés állapota;

b) az (rendszerint kölcsönös) elismerés állapota diplomáciai kapcsolatok nélkül;

c) a diplomáciai kapcsolatok állapota.

(I. m. 91. old.) Amikor tehát megszakadnak a diplomáciai kapcsolatok, a b) eset következik be, vagyis megmarad az elismerés állapota a diplomáciai kapcsolatok hiányában is.

⁴⁴ *G. Venturini*: *Il riconoscimento nel diritto internazionale*. Milanó, 1946. 140. old.

KÁROLY NAGY
docteur en droit

LA RECONNAISSANCE DE L'ÉTAT DANS LE DROIT INTERNATIONAL CONTEMPORAIN.

(Résumé)

Chapitre Ier. Questions générales de la reconnaissance du droit international

La reconnaissance n'est pas une institution particulière du droit international, mais un concept juridique général, connu dans le droit interne aussi, représentant une déclaration du sujet de droit qui constate un fait et l'existence d'un rapport juridique qui s'ensuit de ce fait. La reconnaissance du droit international est en général un acte unilatéral produit valablement par une émission de volonté, mais quelquefois la reconnaissance est contenue dans un traité international. La reconnaissance n'est pas une création du droit international parce qu'elle ne crée pas des règles entre les États, mais sert de base à l'application d'obligations existant en vertu du droit international déjà établi.

Tout fait ayant des conséquences de droit peut être objet de la reconnaissance. L'objet de la reconnaissance, cependant, ne peut pas être un fait illégal, ce qui signifie, que la reconnaissance ne peut pas faire légal un acte illégal. Lorsque l'objet de la reconnaissance n'existe pas la reconnaissance ne sera pas invalide, des effets juridiques peuvent être produits dans tel cas aussi de la reconnaissance.

On peut parler selon les objets de reconnaissance des sortes de reconnaissance. Sous forme de la reconnaissance il faut entendre la conduite par laquelle la volonté à la reconnaissance est exprimée cette forme peut être explicite ou tacite. Les expressions de *facto* de *jure* indiquent l'extension de la reconnaissance, tandisqu'on peut parler des modes de reconnaissance au sujet de l'État qui reconnaît, c'est-à-dire la reconnaissance peut se faire individuellement et collectivement.

Chapitre IIe — *Le concept de la reconnaissance de l'État*

Deux points de vue principaux se sont développés dans la littérature du droit international au sujet du caractère juridique de la reconnaissance de l'État, ces points de vue sont la théorie constitutive et la théorie déclarative. Selon la théorie constitutive c'est la reconnaissance qui crée la personnalité juridique du nouvel État et c'est par l'acte de cette reconnaissance que le nouvel État devient un membre de la communauté internationale. L'opinion de la théorie déclarative est, par contre, que la reconnaissance n'est qu'une déclaration de l'existence de l'État et que l'État est déjà avant la reconnaissance un sujet du droit international.

Le concept de la personnalité juridique en droit international ne diffère pas de la conception générale de la personnalité de droit, c'est-à-dire un sujet de droit est qui a ou peut avoir des droits assurés par le droit et des obligations prescrites par le droit. Les États peuvent exercer leur personnalité juridique non seulement séparément, mais aussi collectivement par la voie de l'organisation internationale créée par eux. Ce n'est pas la reconnaissance que fait naître la personnalité de droit, les États peuvent être des sujets du droit international par la fait de leur naissance comme les nouveaux-nés deviennent sujets du droit seulement par le fait de leur naissance.

La reconnaissance ne fait pas naître la qualité de membre de la communauté internationale de l'État non plus. La formation de la communauté internationale est en rapport étroit avec la diffusion de la religion catholique romaine; au début les États chrétiens ne se considéraient que soi-mêmes d'être sujets du droit international, ils remplaçaient plus tard la distinction faite sur la base de la religion par celle faite sur la base du degré de civilisation, c'est cela qui a appuyé au point de vue d'idéologie l'exploitation coloniale. C'est l'institution de droit international

de la reconnaissance de l'État qui a servi jusqu'ici d'assurer que seulement les États, dont l'admission paraît désirable puissent être membres de la communauté internationale. Les règles plus récentes du droit international ont remis au passé le concept ancien de la communauté de droit international, selon le droit international d'aujourd'hui il n'y a pas des États de second ordre hors la communauté, dont l'admission à la communauté de droit dépendrait de la convenance d'autres États. Les États deviennent seulement par le fait de leur naissance membres de la communauté internationale de droit.

Selon la théorie constitutive de la reconnaissance de l'État le nouvel État ne serait sujet du droit international qu'envers les États qui lui ont accordé la reconnaissance. Selon cette théorie la personnalité juridique des États nouveaux dépendrait de la convenance des États anciens, le nouvel État non reconnu ne pourrait pas commettre une violation de droit international, on pourrait attaquer ou occuper son territoire, une attaque armée contre cet État ne serait pas de guerre.

La théorie déclarative ne définit pas convenablement elle non-plus l'essentiel de la reconnaissance, elle ne peut, par exemple, pas répondre à la question pourquoi il serait nécessaire de reconnaître les insurgés comme partie belligérante ou pourquoi il serait nécessaire de reconnaître l'État.

La reconnaissance de l'État est accompagnée de différents effets juridiques, il faut séparer ces effets des effets juridiques de l'origine de l'État. Les effets juridiques qui s'ensuivent de la naissance de l'État se réfèrent en principe à tous les États, tandis que les effets juridiques de la reconnaissance n'affectent, en général, que la relation de l'État reconnu et de l'État qui l'a reconnu entre eux.

Comme effets juridiques on ne peut tenir compte que de conséquences juridiques qui se produisent sans accord spécial uniquement par suite de l'acte de la reconnaissance. Ce n'est donc pas l'établissement de relations diplomatiques, la conclusion du traité international qui est à considérer comme conséquence juridique de la reconnaissance, mais la possibilité qui s'offre à tel établissement, à telle conclusion. La reconnaissance rend aussi possible à l'État de disposer de ces biens à l'étranger, c'est la reconnaissance qui garantit que les États étrangers respectent la nationalité, les lois et autres règles juridiques de l'État reconnu. La reconnaissance élargit donc la capacité de droit international de l'État, capacité fort restreinte avant la reconnaissance. Pour l'État non reconnu c'est la reconnaissance qui offre la possibilité de créer le droit international. Les conséquences juridiques de la reconnaissance de l'État sont beaucoup influencées par l'extension de la reconnaissance de l'État, par le fait est-ce qu'il s'agit d'une reconnaissance de jure ou de facto. Sous reconnaissance de l'État il faut entendre une émission de volonté explicite ou tacite de l'État qui reconnaît, qui définit le volume des rapports entre l'État qui reconnaît et l'État reconnu en donnant la possibilité de la création du droit international bilatéral et de l'exercice de certains droits des États affectés vis-à-vis l'un de l'autre.

Chapitre IIIe — *Extension de la reconnaissance de l'État, reconnaissance de jure et de facto*

La différence entre reconnaissance de jure et celle de facto n'est pas que l'une est une reconnaissance de droit et l'autre une reconnaissance de fait. Les deux sortes de reconnaissance sont des reconnaissances de droit, leur dénomination est au fond incorrecte. La reconnaissance de facto s'est formée au commencement du XIXe siècle et fut appliquée à la reconnaissance des nouveaux États indépendants nés des colonies espagnoles et portugaises en Amérique, dont la reconnaissance de facto qui a servi ce but, reconnaissance, à laquelle on n'attribuait pas un tel effet juridique, qu'il aurait pris position au sujet du titre juridique de la métropole.

Les expressions de facto et de jure ne se rapportent pas au fait est-ce que l'objet de la reconnaissance est légal ou illégal. Le même État peut être reconnu par certains États de jure et par d'autres de facto. La différence entre reconnaissance de facto et de jure est dans l'extension de la reconnaissance, des rapports plus restreints sont créés entre les États à la base de la reconnaissance de facto que par suite de la reconnaissance de jure. L'extension des rapports peut changer de cas en cas, des fois les effets juridiques de la reconnaissance de facto sont presque les mêmes que ceux de la reconnaissance de jure.

La reconnaissance *ad hoc* ne vaut que pour un seul cas concret et entre les États toute relation officielle est rompue après le règlement du cas concret. Une telle reconnaissance *ad hoc* peut être la conclusion d'un traité - contrat, la poursuite de négociations, etc. Malgré le fait concret qui comprend la reconnaissance *ad hoc* il existe entre les États officiellement l'état de non-reconnaissance.

Chapitre IV — Modes et formes de la reconnaissance de l'État

La reconnaissance de l'État peut se faire individuellement et collectivement. Il ne s'agit de reconnaissance collective que s'il y a une certaine connexion entre les actes de reconnaissance des différents États, c'est-à-dire les différents États accordent la reconnaissance au nouvel État en connaissance de l'intention de reconnaissance des autres États, même expressément par volonté d'action concertée.

L'admission de l'État à une organisation internationale ressemble seulement à la reconnaissance collective, mais les deux ne sont pas identiques. La reconnaissance collective est la totalité des actes individuels des différents États qui gardent cette fois aussi leur séparation individuelle, tandis que l'admission à l'organisation internationale n'est pas la totalité des actes des États-membres, mais représente un seul acte de l'organisation comme ensemble. La reconnaissance collective est le résultat de la volonté de tous les États accordant la reconnaissance, la volonté de la majorité des États-membres suffit, en général, à la participation à l'organisation internationale.

Il n'y a pas d'organisation internationale dont le règlement prescrirait pour l'admission du nouvel État la reconnaissance préalable par les différents États-membres de l'État en question. Ce n'était pas une condition préliminaire de la qualité de membre de la Société des Nations et n'est pas une condition de l'admission à l'ONU non plus. Un nouvel État non reconnu par les différents États-membres peut aussi se charger des obligations prévues dans la Charte et les remplir, il peut donc être membre de l'ONU.

La qualité de membre signifie un statut juridique, qui ne se rapporte en premier lieu pas à la relation entre le nouvel État et les autres États-membres, mais crée un rapport juridique entre l'État-membre et l'ONU. L'admission à l'ONU n'influence pas les rapports des États hors l'organisation, elle ne crée des droits et obligations qu'à l'intérieur de l'organisation. Les États n'ont pas transmis à l'ONU de décider la question de la reconnaissance d'autres États, la qualité de membre de l'ONU ne remplace pas la reconnaissance de jure ou de facto refusée par les différents États. L'admission à l'ONU représente en même temps une reconnaissance, qui est d'une part une reconnaissance accordée par une organisation internationale, d'autre part une reconnaissance spéciale, reconnaissance comme État accordée par les États-membres qui n'embrasse que les relations à l'intérieur de l'ONU.

Nous parlons de reconnaissance explicite quand nous voyons une déclaration de volonté de reconnaissance exprimée par des mots. La reconnaissance explicite signifie faute d'indication de la nature de reconnaissance toujours une reconnaissance de jure.

Sous reconnaissance tacite il faut entendre une conduite de laquelle l'intention de reconnaissance de l'État exerçant la conduite peut être établie sans doute. Il faut interpréter l'intention de reconnaissance largement et présumer la reconnaissance aussi lorsque l'État est obligé d'effectuer un acte de reconnaissance non de son gré, mais pour des circonstances coercitives (par exemple: nécessité économique). Dans tels cas il ne peut s'agir d'habitude que d'une reconnaissance *ad hoc* ou de facto.

Une des formes de la reconnaissance tacite de l'État est la conclusion d'un traité international. Le fait de la conclusion d'un traité bilatéral comprend nécessairement une volonté de reconnaissance si les parties contractantes ne s'étaient pas reconnues l'une l'autre auparavant. La conclusion d'un traité - contrat ne signifie qu'une reconnaissance *ad hoc*, le commencement de négociations pour conclure un traité est aussi qualifié d'être une telle reconnaissance. La conclusion de traités contenant des règles de conduite future comprennent aussi la reconnaissance lorsque le traité n'entre plus tard pas en vigueur par la faute de l'État reconnu.

La participation dans des traités multilatéraux peut dans certains cas également se prêter à la présomption de la reconnaissance. La participation à la conférence

préparant le traité ne signifie pas de reconnaissance, mais il faut conclure du fait de la signature collective — faute de preuve contraire — à l'intention de reconnaissance. L'adhésion ultérieure de l'État non reconnu au traité multilatéral n'est pas qualifiée de reconnaissance.

L'établissement de relations diplomatiques régulières doit être considéré comme reconnaissance de jure, tandis que l'établissement de rapports par des agents officiels ne signifie d'habitude qu'une reconnaissance de facto.

La nomination et l'envoi d'un consul ne suffit pas à fonder la présomption de la reconnaissance, l'exequatur demandé pour le consul, par contre, peut être susceptible à établir la reconnaissance. L'État peut manifester son intention de reconnaissance sous n'importe quelle forme, en principe aussi sous forme d'abstention d'une action, d'une déclaration, mais seulement le fait du silence ou le manque de protestation ne sont pas encore une reconnaissance, il ne peuvent que renforcer ou affaiblir la présomption de reconnaissance qui s'ensuit d'autres actes.

Parmi les sujets de droit international ce sont, en général, seulement les États qui sont autorisés à accorder la reconnaissance, mais les organisations de résistance lorsque elles exercent le pouvoir sur un certain territoire, ont comme États à naître déjà des droits de reconnaissance.

Chapitre Ve — *La reconnaissance prématurée de l'État et le question de l'intervention*

Il n'y a pas de règle juridique internationale qui prescrirait le moment auquel il faut accorder la reconnaissance. Lorsque la reconnaissance a lieu avant la formation effective de l'État, il s'agit d'une reconnaissance prématurée ou sous un autre nom d'une reconnaissance anticipée dont le caractère juridique est influencé par les conditions premières de la reconnaissance de l'État.

Ce sont en premier lieu les conditions de l'existence de l'État qui peuvent être prises en considération comme condition première de la reconnaissance de l'État. Le droit international universel ne définit cependant pas les éléments conceptionnels de l'existence nationale. L'existence de l'État est une question de fait, mais il en résulte des conséquences juridiques. Il n'est pas une condition préliminaire de la reconnaissance de l'État que ce soit d'abord l'ancien État, duquel ce nouvel État a fait sécession, qui reconnaît le nouvel État. La reconnaissance de l'État — de même que sa personnalité juridique — ne peut avoir qu'une seule condition et c'est la réalité de l'existence de l'État.

En vertu du droit international général il n'y a pas d'obligation de reconnaître le nouvel État et, par conséquent, le nouvel État ne peut exiger lui non plus la reconnaissance des autres États. Cela ne signifie pas qu'il n'existe pas de droit subjectif à la reconnaissance, seulement la reconnaissance des nouveaux États n'est pas le droit de l'État reconnu, mais de l'État qui reconnaît.

La reconnaissance prématurée du nouvel État est permise en droit tant qu'elle ne lèse pas les droits souverains de tiers États. On ne peut pas légitimement empêcher l'État d'établir des relations diplomatiques et de considérer d'État une communauté qui n'est pas encore un État. Des accords conclus avec une telle communauté ne seront pas nulles, elles ne le seront pas même lorsque la reconnaissance même représente une intervention dans les affaires d'un tiers État, mais dans tel cas l'accord comporte la responsabilité de l'État qui reconnaît vis-à-vis de ce dernier État.

C'est la contrainte qui est l'élément conceptuel de l'intervention, c'est la contrainte qui fait la différence entre intervention et intercession. L'application de force, la menace de force ou l'intimidation sont en général les sortes typiques de la contrainte, mais on peut constater la contrainte aussi quand il s'agit d'un acte, qui ne représente pas les formes mentionnées de la contrainte, mais qui restreint les droits d'un État et s'est produit contre la volonté de l'État affecté. La reconnaissance prématurée de l'État peut avoir aussi ce caractère, lorsque le nouvel État a fait sécession par force de l'ancien État. Le fait de la reconnaissance prématurée prive, en effet, l'État original en ce qui concerne le territoire du nouvel État reconnu prématurément et des personnes qui y vivent de la possibilité d'exercer certains de ses droits vis-à-vis de l'État qui reconnaît. Une forme typique de la contrainte est représentée justement par le retrait de la possibilité de faire valoir

certain droits, ainsi la reconnaissance anticipée représente une intervention, si l'origine du nouvel État est une affaire interne de l'ancien État.

La question quelles affaires appartiennent à la juridiction interne de l'État n'est pas décidée par une règle de droit internationale, mais il n'y a pas de doute, que des affaires réglées par le droit international ne peuvent pas appartenir à cette juridiction. Si la guerre civile a lieu à l'intérieur de l'État pour le pouvoir central, cette lutte est une affaire interne de l'État. Ne peuvent être considérés d'être telle affaire interne les mouvements des colonies et de libération nationale, par ce qu'à ces mouvements il faut appliquer le droit des nations à disposer d'elles-mêmes. Le droit d'autodétermination des nations signifie que la nation a droit à la sécession ou à l'union avec un autre État et à créer sa propre organisation d'État. Les mouvements de libération nationale se présentent à nos temps le plus souvent et de manière typique comme mouvements de libération des colonies.

L'administration des colonies est contrôlée en vertu de la Charte de l'ONU par l'ONU, ce n'est pas une affaire interne de la puissance colonisante, une guerre coloniale elle-même ne peut donc être considérée d'être une affaire interne. La reconnaissance de la qualité d'État indépendant de la colonie luttant pour son indépendance signifie la reconnaissance du droit d'autodétermination de la colonie et le reconnaissance du droit d'autodétermination ne peut pas être prématurée. Un territoire qui ne peut pas être qualifié de colonie a aussi droit à l'autodétermination. C'est seulement la reconnaissance de mouvements de sécession auxquels le droit d'autodétermination ne peut pas être appliqué, comme par exemple, lorsqu'un État étranger est derrière la rébellion, qui représente une intervention dans les affaires internes de l'État affecté.

La reconnaissance de *facto* est aussi susceptible en principe à réaliser un comportement qui représente une intervention, mais si le nouvel État existe déjà effectivement seulement la guerre d'indépendance n'a pas pris fin, la reconnaissance de *facto*, donc provisoire de cet État naissant (*nasciturus*) ne peut pas être prématurée et ne représente pas d'intervention. Le fait de la reconnaissance *ad hoc* n'affecte pas les droits de l'ancien État et ne peut donc jamais être qualifié d'intervention.

La reconnaissance comme nation a fait son apparition dans la vie internationale à l'époque de la première guerre mondiale et a été appliquée vis-à-vis de la Tchécoslovaquie et la Pologne qui se sont formées après cette guerre. La reconnaissance ne se rapportait non seulement à certains comités, mais aussi à la qualité belligérante de l'armée appartenant à ces comités. La reconnaissance comme nation ne signifiait pas la reconnaissance de la qualité d'État, mais du droit des nations tchécoslovaque et polonaise de former un État, par laquelle au juste le droit d'autodétermination des nations mentionnées a été reconnu. Par l'entrée du droit d'autodétermination des nations dans le droit international positif l'importance de la reconnaissance comme nation a pris fin, elle n'a donc aujourd'hui qu'une importance historique.

La reconnaissance comme partie belligérante a dans certains cas également précédé la reconnaissance comme État, mais telle reconnaissance ne peut en général pas être considérée d'être la reconnaissance de l'État naissant, puisqu'elle peut être appliquée aussi lorsqu'il ne s'agit pas de la naissance d'un nouvel État, mais d'une guerre civile menée pour le pouvoir central à l'intérieur de l'État. Dans ce dernier cas il ne s'agit pas de la naissance d'un nouvel État, un nouveau, de *facto* gouvernement d'un ancien État se formera en cas de victoire du parti insurgent.

Chapitre VIe — *Autres questions théoriques de la reconnaissance de l'État*

L'effet rétroactif de la reconnaissance peut se présenter seulement là, où un temps assez long est écoulé entre la formation effective de l'État et la reconnaissance. Dans ce cas la reconnaissance a un effet rétroactif, cet effet rétroactif est indépendant de la volonté de l'État qui reconnaît.

En cas de reconnaissance conditionnelle de l'État une condition résolutoire n'arrive d'habitude pas en pratique. La condition suspensive joue un rôle considérablement plus grand. Les reconnaissances conditionnelles qu'on rencontre dans la pratique ne ressemblent même en cas de condition suspensive pas tant aux conditions de ce genre du droit civil mais représente plutôt un essai d'extorquer de

l'État reconnu d'accepter certaines obligations internationales. Par conséquent, la reconnaissance appelée conditionnelle est un des moyens de pression exercée sur le nouvel État qui n'est pas en harmonie avec le droit international. Les États socialistes ne stipulent jamais une condition à la reconnaissance d'un nouvel État.

Les effets juridiques de la reconnaissance de l'État prennent en général fin, lorsque l'État qui reconnaît ou l'État reconnu cesse d'exister. Quelquefois l'existence juridique de l'État survet à sa cessation d'exister, dans tel cas certains effets juridiques de la reconnaissance peuvent subsister.

La reconnaissance ne peut être révoquée qu'exceptionnellement et lorsque l'État reconnu a cessé d'exister.

TARTALOMJEGYZÉK

I. Fejezet. A nemzetközi jogi elismerés általános kérdései	5
1. Az elismerés jogi természete	5
2. A nemzetközi jogi elismerés tárgya	11
3. Jogellenes tények és helyzetek elismerése a „Stimson” elmélet	12
4. Nemlétező tények elismerése	19
5. A nemzetközi jogi elismerés fajtái, formái és módjai	20
II. Fejezet. Az állam elismerésének fogalma	22
1. Az állam elismerésének jogi természete, a konstitutív és deklaratív elmélet	22
2. A nemzetközi jogalanyiság és az elismerés	25
3. A nemzetközi jogközösség és az elismerés kapcsolata a mai nemzetközi jogban	28
4. A konstitutív elmélet bírálata	32
5. A deklaratív elmélet bírálata	36
6. Az állam elismerésének joghatásai, az el nem ismert állam nemzetközi jogi helyzete	38
III. Fejezet. Az állam elismerésének terjedelme, de jure és de facto elismerés. ...	46
1. A de jure és a de facto elismerés közötti különbség	46
2. Eseti vagy ad hoc elismerés	54
IV. Fejezet. Az állam elismerésének módjai és formái	56
1. Egyéni és kollektív elismerés	56
2. Az állam elismerése és nemzetközi szervezetbe való felvételének kérdése	57
a) Az állam elismerése és a Nemzetek Szövetségébe való felvétel	58
b) Az állam elismerése és az ENSZ-tagság	61
c) Elismerés és egyéb nemzetközi szervezetbe való felvétel	66
3. Az elismerés formái, kifejezett és hallgatóságos elismerés	67
A) Kifejezett elismerés	68
B) Hallgatóságos elismerés	68
a) Nemzetközi szerződés kötése	69
Kétoldalú nemzetközi szerződések kötése	69
Az állam elismerése és a többoldalú nemzetközi szerződésben való részvétel	72
b) Diplomáciai képviselők küldése és fogadása	76
c) Konzuli kapcsolatok létesítése	78
d) Az állam elismerése egyéb konkludens tények útján	79
4. Az elismerés megadására jogosított szervek	81
Az államon belüli bíróságok döntései	82

V. Fejezet. Az állam idő előtti elismerése és a beavatkozás kérdése.	83
1. Az állam elismerésének időpontjai, idő előtti és elkészt elismerés.	83
2. Az állam elismerésének nemzetközi jogi előfeltételei.	84
a) Az államiság fogalmi ismérvei a nemzetközi jogban	84
b) Az állam elismerésének speciális előfeltételei.	86
3. Az elismerési kötelezettség kérdése.	90
4. Az állam idő előtti elismerésének jogi természete.	91
5. Az állam idő előtti elismerése és az intervenció.	93
a) A polgárháború és a belső joghatóság kérdése.	95
b) A nemzetek önrendelkezési jogának hatása az állam idő előtti elismerésére.	98
c) Az elismerés terjedelmének hatása az állam idő előtti elismerése	102
6. A kialakulóban levő (nasciturus) állam elismerése	103
VI. Fejezet. Az állam elismerésének egyéb elméleti kérdései.	106
1. Az állam elismerésének visszaható ereje.	106
2. Az állam feltételes elismerése.	107
3. Az állam elismerésének megszűnése, az elismerés visszavonása.	110
a) Az állam megszűnésének hatása az elismerésre.	110
b) Az állam elismerésének visszavonása.	113
4. A hadiállapot bekövetkezésének hatása az állam elismerésére.	116
Résumé.	117

СОДЕРЖАНИЕ

<i>I глава. Общие вопросы международно-правового признания</i>	5
1. Юридическая природа признания	5
2. Предмет международно-правового признания	11
3. Теория „Стимсона“, признание незаконных фактов и положений	12
4. Признание несуществующих фактов	19
5. Виды, формы и способы международно-правового признания	20
<i>II глава. Понятие признания государства</i>	22
1. Юридическая природа признания государства, конститутивная и декларативная теория	22
2. Международная правосубъектность и признание	25
3. Связь международного сообщества и признания в современном международном праве	28
4. Критика конститутивной теории	32
5. Критика декларативной теории	36
6. Правовое действие признания государства, международно-правовое положение непризнанного государства	38
<i>III глава. Объем признания государства, признание de iure и de facto</i>	46
1. Разница между признанием de iure и признанием de facto	46
2. Признание ad hoc и для данного случая	54
<i>IV глава. Способы и формы признания государства</i>	56
1. Индивидуальное и коллективное признание	56
2. Признание государства и вопрос принятия в международную организацию.	57
а) Признание государства и прием в Лигу наций	58
б) Признание государства и членство ООН	61
в) Признание и прием в иные международные организации	66
3. Формы признания, ясно выраженное и молчаливое признание	67
А) Выраженное признание	68
Б) Молчаливое признание	68
а) Заключение международного договора. Заключение двухсторонних между- национальных договоров. Признание государства и участие в многосторонних международных договорах	69
б) Посылка и прием дипломатических представителей	76
в) Создание консульских связей	78
г) Признание государства в результате стечения обстоятельств	79
4. Органы, имеющие право признавать. Решение судов страны	81
<i>V глава. Преждевременное признание государства и вопрос вмешательства</i>	83
1. Сроки признания государства, преждевременное и запоздавшее признание.	83

2. Международно-правовые условия признания государства	84
а) Признаки понятия государственности в международном праве	84
б) Специальные условия признания государства	86
3. Вопрос обязательства признания	88
4. Юридическая природа преждевременного признания государства	91
5. Преждевременное признание государства и интервенция	93
а) Гражданская война и вопрос внутренней юрисдикции	95
б) Влияние права наций на самоопределение и на преждевременное признание государства	98
в) Влияние объема признания на преждевременное признание государства ...	102
6. Признание государства, находящегося в стадии образования (nasciturus).	103
<i>VI. глава. Иные теоретические вопросы признания государства</i>	106
1. Обратное действие признания государства	106
2. Условное признание государства	107
3. Прекращение признания государства, отмена признания	110
а) Влияние прекращения существования государства на признание	110
б) Отмена признания государства	113
4. Влияние наступления военного положения на признание государства	116
Резюме (на французском языке)	117

CONTENTS

<i>Chapter 1 General problems of recognition in international law</i>	5
1 Juristic nature of recognition	5
2 Object of international legal recognition	11
3 Recognition of wrongful facts and situations. Stimson's theory	12
4 Recognition of non-existent facts	19
5 Kinds, forms and methods of international legal recognition	20
<i>Chapter 2 Recognition of a State</i>	22
1 Juristic nature of the recognition of a State. Constitutive and declarative theories	22
2 International legal community and recognition	25
3 Relationship of international legal community and recognition in modern international law	28
4 Criticism of the constitutive theory	32
5 Criticism of the declarative theory	36
6 Legal effects of the recognition of a State. Situation of a non-recognized State in international law	38
<i>Chapter 3 Extent of the recognition of a State. Recognition de jure and de facto</i> ..	46
1 Difference between recognition <i>de jure</i> and <i>de facto</i>	46
2 Recognition for a particular case (<i>ad hoc</i>)	54
<i>Chapter 4 Ways and forms of the recognition of a State</i>	56
1 Individual and collective recognition	56
2 Recognition of a State and the problem of its admission to an international organization	57
a) Recognition of a State and its admission to the League of Nations	58
b) Recognition of a State and UNO membership	61
c) Recognition and admission to other international organizations	66
3. Forms of recognition, express and silent (implied) recognition	67
A) Express recognition	68
B) Silent (implied) recognition	68
a) Conclusion of an international convention. Conclusion of bilateral international conventions. Recognition of a State and participation in a multilateral international convention	69
b) Sending and receiving of diplomatic representatives	76
c) Establishment of consular relationships	78
d) Recognition of a State through other conclusive facts.	79
4 Organs entitled to recognition. Decisions of Law Courts in the State	81
<i>Chapter 5 Premature recognition of a State and the problem of intervention</i> ...	83
1 Moments of recognition of a State. Premature and belated recognition. ...	83

2 Preliminary conditions of recognition in international law	84
a) Conceptual criteria of a State in international law	84
b) Special preliminary conditions of recognition of a State	86
3 The problem of obligation recognition	88
4 Juristic nature of premature recognition of a State	91
5 Premature recognition of a State and intervention	93
a) The problem of civil war and domestic jurisdiction	95
b) Influence of the right of self-determination on premature recognition of a State	98
c) Influence of extent of recognition on the premature recognition of a State	102
6 Recognition of a State in emerging (nasciturus)	103
<i>Chapter 6 Other theoretical problems of recognition of a State</i>	<i>106</i>
1 Retroactive force of recognition of a State	106
2 Conditional recognition of a State	107
3 Cessation of the recognition of a State, withdrawal of recognition	110
a) Effect of cessation of the State on recognition	110
b) Withdrawal of the recognition of a State	113
4 Effect of state of war on the recognition of a State	116
Summary (in French)	117

Kézirat a nyomdába érkezett: 1967. június hó. Készült Linó szedéssel, íves magasyomással
az MSZ 5601-59 és az MSZ 5603-55 szabványok szerint.

67-5649 — Szegedi Nyomda

Felelős kiadó: Dr. Kovács István, Megjelent: 400 példányban, 11,25 (A/5) ív terjedelemben.

**A SZEGEDI JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK E SZOROZATBAN
ÚJABBAN MEGJELENT KIADVÁNYAI**

Tomus IX.

Fasc. 1. Szentpéteri István: *A közvetlen demokratikus formák sorsa a burzsoá állami fejlődésben* (Szeged, 1962.) 74 l.

Fasc. 2. Pető István: *A szocialista humanizmus a szovjet büntetőjog egyes alapelveinek tükrében* (Szeged, 1962.) 28. l.

Fasc. 3. Pólay Elemér: „Publius Mucius et Brutus... fundaverunt ius civile” (A köztársasági Róma jogtudományának történetéhez) (Szeged, 1962.) 52 l.

Fasc. 4. Robert Horváth: *La statistique de la peste de Debrecen (1739–40) et du choléra de Pest (1831) en Hongrie et leurs conséquences sociales* (Szeged, 1962.) 20 l.

Fasc. 5. Georges Antalffy: *Conférences sur l'histoire des doctrines politiques et juridiques* (Szeged, 1963.) 75 l.

Tomus X.

Fasc. 1. Búza László: *A nemzetközi jogi normák kialakulásának útja (A fejlődésnek az ENSZ alapokmányában meghatározott iránya a békés egymás mellett élés s a jószomszédi és baráti együttműködés szellemében)* (Szeged, 1963.) 49. l.

Fasc. 2. Maday Pál: *Falusi tisztségviselők hivatali esküje a gyulai uradalomban* (Szeged, 1963.) 29 l.

Fasc. 3. Horváth Róbert: *Kossuth haladó gondolatai a londoni egyetemen tartott elméleti közgazdaságtani előadásaiiban* (Szeged, 1963.) 34 l.

Fasc. 4. Nagy Károly: *A nemzetközi szerződések hiteles értelmezése* (Szeged, 1963.) 34 l.

Fasc. 5. Pólay Elemér: *A stipulatio szerepe az erdélyi viaszos táblák okiratanyagában* (Szeged, 1963.) 34 l.

Fasc. 6. Biró János: *Kollégiumok a római Dáciában* (Szeged, 1963.) 33 l.

Fasc. 7. Both Ödön: *A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőjogában* (Szeged, 1963.) 128 l.

Tomus XI.

Fasc. 1. Господин Желев: *Народное представительство в народной Республике Болгарии* (Cerej, 1964.) стр. 52.

Fasc. 2. Georges Antalffy: *Problèmes nouveaux de la théorie du droit dans l'évolution de la démocratie socialiste* (Szeged, 1964.) 74 p.

Fasc. 3. Besenyei Lajos: *Az építési szerződések néhány elvi és gyakorlati problémája*. (Szeged, 1964.) 35 l.

Fasc. 4. Papp Ignác: *A szocialista demokrácia elemei mezőgazdasági termelőszövetkezeteinkben* (Szeged, 1964.) 28 l.

Fasc. 5. Nagy Károly: *Az állam idő előtti elismerése és a beavatkozás a nemzetközi jogban* (Szeged, 1964.) 32 l.

Fasc. 6. Tóth Árpád: *A kivételes hatalomról szóló 1912. évi LXIII. tc. létrejöttének előzményei 1868-tól a századfordulóig* (Szeged, 1964.) 32 l.

Fasc. 7. Horváth Róbert: *Berzeviczy Gergely közgazdasági és népességi tanai* (Szeged, 1964.) 34 l.

Fasc. 8. Bólya Lajos: *A biztosító és kényszerítő intézkedések rendszere a büntető eljárásban* (Szeged, 1964.) 63 l.

Fasc. 9. Pólay Elemér: *Az eladói kötelezettség szabályozása a preklasszikus római jogban* (Szeged, 1964.) 75 l.

Tomus XII.

Fasc. 1. Buza László: *A nemzetközi jog fejlődése a felszabadulás óta* — Szilbereky Jenő: *A Magyar Népköztársaság jogrendszerének fejlődése* (Szeged, 1965.) 48 l.

Fasc. 2. Horváth Róbert: *Konek Sándor professzor (1819—1884) elméleti statisztikai munkássága és a magyar polgári statisztikai elmélet alakulása* (Szeged, 1965.) 66 l.

Fasc. 3. György Antalffy: *L'État socialiste et la théorie marxiste de l'État et du droit* (Szeged, 1965.) 94 l.

Fasc. 4. Pólay Elemér: *A censori regimen morum és az ún. házi bíraskodás* (Szeged, 1965.) 43 l.

Fasc. 5. Bárdosi István: *A perbeli egyezség és a perjogi alapelvek kapcsolata* (Szeged, 1965.) 18 l.

Fasc. 6. Bérczi Imre: *Az újtói jog néhány gazdasági és jogi problémája* (Szeged, 1965.) 23 l.

Tomus XIII.

Fasc. 1. Antalffy György: *Az állami és társadalmi szervek viszonyának újabb állam- és jogelméleti problémáiról* (Szeged, 1966.) 115 l.

Fasc. 2. Bárdosi István: *A polgári peres és nem peres eljárás viszonya, különös tekintettel a fizetési meghagyásos eljárásra* (Szeged, 1966.) 20 l.

Fasc. 3. Bíró János: *Kollégiumok Aquincumban* (Szeged, 1966.) 36 l.

Fasc. 4. Horváth Róbert: *Sur quelques problèmes essentiels de la démographie contemporaine hongroise: L'interdépendance théorique de l'économie et de la démographie et la question de la planification de la main-d'oeuvre* (Szeged, 1966.) 15 l.

Fasc. 5. Pető István: *A terhelt jogi helyzete a magyar büntető eljárásban* (Szeged, 1966.) 21 l.

Fasc. 6. Ruzsoly József: *A Szegedi Nemzeti Bizottság részvétele a demokratikus államhatalom gyakorlásában (1944. december—1945. január)* (Szeged, 1966.) 29 l.

Fasc. 7. Szentpétery István: *Általános vezetélméleti koncepciók* (Szeged, 1966.) 38 l.

Fasc. 8. Tóthné Fábián Eszter: *A szállítási szerződések szankciós rendszere* (Szeged, 1966.) 54 l.

Tomus XIV.

Fasc. 1. Georges Antalffy: *Chapitres choisis de l'histoire des idées politico-juridiques de l'Antiquité et du Moyen-Age* (Szeged, 1967.) 60 l.

Fasc. 2. Bíró János: *Az „actio fiducia” és alkalmazási köre a praeklasszikus jogban* (Szeged, 1967.) 31 l.

Fasc. 3. Dobó István: *A hűtlen és hanyag kezelés kérdései a termelőszövetkezetekben* (Szeged, 1967.) 41 l.

Fasc. 4. Horváth Róbert: *A statisztika fejlődése Franciaországban és annak magyar tanulságai* (Szeged, 1967.) 126 l.

Fasc. 5. Martonyi János: *A diszkrecionális mérlegelés kérdései* (Szeged, 1967.) 53 l.

Fasc. 6. Nagy Károly: *Az állam elismerése a mai nemzetközi jogban* (Szeged, 1967.) 128 l.

Fasc. 7. Elemér Pólay: *Die Sklavehe und das römische Recht* (Szeged, 1967.) 84 l.

Fasc. 8. Tóth Árpád: *A kivételes állapot intézményének kialakulása néhány burzsoá állam jogrendszerében* (Szeged, 1967.) 19 l.